FRANSIZ İHTİLÂLİ

FRANSIZ İHTİLÂLİ

Dizildiği yer : TAN Matbaası,
Basıldığı yer : TAN Matbaası,
Basıldığı tarih : 1966, İstanbul
Kapak : Etem ÇALIŞKAN
Kapak baskısı : CEM-Zİ matbaası

KİTAPÇILIK LİMİTED ORTAKLIĞI YAYINLARI

FRANSIZ İHTİLÂLİ

Hazırlayan : MAHMUT GARAN

ÖNSÖZ

Eski Yunanistan'da sofistlerin ve özellikle Sokrat'ın ortaya çıkışı, Avrupada mitoloji ve dinsel düşünüşün insan düşüncesi üzerindeki mutlak egemenliğinin sona ermesi ve bir akıl çağının başlaması demekti. Aklın bağımsızlığına ve özgürlüğüne kavuşması, yüzyıllar içindeki fikir gelişmeleriyle, sonunda bütün Batı uygarlığını, bu arada pozitif düşünceyi, akılcı felcefeyi ve tabiat bilimlerini yarattı. Bilim ve teknolojinin günümüzde uzayın fethine kadar yükselen gelişmesi, büyük ölçüde Atinalı ilk düşünürlerin yarattığı devrimden çıkmıştır. Ve bin yıllar ötesinden Sokrates, geleceğin dünyasını sarsmış, insanlığı silkelemiştir.

Hıristiyanlık ve İslâmlık gibi tektanrılı, üniversel dinler, inanç alanında yine dünyayı sarsan hareketlerin ikinci adımı olmuştur.

Onuncu yüzyılda başlıyan Rönesans ve büyük keşifler hareketi, bir yanda insanların dünyayı kavrayışlarını temelinden değiştirmesine, beri yandan tabiat bilimlerinin teker teker ve bağımsız birer araştırma ve bilim dalları olarak kurulmasına yol açmakla, hem sosyal, hem de fikrî bakımdan dünyayı yine temellerinden sarsan bir hareket oldu. Onsekizinci yüzyılda bir yandan derebeylik (feodalite), bir yandan mutlak krallıklar düzeninin temellerini sarsmaya başlayan sanayi devrimleri, gücünü ve kaynağını Rönesans hareketinden almışlardır.

İşte bu kaypak devirde Fransada başgösteren bir hareket, çok kısa zamanda Fransa sınırlarından dışarı taşarak, bütün dünyada geniş yankılar uyandırdı. 1789'dan 1799'a kadar süren ve birbiri arkasında bomba gibi patlayan olaylarla yüklü olan bu dönem, pek yerinde bir deyimle "Dünyayı Sarsan On Yıl" olarak adlandırılır. Bu on yıl Fransız Büyük Devrimi'nin patlama ve gelişme yıllarıdır.

Bu on yıl, İngilterede dokuma sanayiinin makineleşmesi ile başlayan sanayi devriminin dünyaya yayılmaya hazırlandığı, geniş halk kütleleri ile kral, derebeyi ve imtiyazlı asiller sınıfı arasında bir üçüncü sınıfın, "burjuva" sınıfının ortaya çıkıp, kesin sınıf ayrılıklarına dayanan toplumu temelinden yıkmaya götürecek ve sosyal düzeni altüst edecek olan hareketlerin Fransadan çıkarak bütün dünyaya çabucak yayıldığı büyük bir sosyal devrimin güçlenme dönemidir.

Bu devrime yol açan fikir hareketi ve bilinçleşme gerçi çok daha önceden başlamış, Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu basta olmak üzere, felsefe ve hukuk alanının büyük düşünürleri dünyanın bütün insanlarına yepyeni kelimelerle, o zamana kadar pek duyulmadık sözlerle seslenmeye başlamışlardı. Bu seslenişe geniş halk kütlelerinin hep birden harekete geçerek cevap vermesi, bu sesi, bu çağrıyı anladığını bildirmesi, Fransada olmuştur. Ve Fransız devriminin bu cevabı, hemen bütün Avrupada çabucak duyulmuştur.

Bugüne kadar süregelen insan hakları savaşı, Fransız Devrimiyle başlamıştır. Bu yüzdendir ki Akşam Kitap Kulübü yayınları arasında sosyal mücadelelerin tarihini inceleyecek eserlere, Fransız Devrimi ile başlıyoruz.

İleriki sayfalarda bu devrimi çeşitli yönlerden anlatmaya çalışacağız. Bu küçük kitapta bu büyük hareketi en ince ayrıntılarıyla vermeye elbette imkân yoktu. Bunun için daha çok Fransız devriminin anlamı, kökleri ve çok önemli olaylarına mümkün olduğu kadar geniş yer ayırarak, aradaki olayları kısaca hikâye etmekle yetindik.

Bu sayfalar için, Fransız Devriminin âdeta bir destanını yazmış olan Micheleť'nin ünlü eserinden ve o devir Avrupa tarihini en geniş şekilde incelemiş olan Albert Sorel'in "Fransız Devrimi ve Avrupa" sından faydalandık. Yeni yayınlanan "Devrimler ve İhtilâller Tarihi" de başlıca kaynaklarımızdan biri oldu

BÖLÜM : 1

İHTİLÂLİN HAZIRLANIŞI

Büyük Katerina 1780'de: «Şimdi büyük devletlerin hepsi buhran içindedirler.» diyordu. Çağdaşların yazıları devletlerin gelecekleri hakkında korkunç kehanetlerle doludur. Bu, genel bir çöküntü feryadıdır; ihtilâller beklenmekte, musibetler haber verilmektedir. 1757'de Grimm: «Mantık asrına erişmekte bulunduğumuza inanmaktan çok uzağım ve Avrupanın birtakım korkunç ihtilâllerin tehdidi altında bulunduğuna inanmaya meyyalim.» diye yazmıştı. Linguet 1779'da şöyle yazmaktaydı: «Milletler ıstırap çekmektedirler, hükümetler memnun değildir; her iki tarafta, her şey, her mevki büyük buhranlardan önceki bir hareket, bir kaynaşma içindedir». Fransada bunlar pek yakın şeyler gibi görünmektedir: makina çok eski ve karışıktır, yay gevşemektedir, makinist takatsiz bir hale düşmekte, devlet tamamen bozulmaktadır. Fransa ihtiyarlıktan, Prusya vakitsiz bir büyümenin takatsizliğinden çökmektedirler. Prusya, «sunî bir devlettir». Avrupa üzerinde ancak çelimsiz ve emniyetsiz bir cephesi vardır, kum üzerinde cüretle yükseltilmiş, kazıksız ve temelsiz bir yapıdır; ancak mimarın dehası sayesinde ayakta durabilmektedir. Mirabeau: «Bir gün aklı kıt bir hükümdar bu tahta çıkarsa, bu muazzam devin birdenbire yıkıldığı, Prusyanın da İsveç gibi düştüğü görülecektir.» diye yazar. Marie - Thérèse devletinin çöküşüne inlemektedir: «Bütün mülkî ve siyasî bağlar artık tutmuyor; insanlar ve eyaletler ancak daha mutsuz ve çöküş halinde görünüyorlar; aynı tarzda hareket etmeğe devam edersek, bu hal gitgide büsbütün artacaktır.» Mallet du Pan İngiltereyi «ağır vergilerin yükü altında eğilmiş, parti zihniyetinden parçalanmış, para hırsiyle ahlâkı bozulmuş, bütün siyasî kâhinlerce, Venediğin de başına geldiği gibi kaçınılmaz bir yıkılışın tehdidi altına girmiş» olarak göstermektedir. İspanya'ya gelince: Çöküşünün sebepleri filozoflar için o vakitten pek malûm şeylerdi. Lehistana gelince, doktorlar tarafından terk edilmiş olup simyacıların formülleriy-

le sahte hekimlerin devaları arasında, birinden bir'ni seçmeğe mahkûm bulunmaktadır. Rousseau 1772'de şöyle yazıyordu: «Bütün Avrupa devletlerinin felâketlerine doğru koştuklarını görüyorum Krallıklar, cumhuriyetler, o kadar muhteşem biçimde teşkilâtlandırılmış olan bütün bu milletler, o derecéde olgun bir denge gösteren bütün bu güzel hükümetler artık bitkin bir hale geldiklerinden, yakın bir ölüm tehdidi altında bulunuyorlar. Kendi ağırlıkları altında ezilen bütün büyük milletler inlemektedirler.»

Eski rejimin bu çöküşünün sebepleri her tarafta aynıdır: Saray masraflarıyle savaş masraflarının ifratı; muhteşem binalar; pek müsrif yahut hasis metresler; doyma bilmez gözdeler; her şeyin üstünde de, nispetsiz silâhlanışların gittikçe artan zaruretleri. Montesquieu: «Avrupa o derecede fakir düşmüştür ki, dünyanın bu kısmındaki en zengin üç devletin durumunda bulunacak olan fertlerin hayatlarını sürdürmeğe takatleri olmazdı.» diye yazıyordu Devletler borçlu, krediden yoksun borçları altında ezilmiş bir haldedirler ve küçükler büyüklerden de daha bitkindirler, çünkü daha az imkâna sahiptirler ve ötekiler kadar israf sevdasındadırlar. Borçlarının pek ağır yüküne rağmen tek bir devlet muntazam bir maliyeye sahipti ki o da İngiltereydi; bu şeref Pitt'in hükümetine aitti. Prusya bir hazineye sahipti, madenî bir ihtiyatı vardı ve hesaplarını denk olarak kapıyordu; bunu Frédéric'in sonsuz hasisliğine borçluydu. Hakikatte ne muntazam bütçeye, ne de sıhhatli hesaplara malik değildi. Prusyayı bu nispî bolluktan genel bir iflâsa düşürmek için, Frédéric'in halefine birkaç yıllık israf yetti. 1791'de Fransa sarayı Paristen çıkmaya, taşrada bir hükümet kurmağa, sınır boyunda kuvvetler toplamağa hazırlanıyordu: Para lâzımdı. Marie - Antoinette bunu kardeşinden istiyordu. Büyükelçi Marcy kendisine cevap verdi: «İmparator Felemenkten borç almak arzusundaydı: Böyle bir şeye girişmedi, çünkü âdeta iflâs halinde bulunan bankası için Amsterdam şehri 12 milyon toplamaktadır. Rusya 8 ilâ 10 milyon toplamıştır; İsveç demir madenlerini rehine koyup 6 milyon borç almıştır; Lehistan 4 ilâ 6 milyon toplamak istedi, bunu temin etmedi. Bütün para İngilteredededir. Hesse - Cassel landgravının 15 ilâ 20 milyon florinlik bir hazinesi olduğu ve bunun bir kısmını borç olarak vermek istediği kesinlikle biliniyor; fakat emniyeti o kadar az ki, kendisini razı etmek kabil değil: İki büyük devleti reddetti.»

Hükümetler istikrazlara mahkûmdurlar, borç mükellefiyetleri gelirleri yer, bütçe açığı müzmin haldedir. Rejimin en büyük kö-

tülüğü budur ve bu hususta Avrupanın durumu Fransanınkinden beter değilse bile daha iyi de değildir. Aynı sonuçlar orada görünmektedirler. Mirabeau 1788'de: «Avrupada vergiler gayet berbat bir şekilde konulmuşlardır» diye yazar. Kıtanın her tarafında mükellefin. Fransada da olduğu gibi zenginliği nispetinde az vergi vermekte bulunduğu görülür. Vergilerin yükselişleri nispetinde vergiden muaflık imtiyazları genişletilmektedir. Bu, aksine işliyen bir tedrici vergi sistemidir. Asiller ondan kurtulurlar, burjuvalar kendilerini muaf kılarlar; ezilme köylerde yaşıyan millete düşmektedir. Hükümdarın tebasını ezdiği mükellefliklere, derebeyinin tâbilerini ezdiği mükelleflikler katılır. Derebeylik hakları her tarafta aynıdır ve bunlar gene Fransa'da, en az sıkıcı olmasalar bile en az ağır bir haldedirler.

Rusyadan bahsetmiyorum: Kölelik orada on altıncı yüzyılda, Avrupanın diğer kısımlarında kalktığı veya hafiflediği sırada yerleşmiş. Lehistanda kölelik, Rusyada şahlâkın nispî yumuşamasının, derebeylerinin menfaatlerini iyi bir şekilde anlamalarının ve özellikle devletçe yapılan müdahalenin hafifletişleri olmamak şartiyle devam etmektedir Almanyada hemen her tarafta bakidir. Derebeyinin rızası olmadan köylü onun ne topraklarından ayrılabilir, ne evlenebilir, ne meslek değiştirebilir. Gençliğinde şatoda hizmet eder; daha sonra, haftada üç güne çıkması mümkün bulunan mükelleflere ve angaryalara tâbidir. Güçlükle mülk sahibi olabilir; herhalde mülkü de vesayet altında kalır mirası bile çocuklarına tam şekilde geçmez. Bu rejim Almanyada genel şikâyetlere yol açmaktadır. Kaldı ki, tatbikinde oldukça açık farklar görülmektedir. Deux - Ponts memleketindeki hal korkunçtur. Pertz, Meklemburglu bir asılzadenin oturduğu yeri, etrafındaki her şeyi harabeden ve bunları sessizce yiyen yırtıcı bir hayvanın inine benzetir. Lusace köylüsü esirdir. Hasse landgravı tebasını adam başına yüz eküden İngiltereye satmaktadır. Bavyeralı, tebasını aptal etmektedir. Frédéric: «Burası içinde hayvanların yaşadıkları bir dünya cennetidir.» demekteydi. Bir muasır: «Avusturya hanedanının devletlerinde millet fakirdir, tüccarla orta tabaka umumiyetle iyi bir durumdadır, büyükler, önemli asılzadeler pek zengindirler ve devletin idaresi için gerekli parayı elde etmek için hükümdar hemen daima türlü tertip peşindedir.» demektedir Hükümet köylünün durumunu ve bunun neticesinde vergilerin tahsil işini ıslah için savaşmaktadır. Hayırsever ve zeki olan İmparatoriçe, tebasını barış sırasında «ezilmiş ve yük altında» olarak tasvir eder.

Bohemya için 1769'da Devlet meclisine verilmiş bir raporda: «Derebeyinin kendisine yüklettiği mükellefiyetler altındaki köylünün nihayetsiz sefaletine hayretle hakiki bir dehşet ve derin bir teessürle bakılmaktadır.» denmektedir. Bir başka ajan: «Durum Macaristandakinden beterdir.» diyor ve bundan daha müthiş bir kıyaslamada bulunamıyacağını sanıyordu. II. Joseph memleketi ziyaret etti ve pek müteessir döndü.

Prusyada köylü nispeten daha az kötü durumdaydı. Frédéric tebasından çok para çekiyor, fakat bunu bir usûl dahilinde yapıyordu. Asılzadenin arazisinde yaşamasını ve köylüleriyle meşgul olmasını talebediyordu. Her köylü krala başvurabilirdi ve kral bütün istidaları okuyordu. Devlet memurları araziye iyi bakılmasına dikkat ederlerdi: Devlet ziraatı ıslah ediyor ve derebeyine tâbi köylüyü onun haksızlıklarından koruyordu Bununla beraber, köylünün durumu gene çok kötüydü: vasıtalı vergilerde derebeyinden yedi kere çok ödüyordu ve Frédéric'in keskin himaye rejiminin neticesi olan vasıtasız vergilerin elbiselerini, gıdasını, hattâ çalışma aletini elinden aldığı oluyordu. Tarla halindeki araziye Fransada olduğundan daha girift ve karışık mükelleflikler yükletilmişti. Brandeburgta köylünün dokuz ekü ve üç çeyrek getiren otuz acre'lık bir toprak için derebeyi ile kiliseye borçlu bulunduğu miktardan hariç olarak devlete sekiz ekü ve üç çeyrek ödediği hesabedilmektedir. Toprağın daha az kısır olduğu Pomeranyada köylü on yedi buçuk ekülük bir gelir üzerinden on altı ekü yirmi bir dirhem ödemekteydi. Prusya Kralının arazisinin en sefili Cléves memleketiydi: Orada geçinebilmek ümidini köylüler kaybetmişlerdi ve topraklar ekilmemiş bir halde kalıyordu.

Danimarka köylüsünün hayatı Almanyanınkinden hiç farklı değildi. Kuzey ve Orta İtalya ise, bilâkis, köyde yaşıyan insanın en az mustarip bulunduğu Avrupa memleketlerinden biriydi. Bilhassa Piyemonda, derebeyinin hayırsever ve rejimin şiddetini yumuşatıcı vasiliği altında şöyle böyle yaşıyordu. Asılzadenin topraklarında yaşadığı küçük tarım ülkelerinde köylünün durumu bir derece düzelmişti. Hakikatte bu da çetin bir durumdu ve büyük suistimaller vardı. 1786'da Veronadan geçerken, Goethe ahaliden birini sorguya çekti: «Zengin köylüler de bulunup bulunmadığını sordum. — Elbette var. — Peki, paralarını ne yaparlar? — Bunları kendilerinden alan beyleri vardır.»

Fransada küçük zadegân arazilerinde oturur, fakat bu araziyi idare etmezlerdi*, idare ancak eski ahlâk ve âdetlerin baki kal-

mış bulunduğu Batıda ellerinde idi. Büyük zadegân topraklarında oturmaz ve onları idare etmezlerdi (*). Şüphe yok ki, bu durumlar hiç bir yerde Fransada olduğu kadar gelişmiş ve yaygın değildi; başka yerlerde derebeylik hükümetinin az çok derin izleri kalmış bulunuyordu; fakat mahallî idareye sahip kaldıkları İngiltere ve bunu kısmen muhafaza ettikleri Prusya dışında, asılzadeler hemen her tarafta Fransız tarzında yaşamaya, mallarını israf etmeye, vazifelerini ihmal etmeye yöneliyor, ancak bu vazifelerle birlikte mevcut olan haklarını daha ileri götürmeye çalışıyor, bu suretle de varlıklarının bütün sebep ve hikmetini kaybediyorlardı. Kralın dizginlerini sıkı tuttuğu ve devlet hizmetlerine tâbi kıldığı Prusyada asılzadeler, küstah ve merhametsiz olmalarına rağmen köylüden saygı görüyor ve milletin başlıca kuvvetini teşkil ediyorlardı. Piyemonyada da öyleydi. Macaristanda, Bohemyada, Avusturyada aksine, devlet asılzadeyi zaptetmekten âcizdi ve derebeyine karşı köylü durup dinlenmeden hükümdara şikâyette bulunuyordu.

Bu memleketlerde ne hükümet, ne adaletin yüksek derecelisi, ne vesayet, ne himaye, ne zabıta, rejim suistimallerini büyük devletlerde az çok mutedilleştiren şeylerden hiçbiri yoktu. Babanın pederşahi bir biçimde mülkü idare ettiği, oğullarının dünyayı gezdikleri ve büyük hükümetlerde bir meslek yapmaya çalıştıkları yüksek fikir kültürüne, yüksek ahlâka sahip, Almanyanın şerefi ve ruhu olan, meselâ Gagern'ler, Stein'lar gibi bazı aileler hariç, bütün bu imparatorluk kont ve baronları yalnızlıklarıyle, mânevi sefaletleriyle ve siyasî kabalıklarıyle, öğünmekteydiler; bu haller onların piçleşmiş hükümdarlıklarının damgaları gibiydi. Hem de eski âdetlere pek bağlı bir Alman yazarı diyor ki: «Birçok yerlerde bir köyün sade manzarasına bakmak, imparatorluk zadegânına ait bulunduğunu söylemek için yeter. Ortaçağın karışıklıkları ortasında bu asılzadelerin bir varlık hikmetleri olmuştu ve ahaliye büyük hizmetlerde bulunmuşlardı; bundan böyle artık sadece zararlıydılar. Vaktiyle köylüyü kuvvetin suistimallerine karşı muhafaza ederlerdi; artık kuvveti ancak ona karşı fenalıkta kullanıyorlardı. İmtiyazlar orada her taraftan daha ağır ve

---

* *Burada asılzadelerin tamamen şahsî mülkleri değil, adını taşıdıkları toprakların toplamı kastedildiği unutulmamalıdır.*

tahammül edilmez görünmekteydi.» Bütün imparatorlukta halkın daha çok nefret edebileceği hiç bir şey yoktu.

İsveç asılzadelerinin bütün düşünceleri eğlenmekti; Danimarkanınkiler kendilerine tâbi insanları kâhyaların oburluklarına bırakıyorlardı. İspanyada, asılzadeler mülklerinden güçlükle çekilmiş parayı sarayın masraflı sıkıntıları uğrunda israf etmekteydiler. Fena idare edilen arazi artık bir gelir temin etmiyor ve milletin hürmetkâr kalmasını ancak rahaveti sağlıyordu. Kilisenin elinde bulunan arazide, hem de Avrupanın her tarafında, rejim daha az gaddar olmuşa benzer: Eski âdetler buralarda biraz daha iyi muhafaza edilmişlerdi; fakat idarenin esasen pek nispî olan yumuşaklığına fazla bir ihmal de karışıyordu. Diğer taraftan, kilise emlâkinin mazhar bulundukları vergi muafiyeti, köylü için ayrı bir yük teşkil ediyordu. Bundan da, İspanyada bile açıkça meydana çıkan bir memnuniyetsizlik ve bir endişe doğmaktaydı.

Bu suretle, kıtanın bütün devletlerinde aynı karışıklık sebepleri aynı ıstıraplara mucip olmaktadır. Hükümetler bunların tesirlerini hissetmektedirler; bu tesirleri yenmeye çalışmaktadırlar. Fikir adamları hastalığı incelemekte ve devalar teklif eylemektedirler. Bu inhitat hareketiyle birlikte bütün Avrupada bir tamir hareketinin geliştiği de görülmektedir.

İHTİLÂLİN FİKRİ HAZIRLIĞI

Filozoflar ve edebiyat adamları İhtilâlin büyük ilhamcıları olmuşlardır. İhtilâl en asîl düşüncelerini ve en korkunç icatlarını, başlangıçlarının insanîliğini, ortasının korkunçluğunu, heyecanını ve taassubunu kendilerine borçludur.

Okul ve üniversiteler birer tarikât, zümreler fesat şebekeleri oldular. En mütaassıp sekreterlerden biri, Saint - Just, bir gün: «Yerde sürünen hayvanlar selleri nasıl takibederlerse, İhtilâlden önce doğmuş olan bu şebekeler de kendisini öyle takibettiler.» demişti*. Ancak umumî efkâr mülküne sahibolmak üzere birbirleriyle mücadele ettikleri sırada da, bu hile ve şiddetli kıskançlık zihniyetiyle hareket ettikleri görülüyordu. Birbirlerini gözetlerler, gammazlarlar, suçlarlar, aforozlarlardı; takibettikleri sade

*Sainte - Beuve, Pazartesi musahabeleri, c. V, Saint - Just makalesi.

fikir ayrılığı değil, doğrudan doğruya şahıstı. Her vasıta kendileri için iyiydi. ve kendileri hakkında hüküm vermek için ortadaki kalabalıktan başka mahkeme bulunmadığı, maksat da ayıplatmak yahut güldürmek olduğu için, suçlamada bulunurken hiçbir vicdan azabı duymuyor ve çirkin sözleri birbirlerine rahatça söylüyorlardı. Mücadelelerini dolduran bu dürüstsüzlük, hırsızlık, zehirleme, öldürme, ağır ahlâksızlık ithamları; bu ihtilâl kulüp veya mahkemelerindeki iftiracılar için vücuda getirilmişe benziyen *ihanet* ve *alçaklık* sözleriyle dolu korkunç hitaplar lûgati bundan husule gelmiştir. Bu bahiste delillere lüzum yoktur: Şüphe altında tutmak kâfidir. Her muhalif konuşan bir rezildir, her rakip namussuz bir adamdır, her muarız bir «fazilet düşmanıdır». Bir tanık: «Her iki tarafta toplanmış kinleri, fesat zümrelerinin bütün tesirlerini gördüm». diye nakleder. Ve bunlar o zümrelerin en berbadıdır, çünkü benlik iddialarının, safsatalarının, övünme ifratlarının, tarikat taassubu ve nazariye körlüğü ile içinde birleştikleri zümrelerdir.

Bu duyguları ve bu üslûbu tahlil edin, İhtilâlin bütün azgınlıkları o vakitten meydana çıkmış bulunmaktadır. Bu fesatçı edebiyat cumhuriyetinin en belâgatli, en hiddetli, en ateşli hatibi: «Bu asır bilhassa kinlidir ve kötülük düşünür» diye yazar*. Fréron yeni ölmüştür. Mezar yazısını kim tertip edecek? «Mezarına ilk tükürecek olan...». «Yeni felsefenin gururlu istibdadı izzetinefis bencilliğini son haddine götürmüştür. Bu kadar rahat bir nazariye için bütün gençliğin duyduğu sevgi onu şiddetle kabul ettirmiştir ve kendisi için en kuvvetli müsamahasızlıkla vaızda bulunmaktadır Zümrelerinin kehanetlerini bildirirken takındıkları üstad edasını ve kararlarına boyun eğmekte tereddüt gösteren herkese ancak daha küstah bir kin olan aşikâr bir küçümsemeyle muamele etmek âdetini, cemiyet hayatında da tatbik etmeğe alışmış bulunmaktadırlar.. Zalim olmak için esir olmuşturlar ve her türlü mukavemette en tam bir isyan görecek hale düşmüşlerdir. Bir müstebitler nesli ne pek uysal. ne pek rahat olamaz... Bu nesli ayırdeden o kinli eğilimler bundan ileri gelmektedir. Artık ruhlarda itidal, bağlılıklarda da ciddiyet yoktur. Herkes kendi nefsini sevmekten çok kendisi olmıyana karşı kin beslemektedir.., Artık kin duymaktan başka bir şey bilinmemektedir ve insanların kendi partilerine bağlılık göstermeleri muhabbetten,

---

* *J. J. Rousseau, İkinci konuşma, 75-1776.*

hele saygıdan değil, fakat yalnız ve ancak karşıki partiye kinden dolayıdır. Üstadların yazılarında akmakta bulunan safranın eşi çömezlerin kalblerini de doldurmaktadır.»

Bir çeyrek asır sonra Fransanın hâkimi olacak olan bu öğrenciler, onun hükümeti için daha çok şiddetle kavga edeceklerdir, çünkü iş artık sadece şeref ve şan değil fakat tahakküm ve onunla birlikte hayatla ilgili olacaktır*. Ruhlar bu derece gazaba geldikten sonra, kalem savaşından ve edebî reddedilişten siyasî mahkûmiyetlere ve kan içinde bitirişe kadar aşılacak ancak bir derece vardı*. La Rochefoucuald: «Tabiî vahşet izzetinefisten az kurban yapar» derdi. Eski rejimde kanunlar kalem sahiplerini

---

* *Bütün esasler bilinmektedir. Meselâ; Rousseau'nun şimdi okuduğunuz parçasiyle Andre Chénier'nin l'Esprit de parti (Parti zihniyeti) isimli parçasını kıyaslayın. Rakip cemiyetlerden bahsettiği sırada Chénier der ki: «Birbirlerini karşılıklı gözetler, birbirlerine hücum eder, birbirlerini itham ederler; eşyada veya ifadelerde en küçük fark bir itizal, bir küfür gibi gösterilir... Hepsi selâmeti bildirmekle beraber aralarında cümlesi de birbirine düşman olup sonunda ancak itibar ve iktidar yarışına girmiş olan eski keşiş cemiyetlerine benzerler... İşte iskolastik kavgaların ve ilâhiyat kavgalarının yerini alan siyasi, fakat ötekiler tarzında, aynı zihniyetle, aynı safsatlarla yapılan kavgalar bugün cemiyeti sinirlendirmekte, aileler arasına nifak sokmakta ve öyle kin ve iftira tohumları saçmaktadır ki, aklın en kabul edemiyeceği hırsızlık, hapislik ve gizli katil ithamları her fırka hakkında olağan şeylerdir ve artık hiç kimseyi hayrete düşürmemektedir. Herkes çocukça tefahürü ile kendi içtihatlarına beslediği aşka fazilet kemal, istikamet adını vermekte, kendi gibi düşünmiyen herkese namussuz demektedir.»*

* *Rivarol: «Eğer İhtilâl XIV. Louis zamanında yapılmış olsaydı, Cotin Boileau'yu giyotine verir ve Pradon Racine'in hakkından gelirdi. Fransa dışına çıkmakla Büyük adamlar Takviminindeki birkaç jacobin'in elinden kurtulmuş oldum.» derdi. Hakikat şudur ki, bu zümre başlarından çoğu, Saint - Just, Collot, Carra, Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Lacroix, Mailhe, Rioutfe, Ronsin vesaire, o zaman tatsız, süslü ve pudralı oldukları halde cümleten hazır bulunmaktadırlar. Robespierre aralarında yoktur. Halbuki içlerine katılmasını temin edecek kötülükte şiirler yazmıştı. Bakın: Lescure, Rivarol.*

cümleler vasıtasıyle savaşa mahkûm ederdi; iktidara sahip oldukları zaman bunu ilkönce eski söz oyunlarını gerçekleştirmekte kullandılar ve birbirlerini parçaladılar.

Nesillerin birbirlerini takibedişleri öyle bellidir ki, talebeler birbirlerini hemen hemen üstadların edebiyat cumhuriyetinde imparatorluğun yerini alışlarındaki nizam dahilinde kovmakta ve birbirlerinin yerlerine geçmektedirler. İlk gelenler İngiliz usulünde mutedilleşmiş saltanat taraflılarıyle Montesquieu'dür: Yüksek mânevî değere sahip, fakat az nüfuzlu ve pek çabuk uzaklaştırılmış grup. Sonra, meşrutiyetçilerle Voltaire, sonra Gironde'un bir kısmıyle ilk tarzında. *Hèloise* ve *Emile* yazarı Rousseau, Condorcet ile birlikte *Ansiklopedi*, Danton'la birlikte Diderot ve Robespierre'le birlikte kati, *Mukavele* ile *Muhavere*'lerin Rousseau'su. Ve büyük okulların kapısında ve etrafında «meçhul öğrenciler», aslı nesebi belirsiz çocuklar, dinsizliğin, anarşinin, komünizmin misyonerleri ve engizasyoncuları olan mutaassıp gayretliler görülmüş oldukları gibi, kulüplerin etrafında ve hattâ meclislerde, ayaktakımını çileden çıkaran ve mebusları dehşete düşüren çılgınların ve azgın delilerin kalabalığı Hébert'den Marat'ya kadar görülür. Bununla beraber daha da aşağıya inilmiştir. On sekizinci yüzyılın korkunç uru, canavarca bozuluşu vardır ki bu Sade markisidir; nazariyesini korkunç bir mantıkla son hadlerine kadar götürerek *Tabiat sistemi*'nin mânasızlığını iğrendirerek ispat etmek istemiştir. Havada, her tarafa sokulup giren ince bir şehvet zehri mevcut gibidir. Bu, zamanın hastalığıdır; buna Diderot tutulmuş, Rousseau uğramış, Mirabeau en güzel yıllarında bununla kirlenmiştir. Laclos gibi bazıları buna temayüllerin hesaplı ahlâksızlığını, zalim inceliğini ilâve ederler; Sade buna cinayete kadar götürdüğü ahlâksızlığı ve ifratı ekler. Kendisi ahlâk bozukluğuna âşık haldedir.

Böylece eski rejimin takatsizliği, hükümetin itibarsızlığı ve iflâsı, zihinleri kamaştırmakta olan hayaller, onları tahrik etmekte bulunan ihtiraslar, kütlelerin içinde yaşıyan gazaplar, her şey, bir ihtilâlin patlamasını, köklü olmasını, anarşi yaratmasını ve neticede korkunç olmasını sağlamak için hazırlanmış bulunmaktaydı.

BÖLÜM : 2

İHTİLÂLİ HAZIRLAYAN ÜÇ DÜŞÜNÜR

İnsan üç çehre halinde ortaya çıkıyor. Montesquieu, Voltaire ve Rousseau. Adaletin üç sözcüsü.

Kanunu kaydedelim, kanunu arıyalım; belki de, kürenin herhangi bir köşesinde saklı buluruz. Belki de, adalete müsait bir ıklim, nıfset yemişini kendiliğinden veren daha iyi bir toprak mevcuttur. Bütün dünyayı dolaşarak onu arıyan, soran seyyah, sakin ve büyük Montesquieu'dür. Fakat adalet onun önüsıra kaçmaktadır; hareketli ve nispî kalmaktadır; kanun, onun görüşüne göre, bir nispettir. Mevhum bir kanundur, canlı değil. Hayatı tedavi edemiyecektir.

Montesquieu buna boyun eğebilir, fakat Voltaire eğmiyor. Voltaire, ıstırap çeken adamdır, insanların bütün ıstıraplarını kendine mal etmiş olan, her türlü haksızlığı duyan, takibeden adamdır.

Istıraplar içinde ağlıyor, gülüyor, zalimlerin zindanlarını, yalancı sofuların mâbetlerini yıkan müthiş bir gülüş.

Kendisi cihanşümul olduğunu söyliyerek ötekileri öldürmek istiyen her kilisenin, içine kapandığı bütün küçük setler de aynı zamanda yakılıyor. Voltaire'in karşısında yerlere seriliyor, yerlerini beşerî kiliseye, onları içine alacak olan, hepsini adalet içinde muhafaza edecek olan öz kiliseye bırakıyorlar.

Voltaire, hakkın şahididir, havarisi ve mazlûmudur. Daha dünyanın ilk yaradılışında ortaya atılan eski sualin cevabını kestirip atmıştır: Adaletsiz, beşeriyetsiz din olabilir mi?

Montesquieu hukuku yazıyor, tefsir ediyor. Voltaire hukuk için ağlıyor, bağırıyor, Rousseau da hukuku tesis ediyor.

Rousseau'nun yeni bir felâketle, Lisbonne musibetiyle harap bir halde bulunan Voltaire'i, gözlerini yaşlar bürüdüğü için gökyüzünü göremiyen Voltaire'i bu halinde yakalayıp ayağa kaldırdığı, ona Allahı tekrar kazandırdığı, sonra dünyanın harabeleri üzerinden ilâhi kudreti ilân ettiği an, ne güzel bir andır!

Çünkü yıkılan, Lisbonne'dan da fazla bir şeydir, bütün dünyadır. Din ve devlet, örfler ve kanunlar, hepsi mahvoluyor... Ya aile nerede? Sevgi?

Sen zavallı işçi, cahil, yalnız, terkedilmiş, filozofların kinine, yobazların kinine mâruz sen, kara kışta hasta, Montmorency'deki apaçık pavyonunda, kar üstünde can çekişen sen, ölüme karşı tek başına mukavemet etmek, (kaleminde mürekkep buz tutuyordu) hak dâva etmek istiyorsun.

Evet, her şeyin gitgide daha fazla gömüldüğü kaypak kumdan, derin çamurdan, ayağını çekip bir kurtarmak, feleğin sillesini daha az yemiş bir insan için bile, gerçekten zordu.

Ayağını yere vurarak duran, sımsıkı basan kuvvetli adam, nereye tutundu?.. Tutundu ve her şey durdu. Nereye tutundu diye mi soruyorsunuz, ey sakat dünya, ey zayıf ve hasta adamlar, ey Rousseau'nun ve ihtilâlin hayırsız evlâtları?

Sizin çok fazla gevşiyen tarafınız neresi ise, o kendisinin o tarafına tutundu... Kalbine. Istırabının derinliğini okudu, ortaçağın asla okuyamadığı şeyi, kalbinin derininde, vuzuhla okudu: Âdil bir Allah... Şerefli bir Rousseau çocuğunun söylediği şu sözü de okudu: "Hak, dünyanın hâkimidir".

Bu muhteşem söz ancak asrın sonunda söylenmiştir; o asrın müjdecisi, derin ve yüce düsturudur.

Rousseau, bunu başka biri vasıtasiyle, Mirabeau vasıtasiyle söylemiştir. Yine de bu söz, Rousseau'nun dehasının esasıdır. Zamanın sahte ilminden, onun kadar sahte cemiyetten sıyrılınca, yazılarında, şu parlak ışığın tutuştuğunu görüyorsunuz: Vazife, Hak.

Bu ışık, "Profession de Foi du Vicaire Savoyard" da, bütün parlaklığiyle, yumuşak ve bereketli kuvvetiyle parıldamaktadır. Allah bile adalet huzuruna çıkarılıyor, Allah hukukun tâbii oluyor! Daha doğrusunu söyliyeyim: Allah ve hukuk birbirinin aynıdır.

Eğer Rousseau, Mirabeau'nun kullandığı tabirle konuşsaydı, sözleri tesir etmezdi. Zaman değiştikçe ihtiyaçlar da değişti. Tam icraat günün harekete hazır bir dünyaya, Mirabeau: "Hak, dünyanın hâkimidir, sizler, Hakkın tâbilerisiniz" dedi. Henüz uyuyan, zayıf, cansız ve uyuşuk bir dünyaya Rousseau: "Genel irade, hak ve akıldır" dedi ve böyle demesi lâzımdı. İradeniz, haktır. Onun için, uyanın, köleler!

"Müşterek iradeniz, aklın kendisidir." Başka bir tâbirle, "Siz-ler tanrılarsınız."

Kendisini tanrı zannetmeksizin, kim her hangi büyük bir işi başarabilir?.., Ancak o gündür ki, rahatça, Arcole köprüsünü geçebilirsiniz; o gündür ki, vazife namına, insan en büyük aşkını, kalbini koparıp atabilir...

Allah olalım! İmkânsız şey mümkün ve kolay hale gelir... O zaman, bir dünyayı devirmek hiçtir; belki, bir dünya yaratılır.

İşte, bir insan göğsünden çıkan bu zayıf soluğun, fakir musikişinasın kalbinden yükselen bu melodinin bizi niçin dirilttiğini böylece izah edebiliriz.

Fransa, canevine kadar sarsıldı. Avrupa, bu tesirle değişti. Geniş, hantal Almanya, köhne temelleri üzerinde titredi. Tenkid ettiler, fakat itaat gösterdiler... Gülümsemeye yeltenerek "halis muhlis hassaslık" dediler. Ama, bu hayalperestlere uymaktan yine geri kalmadılar.

Peki, ne oldu? Nasıl ilâhî bir nur parladı ki bu kadar büyük bir değişiklik oldu? Bu, bir fikrin kuvveti mi, yeni bir ilhamın, bir vahyin kuvveti miydi?.. Evet, bir bir vahiy geldi. Fakat, asıl etkileyen şey, akidelerin yeniliği değildir. Bunda, daha garip, daha esrarlı bir hâdise, okumıyanların, okuduklarını anlamalarına asla imkân olmıyanların bile kapıldıkları bir tesir var. Bunun nereden geldiği belli değildi, fakat o ateşli sözler boşluğa yayılır yayılmaz hava değişti; dünyaya ılık bir rüzgâr esmiş gibi oldu; toprak, hiçbir zaman vermediği yemişler yetiştirmeye başladı.

Bu nedir? İsterseniz size söyliyeyim; gönüllere heyecan ve ezginlik veren bir şeydir, bir gençlik soluğudur; hepimizin buna kapılmamız ondandır. Bu sözlerin, çoğu zaman zayıf, yahut zoraki olduğunu, bazan bayağı bir duygu eseri olduğunu ne kadar ispat etseniz nafile. Gençlik böyledir, ihtiras böyledir. Bizler de böyleydik, bazan o sözlerde gençlik çağımızın zaıflarını bulduğumuz vakit, bir daha geri gelmiyecek olan zamanın tatlı, acı cazibesini daha fazla hissediyoruz.

Sıcaklık, tesirli melodi, işte Rousseau'nun sihri bunda. Kuvveti, "Emile" de ve "Contrat Social" de olduğu gibi, tartışılabilir, onunla mücadele edilebilir. Fakat "Confessions"u ile, "Rêveries" si ile, za'fı ile galebe çalmıştır; herkes ağladı.

Yabancı, düşman zekâlar, nuru reddetmiş olabilirler; fakat

hararetinin tesiri altında kaldılar. Sözleri dinlemiyorlardı; musikinin tesirine kapılıyorlardı...

Voltaire, âdeta seksenlik olduğu, Alpes'lerin karları altına gömüldüğü, ihtiyarlıktan beli büküldüğü halde, yine dirildi. Açılışı onun tarafından yapılan asrın büyük fikri, onun tarafından kapatılmalıdır; koroyu ilk açan, sonunda onu tekrar almalı ve kapatmalıdır. Şanlı asır! Zekânın kahramanlar çağı adiyle ebediyen anılmaya ne lâyık. İşte bir ihtiyar ki bir ayağı çukurda, başkalarının, Montesquieu'nün, Diderot'nun, Buffon'un geçtiğini görmüş, Rousseau'nun şerefli başarısına şahit olmuş üç senede üç kitap.. "Sonra toprak susmuş.." Voltaire cesaretini kaybetmemiştir: bakınız, ateşli ve genç, yeni bir yola atıyor.. İhtiyar Voltaire nerede? O ölmüştü. Ama, onu bir ses, mezardan canlı olarak çekip çıkardı, onu her zaman yaşatmış olan ses: beşeriyetin sesi.

İhtiyar atlet, çelenk senin başına lâyık! İşte galiplerin galibi sensin! Bir asır süresince, bütün savaşlarda, (muhalif, zıt, ne olursa olsun) her türlü silâhla ve her türlü akide ile, asla yüz çevirmeden bir menfaatin, bir dâvanın, kutsal insanlık dâvasının peşinde koştun...

Başkaları, adaletin lâfını ettiler, sen onu yapacaksın; senin sözlerin fiillerdir, realitelerdir. Calas'la La Barre'ı müdafaa ettin, Sirven'i kurtardın, Protestanların darağacını parçaladın. Din hürriyeti uğrunda, az evvel de medenî hürriyet uğrunda galebe çaldın, son kölelerin müdafii olarak, iptidaî usullerimizin, her biri birer cürüm olan ceza kanunlarımızın ıslahı yolunda galebe çaldın.

Bütün bunlar, zaten ihtilâlin başlaması demektir. Sen ihtilâli yaptın ve gördün... Bak, bak da mükâfatına er; işte, ihtilâl orada! Artık ölebilirsin, kuvvetli imanın, mukaddes arzı görmeden bu dünyadan gitmeni sağladı.

RAHİPLER VE ASILZADELER

Bu iki insan gelip geçtikten sonra, ihtilâl, fikirlerin yüksek bölgesinde zaten kopmuştu.

İhtilâli şimdi, kimi cerbezeli bir lisanla, kimi ateşli hicivle açığa vurmak, etrafa yaymak, onların meşru, gayrimeşru oğullarına düşen bir vazifedir. Kimisi, onların elden ele dolaşan tunç

madalyalarını dövecektir. Mirabeau'lar, Beaumarchais'ler, Raynal'lar, Mably, Sieyésler, onların eserlerini yaratacaklardır.

İhtilâl, başta hep Rousseau ile Voltaire olduğu halde yürümektedir. Bizzat krallar, Frédéric'len, Cathérine'ler, Joseph'ler, Léopold'lar bile peşlerinden gelmektedirler. Bunlar, asrın iki önderini izleyenlerdir.

Herkes inanç değiştirmiş görünüyor, herkes ihtilâli istiyor; gerçi, her birisi, onu kendi için değil, başkaları için istiyor. Asılzadeler sınıfı, rahiplere karşı, rahipler asılzadeler sınıfına karşı memnuniyetle ihtilâl yapacaklardır.

Turgot, hepsinin mihenk taşıdır; onları, gerçekten nefislerini ıslah etmek isteyip istemediklerini söylemeye davet ediyor. Hepsi, bir ağızdan: Hayır, diyorlar... Ne olacaksa olsun!

Bir yandan da, ihtilâli her yerde, hattâ Versailles'da bile görüyorum. Herkes, onu, bir hadde kadar, kendilerine zarar vermiyecek bi hadde kadar kabul ediyor. XVI. Louis, Fénélon'la duc de Bourgogne'un plânlarına kadar. Comte d' Artois, Figaro'ya kadar; müthiş dramın oynanmasına izin vermesi için kralı zorluyor. Kraliçe, hiç değilse kendi evinde, sonradan görmeler için ihtilâl istiyor; bâtıl fikirleri olmıyan bu kraliçe, kibar bayanları kapı dışarı edip gözdesi mademe de Polignac'ı alıkoyuyor.

İstikrazcı Necker, saltanatın sefaletini ilân ederek istikrazları kendi eliyle öldürüyor. Bu ilân yoliyle ihtilâlci, imtiyazlıların, imtiyazlılar elinden neler alınması gerektiğini söyliyecekleri küçük taşra toplantıları yoliyle ihtilâlci olduğunu sanıyor.

Ondan sonra zeki Calonne geliyor, devlet kasasını tıkabasa doldurarak imtiyazlıları sarhoş edemeyince, kararını veriyor ve onları itham ediyor, halkın nefretine mâruz bıakıyor.

O, ihtilâli ileri gelenlere karşı yaptı. Filozof papaz Loménie ise, parlâmentolara karşı yapıyor.

Calonne, bütçe açığını itiraf edip açılan uçurumu gösterdiği zaman çok güzel bir söz söylemişti: "Bunu doldurmak için ne kalıyor? Suistimaller."

Bunun mânasını herkes açıkça anlıyordu. O kadar iyi anlaşılmıyan bir şey vardı, acaba, Calonne, ilk suistimalden, bütün ötekilere destek olan, çürük binanın temeltaşını teşkil eden suistimallerin birincisinde mi bahsetmek istiyordu? Hulâsa, krallık, kralın adamı tarafından haber verilen bu suistimallerin desteği miydi yoksa ilâcı mıydı?

Ruhban heyetinin bir suistimal, asılzade sınıfının başka bir

suistimal olduğu apaçık meydanda idi. Öğretim esasına ve vaktiyle millete verdiği örneğe dayanan ruhban sınıfının imtiyazı, bir mânasızlık haline gelmişti. Bu sınıf, herkesten daha imansızdı. Son toplantısında, filozofların cezalandırılmasını sağlamak için çok uğraştı, bu işi istemek üzere de, Loméie ile Talleyrand gibi bir dinsizle reybiyi murahhas seçti.

Asılzade sınıfının imtiyazı da keza bir mânasızlıktı. Vaktiyle vergi vermiyordu, çünkü vergiyi kılıcıyla ödüyordu. Serkeş, büyük bir sürü teşkil eden genç ihtiyar bütün sınıflardan asker verirdi, bu sınıflar son olarak 1674'te çağırıldı. Ondan sonra yalnız subay vermeye başladı, ötekilere mesleği kapadı, gerçekten bir ordu vücuda getirilmesini imkânsızlaştırdı. Sivil ordu, hükûmet daireleri, kalemler asılzadeler sınıfının istilâsına uğradı. Ruhban ordusunun en yüksek sınıflarını da asılzadeler doldurdu. Asîlce yaşamayı meslek edinenler, yani hiçbir iş görmiyenler, her şeyi yapmayı üzerlerine almışlardı. Tabiî, hiçbir iş de yapılmıyordu.

Tekrar edeyim, ruhban heyetiyle asılzadeler sınıfı, dünyaya bir yük, memleketin başına bir belâ, kesilip atılması gereken kemirici bir illetti. Bunu herkes açıkça görüyordu.

Bir tek karanlık mesele vardı ki, o da krallık meselesiydi. Birçok defalar söylendiği gibi, bu sadece şekil meselesi değil, belki bir esas meselesiydi, Fransaya ait bütün öteki işlerin hepsinden daha hayatî, daha derin bir mesele idi. Sadece politika meselesiydi. Hiçbir millet, krallarını bu kadar sevmemiştir.

Gözler, XV. Louis zamanında açıldı, XVI, Louis devrinde kapandı, mesele daha da karardı. Millet, krallığa bir kere daha ümit bağladı. Turgot ümidetti, Voltaire ümidetti... Pek cılız doğan, pek fena büyüyen bu zavallı genç kral, elinden gelse iyilik etmek istiyordu. Savaştı ve sürüklendi. Soyu ve terbiyesi icabı olan yanlış fikirler, hattâ aile meziyetleri, onu mavhaya götürdü!..

KIRMIZI KAPLI DEFTER

Kraliçe Anne d'Autriche saltanat naibi olunca, kardinal de Retz: "Dilde, yalnız iki küçük kelime kaldı: Kraliçe ne kadar iyi!" diyor.

Fransanın hamlesi o gün durdu; Richelieu'nün sert iradesine rağmen çok kuvvetli devam eden aşağı sınıfların gayreti, olduğu yerde gevşedi. Niçin? Çünkü "kraliçe iyi" dir; sarayda konuşan gatafatalı insanları iltifata boğuyor; Richelieu zamanında kaçışan

tekmil taşra asılzadeleri geliyorlar, istiyorlar, erişiyorlar, alıyorlar, yağma ediyorlardı; hiç değilse vergiden istisna edilmelerini istiyorlardı. Yalnız, bir parça toprak edinmeye muvaffak olmuş bulunan köylü vergi veriyordu, bütün yük ona yükleniyordu. Toprağını tekrar elden çıkarmaya mecbur oluyor, yeniden kiracı, ortakçı oluyor, faik hizmetkâr oluyordu.

XIV. Louis önce sert davrandı; vergiden istisnayı kaldırdı, Colbert 40.000 kişinin adını sildi. Memleket gelişti. Fakat XIV. Louis sonradan iyi kalbli oldu, biçare asılzade sınıfının haline gitgide daha fazla acıdı; rütbeler, mevkiler, ödenekler, hattâ kârlar, sonra asil küçük hanımlara Saint Cyr, ne var ne yok onlara verdi... Asılzadeler sınıfı refah içinde, Fransa perişandı .

XVI. Louis önce sert davrandı, azarladı, her isteği geri çevirdi, saray adamları, onun sertliğiyle, haşin sözleriyle acı acı alay ettiler. Bunun sebebi, nazarının fena bir adam olması, o yola gelmez Turgot olmasıydı; bunun sebebi, heyhat! Kraliçenin elinden henüz bir şey gelememesiydi. 1778'de, kral nihayet yumuşadı; tabiatın tepkisi, kraliçenin çok işine yaradı; kral artık ne onun, ne de kardeşinin herhangi bir isteğini reddedebiliyordu. Fransanın en sevimli insanı genel murakıp oldu; kendisinden öncekiler, istekleri bertaraf etmek, reddetmek için ne kadar hüner gösteriyor idiyse, Mösyö de Calonne'da, her istenileni vermek hususunda o kadar zekâ, o kadar nezaket gösterdi. Kraliçeye: "Madam, diyordu, mümkün bir şeyse, yapılmış demektir; imkânsızsa yapılacaktır." Kraliçe Saint-Cloud'yu satınaldı; o zamana kadar çok eli sıkı olan kral bile ona uydu, Rambouillet'yi satınaldı. Diane de Polignac'ın, Jules de Polignac'ı kurnazca güderek, ne kadar mal ve para kopardığını bilen var mıdır acaba? İhtilâl her şeyi berbadetti. Halkın iflâsını örten zarif perdeyi haşin bir elle açıverdi. Örtü yırtılınca, dipsiz kile meydana çıktı. Akıllara durgunluk veren o Puy Paulin ve Fenestrange meselesi, kıtlık ve iflâs sırasında savrulan o milyonlar, şuursuz bir kadının, bir kadın kucağına fırlattığı o milyonlar meselesi, bütün hicivleri çok geride bıraktı. Buna gülündü, fakat dehşetten gülündü.

Maliye encümeninin haşin raportörü, meclise hiç kimsenin bilmediği bir sırrı öğretti: "Kral masraflar için, yegâne ita âmiridir."

Masraflarda tek ölçü kralın iyiliğiydi. Karşısına çıkanları reddedemiyecek kadar, üzmek istemiyecek kadar hisli olduğundan, hakikatte, onlara tâbi bulunuyordu. En küçük bir tasarrufa kalkı-

sacak olsa, karşısındakiler müteessir oluyorlar ve ona somurtuyorlardı. Çaresiz, dediklerini yapıyordu. Birçokları daha kuvvetliydiler; yüksekten atıyorlar, sert ve metin konuşuyorlardı. Mösyö de Coigny (tarih sırasiyle, kraliçenin birinci veya ikinci âşıkı) yüklü maaşlarından birini tasarruf etmek istedikleri zaman kabul etmedi; XVI. Louis ile kavga etti, öfkelendi. Kral pıstı, hiç cevap vermedi. Akşamına şöyle dedi: "Ne yalan söyliyeyim, beni dövseydi bile ses çıkarmıyacaktım."

Herhangi bir kayba uğramış hiçbir büyük aile; kızını kocaya veren, oğlunu evlendiren hiçbir meşhur anne yoktu ki kraldan para çekmesin: "Bu büyük aileler, mutlakıyetin ihtişamına yardım ediyorlar, tahtın satvetini sağlıyorlar, ilh... ilh.." Kral, hüzünlü hüzünlü imza basıyor, kırmızı kablı defterine şöyle kaydediyor: "Mademe'a 500.000 frank,"

Madam, emri nazıra gösteriyor: "Param yok, madam." Madam ısrar ediyor, tehdidediyor. Size zarar verebilirim diyor, kraliçe nezdinde itibarım vardır, diyor. Nazır, nihayet, parayı buluyor. Bu parayı vermemektense, Loménie'nin yaptığı gibi, küçük irat sahiplerinin paralarını geç ödiyecektir; isterlerse açlıktan ölsünler; yahut da yangın ve dolu kurbanlarına mahsus hayrat paraları alacak, hastanelerin kasasını bile soyacaktır. Nitekim, yapmıştır da.

Fransa iyi ellerdedir. İşler yolunda gidiyor. Bu kadar iyi bir kral, bu kadar sevimli bir kraliçe... Biricik güçlük şuradadır ki, Versailles'da bulunan zavallı imtiyazlılardan ayrı, başka bir sınıf, aynı derecede asil ve daha kalabalık bir sınıf olan taşralı zavallı imtiyazlılar var, hiçbir şeyleri olmadığını, kendilerine hiçbir şey verilmediğini söylüyorlar; feryatları ortalığı çınlatıyor. Bunlar, halktan çok daha evvel ihtilâle başlıyacaklar.

Sahi, bir de halk var. Hepsi servet sahibi olan o fakirlerle bu fakirler arasında, halkı unutmuştuk.

Ha, halk mı? O, sayın mültezimleri ilgilendirir! Her şey çok değişti. Vaktiyle, maliyeciler pek haşin kimselerdi. Bugün hepsi insansever, yumuşak, sevimli, mükemmel adamlardır. Bir elleriyle, gerçi aç bırakıyorlar, ama, çoğu zaman, öteki elleriyle doyuruyorlar. Bir yandan milyonlarca insanı dilenci haline getiriyorlar, bir yandan sadaka veriyorlar. Hastahaneler yapıyorlar, sonra da bunları dolduruyorlar.

Voltaire, hikâyelerinden birinde der ki, Persépolis'in otuz tane maliye kralı vardı, halktan milyonlar çekiyorlar, krala da bundan

bir şey veriyorlardı. Meselâ 120 milyon frank getiren domuz resminden, mültezimlik altmış milyonunu kendisi alıyor, ellisini veya altmışını da lûtfen krala bırakıyordu.

Vergi toplanması, bir savaştan farksızdı; toprağa, iki yüz bin kişilik bir yiyici ordusu musallat ediyordu. Bu çekirgeler, ne varsa kökünden biçiyorlar, ortalığı dümdüz bırakıyorlardı. Böylece sömürülen halktan, az çok bir şey sızdırabilmek için şiddetli kanunlara, müthiş ceza hükümlerine, darağacına, çark işkencesine ihtiyaç vardı. İltizam idaresi memurları silâh kullanmaya izinliydiler; adam öldürüyorlar, sonra, iltizam idaresinin hususi mahkemeleri tarafından muhakeme olunuyorlardı.

Usulün en kötü tarafı, kralın ve mültezimlerin uysallıkları ve iyilikleriydi. Bir yandan kral, öte yandan maliyenin otuz kralı, vergi muafiyetlerini bahşediyorlar, yahut ehven fiyatla satıyorlardı. Kral, asaletler dağıtıyordu; mültezimler, bazı kimselere kendi memurları süsü veriyorlar, bu sıfatla, onları vergiden muaf kılıyorlardı. Yani, vergi idaresi, böylece kendi aleyhine çalışıyordu. Hem ödenecek parayı çoğaltıyor, hem bunu ödiyeceklerin sayısını azaltıyordu. Ağırlık, daha az sayıda omuza yüklendiği için, daha artıyordu.

İmtiyazlı iki sınıf, keyfi istediği kadar para ödüyordu. Ruhban heyeti gönlünden kopan gayet cüzi bir vergi veriyordu, asilzadeler sınıfı bazı mükellefiyetler ödemekle beraber, lûtfen beyan ettiği miktar üzerinden ödüyordu; vergi memurları, yerlere kadar eğiliyorlar, incelemeden, araştırmadan kayıt düşürüyorlardı. Komşu da o nispette fazla vergi veriyordu.

BASTİLLE

XV. Louis'nin ve madam de Pompadour'un hekimi olup, Versailles da Pompadour'un dairesinde oturan meşhur Quessnay, bir gün kralın ansızın içeri girdiğini görüp şaşaladı.

Çok meraklı bir hâtıra defteri yazıp bırakmış olan zeki fam dö şambr madam de Hausset, niçin böyle şaşaladığını sordu. Hekim: "Madam, diye cevap verdi, kralı gördüğüm zaman, kendi kendime: İşte bir adam ki benim boynumu vurdurabilir, diyorum" cevabını verdi. Madam de Hausset:

— Yok canım! dedi. kral çok iyidir!"

Fam dö şambr, bu sözü söylerken, saltanatın garantilerini bir kelime ile hulâsa etmiş oluyordu.

Kral, bir insanın boynunu vurdurmıyacak kadar iyi adamdı; artık böyle âdet kalmamıştı. Fakat bir sözle onu Bastille'e tıktırıp orada unutabilirdi.

Şimdi mesele şurada: bir çırpıda ölmek mi daha iyidir, yoksa otuz, kırk senede aheste aheste ölmek mi?

Fransada 20 kadar Bastille vardı. Bunlardan yalnız 6 tanesinde üç yüz mahpus mevcuttu (1775'te). Pariste, 79 senesinde, 30 kadar hapishane vardı ki, buralara, mahpuslar muhakemeden geçmeden kapatılabiliyordu. Bu zindanlara ilâve olarak kullanılan saymakla tükenmiyecek kadar çok manastır vardı.

Bütün bu devlet hapishaneleri, XIV. Louis'nin son demlerinde, geri kalan her şey gibi, Jezvitler tarafından idare ediliyordu. Bu verler, onların elinde, Protestanlarla Jansenistler için kullanırlar işkence aletleri, mezhep değiştirme inleri oldu. Venediğin kurşunlarının (Venedikteki Saint-Marc sarayının kurşundan çatısı ki, altında mahpuslar yatardı), kuyularının esrarından daha derin bir sır, mezara mahsus bir unutuluş, her şeyi kaplıyordu. Jezvitler, Bastille'in daha başka birçok hapishanelerin de, günâh çıkartan papazlarıydı. Ölen mahpuslar, sahte isimlerle, Jezvitler kilisesine gömülürdü. Bütün tethiş vasıtaları, onların elinde idi; hele bu zindanlardan, mahpuslar, bazan kolları veya burunları fareler tarafından kemirilmiş olarak çıkarlardı... Yalnız tethiş değil, dalkavukluk da.. Bunların her ikisi de, biçare kadın mahpuslar üzerinde çok büyük tesir yapıyordu. Hapishane papazı, âtıfeti daha tesirli kılmak için mutfağa varıncaya kadar her şeyi alet eder, boyun eğen, yahut mukavemet gösteren kadın mahpusu yerine göre ya aç bırakır, ya iyi doyurur, nadide yiyeceklerle beslerdi. Bazı devlet hapishaneleri zikrederler ki oralarda zindancılarla Jezvitler, kadın mahpusları nöbetleşe paylaşmışlardı, onlardan çocukları oluyordu. Bu mahpuslardan biri bu işe razı olmaktansa kendini boğup öldürmeyi tercih etti.

Zaptiye nazırı, arasıra Bastille'e, yemek yemeye gidiyordu. Bu yemek, adliye âmirinin teftişi, nezareti yerine geçerdi. Bu adliye âmirinin bir şeyden haberi yoktu, halbuki nazıra malûmat veren de yalnız o idi. Bir aile, bir sülâle, Chateauneuf'le oğlu La Vrilliére ve 1777'de ölen torunu Saint Florentin, bir asır müddetle, devlet hapishaneleri ve tevkif emirnameleri dairesinin başında bulundular. Bu sülâlenin yaşayabilmesi için, mahpuslara ihtiyaç

vardı, Protestanlar hapishaneden çıkınca, yerlerine Jansenist'leri koydular; sonra, edebiyatçıları, filozofları, Voltaire'leri, Fréret'leri, Diderot'ları yakaladılar. Nazır, genel müfettişlere, piskoposlara, mevki sahibi kimselere, bol keseden, isim yeri açık tevkif müzekkereleri veriyordu. Saint Florentin kendi başına, 50 000 tevkif müzekkeresi vermişti. İnsanın en kıymetli hazinesi olan hürriyet, hiçbir zaman bu kadar israf edilmemiştir. Bu tevkif müzekkereleri kârlı bir alış veriş mevzuu idi. Oğullarını hapse attırmak istiyen babalara satılıyor, kocaları fazla yük olan güzel kadınlara veriliyordu. Bu son hapis sebebi, en harcıâlem sebeplerden biriydi.

Bütün bunlar, iyilik olsun diye yapılıyordu. Kral, çok iyi kalbliydi, büyük bir asılzadenin istediği tevkif müzekkeresini reddetmezdi. Genel müfettiş çok nazikti, bir babanın ricası üzerine kendisine bir tevkif müzekkeresi vermemezlik edemezdi. Nezaret kâtipleri, kâtiplerin mâşukaları, bu mâşukaların dostları, cemilekârlikla, hatır hoşluğu için, sadece nezaket sebebiyle, insanları diri diri gömen bu müthiş emirleri elde ediyorlar, veriyorlar, âriyet bırakıyorlardı. Evet diri diri gömen, çünkü, hemen hepsi asılzade cemiyet adamı, hepsi zevkine safasına düşkün kimseler olan bu nazik memurlar öyle ihmalci, öyle kayıtsız insanlardı ki, biçare mevkuf bir kere hapse tıkıldı mıydı, bir daha onun işiyle meşgul olmaya hiçbirisi vakit bulamıyordu.

Bu suretle kraldan başlayıp en küçük sıra kâtibine kadar inen âtıfet hükümeti sahibolduğu bütün imkânlarla keyfe ve akla esişe göre, fertlerin hürriyetini, hayatını, bildiği gibi kullanıyordu.

Şu sistemi iyice kavrıyalım.

Filânca kişi niçin muvaffak oluyor? Ne meziyeti var da her şey onun isteğine boyun eğiyor? Allahın âtıfetine mazhardır, kralın lûtfuna mazhardır.

Bu lûtuf ve âtıfet dünyasında nekbete uğrıyan kimse dünyadan çekilmelidir... Sürülmeli, cehenneme atılmalı, lânete uğramalıdır. Bastille, tevkif emri, bunlar kralın aforozlarıdır. Aforoz edilen kimse ölecek mi? Hayır. Ölmesi için, kralın hüküm vermesi, bizzat kralın bile üzülmesine sebebolacak ağır bir karar verilmesi lâzımdır. Bu karar, onunla vicdanı arasında bir muhakeme teşkil edecektir. Kralı hüküm vermekten, adam öldürmekten koruyalım. Hayatla ölüm arasında, ikisi ortası bir şekil vardır. Ölü, gömülü bir hayat. Sırf unutmaya mahsus bir dünya kuralım. Kapılara, içeriye ve dışarıya yalanı yerleştirelim, ta ki hayatla ölüm daima şüpheli kalsın... Yaşıyan ölünün, ailesinden ve dostlarından hiç habe-

ri yoktur.. "Peki ama karım?" Karın öldü.. Yanlış söyledim. Başka kocaya vardı, Peki, dostlarım, onlar hayattalar mı? Beni hatırlıyorlar mı? Dostların mı? Saçmalama, seni elen veren onlar". Onların zalim oyunlarına teslim edilen zavallının ruhu, böylece istihzalarla, yılanlıklarla, yalanlarla beslenir.

Unutulmak!.. Müthiş söz! Bir ruhun, ruhlar içinde mahvoluşu! Allahın, yaşaması için yarattığı mahlûk.., Hiç değilse zihinde yaşamak hakkına sahip değil miydi? Hattâ en suçlu insanı bile, ölümden de ileri bir şey olan bu ölüme çarptırmaya, onu hâfızalarda öldürmeye, yeryüzünde kim cesaret edebilir?

Hayır, inanmayın. Hiçbir şey unutulmuş değildir, hiçbir insan, hiçbir hâdise unutulmuş değildir. Bir kere var olan bir vücut bu şekilde yok olamaz... Duvarlar bile unutmıyacaktır, döşeme taşları suç ortaklığı edecek, sesleri, gürültüleri aksettirecektir! Hava unutmıyacaktır; önünde fakir bir kızın dikiş diktiği şu küçük pencereden Saint-Antoine kapısına kadar görenler, anlıyanlar vardır... Ne diyorum? Bastille'in kendisi bile müteessir olacaktır. Şu kaba anahtarcı henüz insandır. Duvarlarda, bir mahpusun, velinimeti olan bir zindancı şerefine yazdığı manzumeyi görüyorum... Hazin velinimetlik!... Barbarca terk edilen, mezarında böceklere yem olan bu Lazare'a (İncilde, adı geçen cüzamlı bir ermiş) bir gömlek vermiş!

Bu satırları yazarken, göğsüm, dağ gibi bir yükün, bir zindan yükünün altında ezildi. Heyhat! Yıkılan hapishaneler, ölümün kurtardığı bahtsızlar üzerinde neden bu kadar uzun uzadıya duruyorum?... Dünya, Spielberg'den Siberyaya, Spandau'dan Mont-Saint-Michel'e kadar hapishanelerle dolu. Dünya bir hapishanedir.

Kürenin engin sessizliği, hâlâ susan toprağın zayıf iniltisi, naçiz soluğu, sizleri haddinden fazla kuvvetle duyuyorum... Aşağı cins mahlûklarda susan, Afrikanın ve Asyanın barbar dünyasında hulyaya dalan esir fikir, bizim Avrupamızda düşünüyor, ıstırap çekiyor.

Engellere rağmen, Fransada değilse, başka nerede konuşabilir? Toprağın dilsiz ruhu, bir ses, bir vasıta bulursa, onu yine burada buluyor. Dünya düşünüyor; Fransa konuşuyor.

İşte zaten bundan dolayıdır ki, Fransanın Bastille'i, Parisin Bastille'i (fikir hapishanesi demeği daha uygun buluyorum) bütün Bastille'lerin en rahat verici en alçağı, en melûnu oldu. Son asrın başından itibaren, Paris esasen dünyanın sesi olmuştu. Dünya

üç kişinin, Voltaire'in, Jean-Jacques'ın ve Montesquieu'nün diliyle konuşuyordu.

Bütün hapishaneler yumuşamıştı. Bastille ise sertleşmişti. Zindancıların alay olsun diye Bastille'in serbestikleri adını verdikleri şey, bir kralın devrinden öbür kralın devrine, azaltılıyordu. Azar azar, pencereler tıkanıyor, parmaklıklar ilâve ediliyordu. XVI. Louis devrinde, bahçeyi ve burçlardaki gezinti yerini ortadan kaldırdılar.

Kral çok insan adamdı. Chatelet'nin yeraltı zindanlarını kaldırmış, Vincennes'i kaldırmış, borç yüzünden hapse konulanları hırsızlardan ayırmak için Force hapishanesini tesis etmişti.

Fakat La Bastille! La Bastille! O eski bir emktardı, eski saltanat onu küçümsiyemezdi. O bir tethiş sistemiydi, Tacite'in dediği gibi: "Instrumentum regni" idi. (Saltanatlar vasıtası.)

Kont d'Artois ile kraliçe, Figaro'yu oynatmak istedikleri zaman onu krala okuyunca, XVI. Louis, susturucu bir itiraf olarak, sadece: "Öyleyse Bastille'i yok etmek lâzım gelecek!" demişti.

89 senesi temmuzunda Paris ihtilâli koptuğu zaman, kral, hayli tasasızca, ihtilâl tarafını tutar göründü. Fakat Paris belediyesinin, Bastille'i yıkma emri verdiği kendisine söylenince, göğsüne yumruk yemiş gibi oldu: "Ooo! Bu ne cüret!" dedi.

SOSYAL VE EKONOMİK BUHRAN

18 Yüzyılın son 25 yılında kendini gösteren fikir ve ahlâk buhranı monarşiye temel teşkil eden, hiyerarşiye tâbi toplumdaki gerçek bir çözülmeyle aynı devreye raslar.

Milletin her türlü âni değişikliğe karşı olan kitlesi, aileye, şahsî mülkiyete, katolikliğe ve monarşiye bağlı kalıyor; gerçi çok derin reformlar ihtiyacı duyuluyor ama bunların ekonomik ve sosyal karışıklıkları önlemek endişesiyle yavaş yavaş ve merhale merhale gerçekleşeceği umuluyor. Sefil durumda bulunan ve çok sert muamele gören işçi proletaryası ise, toplumun dışında servet ve iktidarı elinde tutan herkese karşı derin bir kinle dolu olarak yaşamaktadır.

Ülkenin sosyal temeli olan çiftçiler, menfaatleri birbirinden oldukça farklı çeşitli sosyal gruplara ayrılmıştır. Aralarında en talihlileri eskiden işgal ettikleri topraklar üzerinde mülkiyet hakkı kazanmış bulunan 450.000 küçük mülkiyet sahibidir; fakat bunlar gene de öşür ve eski feodal vergilerin yükü altında ezil-

mektedirler ve vergi yükünün toprakta ortakçı olarak çalışanlar ve ırgatlarla birlikte tamamını yüklendikleri için bu durumu çok zor hazmedeler. Halbuki asillerle ruhban sınıfı mensupları yalnız her türlü vergiden muaf tutulmakla kalmaz, bunlar bir yandan da aleyhlerine çalıştıkları köylüler tarafından ücretleri ödenen toprak kayıtlarını «toprak komiserleri» ne tetkik ettirerek derebeylik vergilerini arttırmağa, eskilerini de toplamağa çalışırlar.

Aldığı vergilreden başka «senyör» ün çeşitli tekelleri de vardır: Hal'ın, pazarın, değirmenin, adı fırının kullanılması da ücrete tâbidir. Bundan başka bazı adalet hakları vardır ve —bu suretle emrinde tuttuğu— toprak gelirlerini karara bağlamakla görevli malî savcıyı da maaşa bağlamıştır. Otoritesinden kurtulmak imkânsızdır.

Mülkiyet rejiminde kendini gösteren buhran Parlâmentoların feodal vergilerin koruyucusu olması sebebiyle bütün bütün ciddileşiyor. Paris Parlâmentosu Boncerf'in (Feodal vergilerin zararları) (1770) hakkındaki bir broşürünü mahkûm ediyor. Bütün köylülerin elbirliğiyle, feodal haklara duydukları düşmanlık da onları rejimden, hattâ o vakte kadar kurban olabilecekleri suistimallere karşı tabiî koruyucuları saydıkları kraldan bile uzaklaştırıyor.

18. Yüzyılın sonunda asiller sınıfı —ruhban ile birlikte krallık nüfusunun yüzde 3'ünü teşkil eder— henüz gerçekten imtiyazlı bir sınıftır. Saraya takdim edilmiş 4000 aile Kral hizmetinde bulunma karşılığı ücret veya maaş adı altında 61 milyon lira, yâni Devlet gelirleri toplamının yüzde 12'sini alır. Bütün Fransa'daki kilise bölgeleri ve manastırların çoğu asil ailelerine mensup çocukların elindedir. Böylece Kilise gelirlerinin, öşür dahil, 240 milyona yükselen büyük bir kısmına sahip olurlar. 1781'den beri maaşları toplamı 46 milyona yükselen askerî rütbeler de hemen hemen yalnız asillere verilmektedir. Asiller gayrimenkul vergisinden muaf tutulmuştur.

Asiller sınıfının bu imtiyazları köylü sınıfı ve burjuvazinin şiddetli itirazlarına hedef olur. Buna karşılık bu sınıfların talepleri karşısında da zadegân sınıfı içinde görüş ayrılıkları vardır. Genel olarak bu sınıf burjuvazinin isteği müsamahayı ve düşünce hürriyetini kabul eder. Bazı asiller, La Fayette'le birlikte, işi Fransa'ya Amerikan tipinde bir anayasa getirilmesini ve millî hâkimiyetin ilânını istemeğe kadar ileri götürürler; bu davranış toprak alanına feodal hakların kaldırılmasını kabul etmek şek-

linde akseder. Gerçi bu taleplerde bulunanlar bir azınlıktır ama, zadegânın, imtiyazlarını korumak için bir tek cephe halinde birleşmesini önlemeğe yeterlidir.

Ruhban sınıfındaki ayrılık daha az derin değildir. Genel olarak, vicdan hürriyetini, basın hürriyetini ve İnsan Haklarını takbih cihetinden birleşmiş olmakla beraber Kilise'de reform, piskoposların halk ve ruhban tarafından seçilmesi, konkordanın ilgası, kilise mallarının daha iyi bir şekilde dağıtılması, hattâ millileştirilmesi ve bağımsız, hattâ demokratik bir Fransız kilisesi olarak ele alınan Kilise'nin idaresine iştirak hakkı gibi ihtilâlci taleplerde bulunan çok sayıda papazların istek ve davranışlarıyla bu sınıf sarsılmaktadır.

Birçok manastırlarda, çok zaman yüksek asiller sınıfına mensup aile çocukları arasından tâyin edilen ve ücretlerini almaktan başka kaygıları bulunmayan papazlara karşı bir ihtilâl rüzgârı esmektedir.

Sosyal buhrana bir de çok derin ekonomik buhran eklenmiştir. Hükûmet, malî durumunu düzeltmek için ülkenin iktisadî refahına güveniyordu. Kredinin teşkilâtlanmasıyla kolaylaşan ekonomik liberalizm bir güven havası yaratır gibi olmuştu. Filhakika, gelir bütçesi artıyordu. 1785'de 550 milyon liraya ulaşmıştır. Fakat borç kısmı bu gelirin 300 milyonunu yutmaktaydı; yani yarısından fazlasını. Diğer taraftan, Fransa modernleşiyordu: Paris'te Su Şirketi'ne şehirde su şebekesi tesis işi verilmişti; hayat ve yangın sigortaları şirketleri kuruluyor ve bunların hisse senetleri Borsaya çıkartılıyordu. Spekülâsyon hırsı durmadan artıyordu.

Ciddî tezatlarla yürütülen liberal politika realist olmaktan çok ideolojikti. Çünkü, liberal ekonomi ancak ekonomik donatımı sâyesinde en büyük ihracatçı devletlerle boy ölçüşebilecek güçte olan devletler için bir refah kaynağı teşkil edebilirdi.

Bu yeni ekonomi politikasının ağırlık merkezi hiç şüphesiz, İngiltere ile imzalanmış ticaret anlaşmasıydı. Bu anlaşma da Fransa hesabına çok aksi bir zamana tesadüf ediyordu. İngiliz endüstrisi 1760'dan beri makineleşme yoluna girmişti; üretimini artırmış ve imalât fiatını, endüstrisi henüz makineleşmeye ayak uydurmağa uğraşan Fransa'nın erişemiyeceği dereceye indirmişti. Fransa'yı o devirde kıt'aya yayılan İngiliz modasının da yardımıyla Hind kumaşları, İngiliz muslin ve ketenleri kapladı. İngiliz pamuklu kumaşları, Lyon ipekçiliğine çok ağır bir darbe indirdi:

Birkaç ay içinde burada çalıştırılan 58.000 işçiden 20.000'i işsiz kaldı. Kriz, bütün dokuma endüstrisine yayıldı, Abbeville'de 15.000, Troyes'da 10.000, Sedan'da 9.000 ve Elbeuf'de 7.500 işçi açıkta kaldı. İşçi nüfusunun yarısı birdenbire sokağa atılmış demekti. Ülkede işsizler toplamı kısa zamanda 200.000'i buldu.

İspanya'nın ona pazarını kapatan bir himeye politikasına girmesi, Fransa hesabına durumu bütün bütün vahimleştirdi.

Buhran o derece genişledi ki 1787'de Fransa'nın ticarî muvazenesi — o vakte kadar fazlasıyla lehteydi— tersine döndü. İthalâtın 611 milyona çıkmasına karşılık ihracat 542 milyona düştü. Evvelce 100 milyonluk ticaret fazlası varken, bilânçosunun 69 milyonluk açıkla kapadığı görüldü. Bu, dış ticaretin kalkındırılması yoluyla malî hamle projelerinin suya düşmesi demekti. İktisadî buhranın bütün ağırlaştırdığı malî buhran artık çözülemez gibi görünüyordu.

Bunun sosyal sonuçları pek şiddetli oldu. Bilhassa Doğu bölgelerindeki işsiz güruhu, Paris'e gelip sefil ve tehlikeli işsiz kitlesini genişletti. Bütün büyük endüstri merkezlerinde dilencilik hakikî bir sosyal yara halini aldı, şehir dışı bölgelerde haydutluk, askerî kuvvetlerin müdahalesini gerektirecek derecede yayıldı.

Ülkenin beslenme durumu da güçtü; küçük çiftliğin hâkim olduğu Fransa, tarım metodlarının düzeltilmesi yolunda İngiltere ile Belçika'yı takip etmemişti; üretim yetersizdi. 1788'de mahsul çok fena oldu; Paris'te ekmeğin fiatı —zaman zaman— dört misline yükseldi.

İşsizlik el emeğini de kıymetten düşürüyor, ücretlerin artırılmasına engel oluyordu. Bütün Fransa'da karışıklıklar çıktı; Brötanya'da halk ellerinde tahıl bulunduranlara karşı gerçek bir savaşa girişti. Paris civarında, Burgonya'da, Midi'de isyan ve yağmalar gittikçe arttı. 1789'da Provence'da şatolara saldırıldı; Paris'te Sain-Antoine mahallesinde işçiler bir fabrikayı yağma ettiler. Silâhlı kaçakçı çeteleri yollarda dolaşıyor ve bunlara karşı ne jandarma, ne ülkeye yayılmış ordu yeterli olabiliyordu; aç kalan halk da o kadar tehlikeli hal alıyordu ki, idare başkanları yağmacıları idam ettirmeğe cesaret edemiyorlardı. Bütün ülkede sefalet, şehir ve köy proletaryalarını ihtilâle sevkediyordu.

Aslında; XVIII. yüzyılın sonunda Fransa, Avrupa'nın en zengin ülkesiydi. Fakat Devletin, milletin zenginliklerinden faydalanabilmesi için imtiyazlı sınıfları da vergiye tâbi tutmak ve vergi mültezimlerinin mutlak iktidarını yıkmak gerekiyordu.

Halbuki monarşi, aristokrasinin esiri olmuştu. Parlâmentolar, ordu, ruhban —hattâ vergi mültezimleri— kralın girişmek istediği bütün reformlara sarsılmaz bir mukavemet gösteren yüksek zadegânın eline geçmişti. Bunun neticesi bütün alanlarda otorite parçalandı. Menfaatleri milletin tam aksi olan imtiyazlı oligarşinin karşısında iktidarın zayıflığı her türlü hükûmet faaliyetini felce uğratıyor ve vergi sisteminde derhal yapılması gereken ıslahata engel oluyordu; saraylılar karşısındaki za'fı, sarayı harcamalar girdabı haline getirmişti; devamlı şekilde istikraza başvurmak mecburiyeti Devleti, bankerlerle, spekülâtörlerin karşı konulması imkânsız nüfuzuna terkediyordu. 180.000'e inen mevcudu ile Avusturya ve Prusya ordularına nisbetle sayıca azalan ordu, rütbelerin satın alınması ve iltimas yüzünden düzenini kaybetmişti.

Bu iç durum, Fransız monarşisini dış politikasını desteklemek imkânsızlığı karşısında bırakıyordu: İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın aleyhine teşkil ettikleri üçlü ittifaka engel olamadı. Bu, Versailles ve Paris Andlaşmalarının gerektirdiği menfaatleri kaybettiren ağır bir diplomatik mağlûbiyet oldu. Artık politik bakımdan tek başına kalmış gibiydi. Avusturya ile ittifakı bilfiil ortadan kalkmıştı. Birleşik Devletler zaferden sonra ondan uzaklaşıp ekonomik bakımdan İngiltere'ye yaklaşmıştı. Tek müttefiki İspanya kalıyordu ama ama o da sınırlarını Fransız mallarına kapamıştı. Fransa karşısında gerçekten düşman tavır takınan İngiltere ise, onunla, kendisine Fransız pazarlarını açan ve Fransız ekonomisine malî ve sosyal tesirleri ülkenin siyasî faaliyetini felce uğratarak iktisadî buhrana sürükleyen bir ticaret anlaşması yapıyordu. Bu anlaşmayı ise Fransa, imzaladıktan sonra, İngiltere ile harbi göze almaksızın tanımazlık edemezdi. Krallığın milletlerarası durumu hiçbir vakit bu derece anî ve tam olarak tehlikeye düşmemişti.

KRALLIK PARLAMENTOSU VERGİLERE KARŞI

Malî ve ekonomik buhrana eklenen milletlerarası durumun ciddîliği karşısında hükûmet, Fransa'ya, üyeleri toprak sahipleri arasından seçilecek eyâlet meclisleri getirmek, sınıf farkı gözetmeksizin toprak sahiplerinden alınacak 80 milyonluk bir gayrimenkul vergisi ihdas etmek istedi. Parlâmentoların yardımına güvenmemek gerektiğini bildiği ve reformların yalnız milletin ru-

zasına dayandırmak istediği için, kararnamelerini de eşraf meclislerine sundu. Eşraf, eyalet meclisleri teşkilini kabul, gayrimenkul vergisini ise kesin olarak reddetti. Hükûmet değişti. Fakat, devleti kurtarmak için asillerin gayrimenkullerinden vergi almaktan başka çare yoktu. Bu sebepten, yeni hükûmet eski projelere dönmek zorunda kaldı, buna damgalı kağıttan alınan bir vergi ekledi ve kararnamelerini eşraf meclisine sundu. Eşraf meclisi, inatla ve aralarında reform projelerini seçilmiş bir millî meclise sunmak teklifini yapan La Fayette'in de bulunduğu birkaç liberalin müdahalesine rağmen, reddetti.

Kasım 1787'de kral istikrazla ve Etajenero'nun toplanmasiyle ilgili kararnameyi tasvip ettirmek üzere, bizzat parlâmentoya gitti. Yardım Mahkemesi, zadegânının imtiyazlarını korumak amaciyle, Amerikalı ihtilâlcilerin lisanını benimsemiş ve milletin haklarını öne sürmüştü. Kral da mutlak monark otoritesini kabul ettirmek için aynı dili kullanarak oturum sırasında, parlâmento üyelerine milleti temsil hakkı tanımadığını beyan etti. Krala karşı gelmekte tereddüt etmeyen Orleans dükü, bu şekilde Parlâmentoya baskı yapmanın gayrimeşrû olduğunu öne sürdü. Kral cevap verdi: «Evet, meşrûdur, çünkü ben öyle istiyorum.»

Monarşik iktidar açıkça tehlikeye düşüyordu. Rejim buhranı başlamaktaydı.

Kralın müdahalesine rağmen, parlâmento muhalefete devam etti; bazı üyeler krallık emirleriyle tevkif olundular,. Orleans dükü, sürüldü. Parlâmento bu tevkiflerin kaldırılmasını istedi. Kral reddetti. Onu zorlamak için Parlâmento, gizli tevkif emirlerini gayrimeşrû ilân eden bir kararname yayınladı ve bunda «vatandaşların hürriyetini, şahsî güveni» öne sürdü, «tahtın ve milletin dâvasının adalete dayandığını» belirtti. Kral, boyun eğmedi. Birkaç ay sonra, parlâmento «şikâyetler» de bulundu. Kral da buna boyun eğecek olursa memleketin «monarşinin hâkimiyetine olduğu kadar, milletin de menfaatlerine aykırı bir hâkimler aristokrasisinden ibaret kalacağı» beyanıyla karşılık verdi.

Bunun üzerine Parlâmento bir kararname çıkartarak mutlak monarşiye karşı cephe aldı ve buna bir çeşit «haklar beyannamesi» şekli verdi. Şöyle deniliyordu: «Fransa, kanunlara uyarak kral tarafından idare edilen bir monarşidir. Bu kanunlar içinden temelli olan birkaçı; muntazaman toplantıya çağırılan Etajenero

organları vasıtasiyle millete serbestçe yardımda bulunma hakkını. Herkesin nasıl bir emirle olursa olsun, ancak vakit geçirmeksizin yetkili hâkimler huzuruna çıkarılmak için tevkif edilmek hakkı gibi, yokluğu bütün diğerlerini faydasız hâle getiren bir temel hakkı ihtiva eder.»

Böylece umumî efkâra kendini kabul ettiren liberalizm cereyanına kapılmış kral da, parlâmento da, iktidarını meşrû göstermek için bu şekilde üstünlüğünü tanımış oldukları, milletin haklarını öne sürüyorlardı.

Monarşik iktidar karşısında ferdlerin olduğu kadar, milletin haklarını da tanıyan parlâmento kararı Paris'te heyecanla karşılandı.

Tehdit edilen krallık mutlakçılığı Parlâmentonun ihtarına göğüs gerdi. 1788 mayısında kral tarafından Versailles'de toplanan bir Adalet Divanında Adliye Nazırı krallıkta, 16'sı Paris Parlâmentosu bölgesinde olmak üzere, 47 büyük Hâkimlik tesis edileceğini, bunların konusu 200.000 lirayı geçmeyen bütün medenî hukuk dâvalarına, Parlâmentoya itiraz hakkı bulunmaksızın bakmağa yetkili olduğunu bildirdi. Bu, bilfiil tatil edilen Parlâmentoların adlî yetkisinin elinden alınması demekti. Ceza Usulünde yapılan derin bir reform «önceden sorguya çekme» (*) usulünü kaldırıyordu. Krallık ailesine mensup prensler, asiller, tahta bağlı büyük subaylar, mareşaller, generaller, valiler, nazırlar, yüksek hâkimler ve din adamlarından müteşekkil, kararnameleri tasdikle görevli bir Meclisin kuruluşu da Parlâmentonun elinden, hükûmete her türlü müdahale hakkının alıyordu.

Genel divanın üyeleri olarak seçilen Paris Parlâmentosu üyeleri bu divana girmeği reddettiler. Grenoble Parlâmentosu dağılmadan önce, krala resmî bir protestoda bulundu: «Haşmetmeâp, esirlere hükmetmiyorsunuz, hür bir millete hükmediyorsunuz.»

Navarre bölgesi, Lamoignon'a kendini bağımsız bir krallık ilân etmek suretiyle cevap verdi. Bearn bölgesi, kararnâmeyi kabule yanaşmadı. Fransız ruhban sınıfı, Parlâmentoların muhalefetinin o vakte kadar önlediği yeni vergilerin konulmasından korkarak protesto etti. Rennes'de isyanlar patlak verdi. Grenoble'de Parlâmento, kararname uygulandığı takdirde, Dauphine bölgesi-

---

(*) Önceden sorguya çekme usulü zanlıların suçortaklarını itiraf ettirmek maksadıyla işkenceye tâbi tutulması demekti.

nın de kendisini hükümdara sadakatle bağlı saymayacağını bildirdi. Bu parlâmento üyeleri sürüldü.

Böylece ihtilâle öncülük eden hareket başladı.

Askerlerin müdahalesine rağmen, eyâlet Etajeneroları (Sınıflar Meclisleri) kendiliklerinden Vizille şatosunda toplandılar (1788) —165 asil, 50 din adamı ve avukatların idaresinde 325 tierzeta (*) temsilcisi— Etajenero toplantıya çağrılmadığı müddetçe vergi ödemeğe yanaşmayacaklarını bildirdiler ve gizli tevkif emirlerinin kaldırılmasını istediler.

Durum çıkmaza giriyordu. Kral bu sefer de boyun eğdi. Hükûmet değişti. Genel Divan dağıtıldı. Etajenero'nun, 1 mayıs 1789'da toplanacağı haber verildi. Hazine de boş olduğu için Devlet, borçlarını ödemeği durdurdu.

Louis XVI'nın göstermiş olduğu zaıt ve kararsızlıktan cesaret alan memleketin ihtilâlci muhalefeti, her türlü hükûmet çalışmasını imkânsız hâle getiriyordu. Derhal, en âcil işi halletmek gerekiyordu: Rejimi anarşiye sürükleyebilecek olan iflâstan kurtarmak. Yüksek Hâkimler —birkaçı müstesna— ve Genel Meclis dağıtıldı; Parlâmentoların imtiyazları tekrar tanındı. Monarşi yetkilerini millet tarafından seçilen meclise geçirmeğe hazırlanıyordu.

İhtilâl şimdilik bertaraf edilmişti. Tekrar vazifeye başlayan Parlâmento, Etajenero'nun 1789 ocak ayında, 1614'deki usullere uyularak toplanmasını talep etti.

Bu, bir meydan okumaydı. Halk efkârı; Etajenero'da tierzeta'nın (yani milletin faal çoğunluğunun) olduğu gibi temsilini istiyordu!. Bundan başka, imtiyazlı sınıflar toplamına eşit mebusla temsil edilmesini ve Etajenero'da oylamanın sınıf başına değil, adam başına yapılmasını talep ediyordu. Parlâmentonun gerici muhalefetini önlemek amasiyle, Necker, bir eşraf meclisini toplantıya çağırdı. Fakat, bu meclis tierzeta'ya her türlü tâvizi vermeği reddetti; kral ailesine mensup prensler de, zadegân ve ruhbanın ancak tierzeta kendilerine yapılan saldırıları durdurduğu takdirde, toplantıya katılmayacaklarını yazacak kadar işi ileri götürdüler. Umumî efkâr, bu meydan okumaya göğüs gerdi Tierzeta —bilhassa aydın sınıf— krala muhalefetten uzaklaşıp imtiyazlılar aleyhine, hattâ ülkenin muazzam çoğunluğunun talep

---

(*) *Tierzeta, üçüncü sınıf, yani asiller ve ruhban sınıfının dışında kalanlara verilen isim. Kısaca, halk.*

ettiği reformlara gerçek engeli teşkil eden Parlâmentoların aleyhine döndü.

Rejim buhranına bir de iç mücadele tehdidi ekleniyor: İmtiyazlılar sınıfına karşı tierzeta savaşı... Yeni adamların yazdığı ve krallık anayasasında değişiklik isteyen broşürlerle bu mücadele başlıyor. «Millet» fikri yeşeriyor. Papaz Sieyes, kendikendine soruyor. «Millet ne demektir». Cevap veriyor: «Müşterek bir kanuna uyarak yaşayan ve aynı hukuk sistemine göre temsil edilen bir ortaklar bütünü.»

Bu, Mirabeau'nun «Millet olmadıkları için millete galip gelmeğe çalıştıkları» iddiasıyla ortadan kaldırılmasını talep ettiği imtiyazlı sınıfların varlığıyla uyuşması imkânsız Amerikan fikirleri ve İnsan Haklarının zaferidir.

Sieyes, şöyle yazıyor: «Asil sınıf, korkaklığıyla olduğu kadar, medenî ve siyasî imtiyazları sebebiyle de bize yabancıdır.» Ruhbana gelince, Sieyes, onun bir sınıf teşkil etme hakkını kabul etmiyor, ancak bir «meslek» olabilir, diyor. Halka gelince; «Nedir? Herşey. Şimdiye kadar politik düzendeki yeri ne oldu? Hiç bir şey! Ne istiyor? Bir şey olmak.»

Demek oluyor ki, halk tabakası (tierzeta - üçüncü sınıf) ülkede olduğu gibi Etajenero'da esas unsuru, nihaî kararı verecek unsuru teşkil ediyor: İktidar da Etajenero'ya geçmelidir.

MİLLETİN HÂKİMİYETİ FİKRİ

Hakların eşitliği fikriyle birlikte milletin hâkimiyeti fikri de yerleşiyor. Condorcet, bu hâkimiyetin Amerikan «Haklar Beyannamesi»nden örnek alınarak yazılmış bir anayasada ilân edilmesini istiyor.

Ancak, liberalizmin bu zaferi, memleketin eski monarşik geleneğini silmiş değildir. Yeni rejim hürriyet ve eşitliğin yerleştirilmesi yolunda millet ile kralın imtiyazlara karşı işbirliği etmesi şeklinde görünüyor.

Bu temeller üzerine bir «millî parti» kuruluyor. Politik kulüpler yeniden açılıp reformcu kaynaşmanın merkezleri haline geliyor. (Paris Gazetesi) çıkmağa başlıyor. Siyasî ihtilâl gelişiyor. Bütün idare mekanizmasını elde tutan imtiyazlı sınıfların muhalefeti karşısında burjuvazi, köylüleri ve işçileri yardıma çağırıyor. Açlık ve işsizlik bu sırada endüstri ve köy proletaryasını derin bir sefalete sürüklemiştir. Eyâletlerde ve Paris'in sanayi mahallele-

rinde tehlikeli hâl alan sosyal kaynaşma artık siyasî kaynaşmaya eklenmiştir. Halk, taleplerini kitlelerin sefaletinin teşkil ettiği tehlikeye dayandırıyor.

Paris'te Camille Desmoulins gibi kışkırtıcılar siyasî hürriyet rejimi kurması için halkı dâvet ederken, aç ve sefil çeteler de şatolarında asilleri tehdit ediyorlar.

Her taraftaki idare âmirleri, hükûmete, halk tatmin edilmiyecek olursa bir köylü isyanının mutlaka çıkacağını bildiriyorlar.

Etajenero seçimleri iktisadî ve malî buhran, sosyal karışıklıklar ve hakikî bir politik anarşi içinde yapıldı. Halk (tierzeta) mebusları sayısı, birleşmiş imtiyazlı sınıflar sayısına eşit olacak şekilde bir misline çıkartıldı; fakat seçim —Etajenero'daki oylama gibi— «sınıf»lara göre yapılacaktı. Eski seçim sistemi muhafaza edildi. İmtiyazlı sınıflar, mebuslarını doğrudan doğruya genel oylamayla seçtiler. Tierzeta, ise, hemen hemen genel ve birkaç dereceli oylama ile seçildi. Köy bölgelerinde 25 yaşını geçmiş her erkek, mebusları seçecek olan delegeleri seçmeğe çağırıldı. Şehirlerde oylama üç derece üzerinden yapıldı. Üstelik Paris'te proletaryanın faaliyetinden kurtulmak maksadıyla 6 liralık bir seçim vergisi konuldu, bu yüzden şehirdeki seçmen sayısı 525 000 nüfus içinde 50 000'e indi. Böylece Paris halkı Etajenero'da temsil edilmek hakkından mahrum kaldı. Başkent'in halk tabakalarında bu hal ihtilâl kaynaşmasını geniş ölçüde ciddileştirecekti.

Etajenero toplandığı vakit 1165 mebusu vardı. Takriben 300'ü ruhbanın temsilcisiydi ve aralarında 200 köy papazının teşkil ettiği demokrat kanat belirli bir çoğunluk ifade ediyordu; zadegânın çoğunluğu gerici asillerin temsilcileri —154'ü subay— 285 kişiydi; bununla beraber, liberal azınlık da 90 mebustan az değildi; nihayet tiezeta'nın 600 mebusunun hemen hemen tamamı burjuva idi.

Genel olarak reform taraftarları kuvvetli bir ekseriyet elde etmişlerdi; çünkü 200 köy papazı ile 90 asil bazı noktalarda ve bilhassa dinî müsamaha konusunda çıkabilecek görüş ayrılıklarına rağmen onlara katılmağa hazırdı.

Üstelik, üç sınıf içinde bazı umumî temayüller de belirdi: Etajenero'nun vergi kararları vermesi, gizli krallık emirlerinin kaldırılması, seçilmiş eyâlet meclisleri ve belediye meclisleri teşkili, her üç yılda bir Etajenero'nun muntazaman toplantıya çağırılması gibi.

Mutlak monarşi prensibi oybirliğiyle mahkûm edilmiş gibi

görünüyordu. Artık Amerikan ihtilâlinin olağanüstü itibar kazandığı yeni fikirler üstün gelmekteydi. Üç sınıfta da, yasama yetkisinin seçilmiş bir meclise geçirilmesi, basın hürriyeti, din hürriyeti, işkence ve gizli emirlerin kaldırılması suretiyle, ferd hürriyetinin teminat altına alınması, haklarda eşitlik isteyen talep defterleri vardı.

Amerika Birleşik Devletlerinden örnek alan Fransız umumî efkârı, yazılı bir Anayasa istiyordu. Paris talep defterleri de bir "HAKLAR BEYANNAMESİ„ ile başlıyordu.

5 Mayıs 1789'da Versailles'da Etajenero'nun toplanması Fransa tarihinde yeni bir devrin başlangıcını haber veriyordu.

BÖLÜM : 4

ETATS GENERAUX (ETAJENERO)

Michelet Etajenero seçimlerini şöyle anlatıyor:

1789'da Etats généraux'nun toplantıya davet edilmesi, milletin doğuşunun gerçek tarihidir. Bu davet, bütün milleti, haklarını kullanmaya çağırdı.

Hiç değilse, millet şikâyetlerini, dileklerini yazabildi, seçmenlerini intihabedebildi.

Bütün âzasının siyasi haklara iştirakini kabul eden küçük cumhuriyetçi cemiyetler görülmüştü; fakat Fransa gibi büyük bir krallığın, imparatorluğun böyle bir hareketine aşla tesadüf edilmemişti. Yalnız bizim tarihimizde değil, dünya tarihinde bile bu yeni bir şeydi.

Nitekim, çağların sonunda, seçim için herkes toplanacak* herkes şikâyetlerini yazacak sözü işitildiği zaman, zelzele gibi engin, derin bir sarsıntı duyuldu; kitle, hayat bulunduğuna en az ihtimal verilen karanlık ve dilsiz bölgelere varıncaya kadar bu sarsıntı ile titredi.

Bütün şehirler seçtiler, hem yalnız, eski Etats'larda olduğu gibi iyi şehirler değil; köyler de seçtiler, yalnız şehirler değil.

Beş milyon kişinin seçime iştirak ettiği temin ediliyor.

Bütün bir milletin, bir defada yokluktan varlığa geçişi, o zamana kadar sustuğu halde birdenbire, bir sese sahiboluşu, hayretle görülmeğe değer azametli, garip bir manzara idi.

Yalnız mevki bakımından değil, kültür, mânevî durum ve fikir bakımından da birbirine son derece aykırı halk kitlelerine aynı eşitlik daveti yapılmıştı. Bu millet, bu daveti nasıl karşılayacak-

---

* *Moniteur'ün birinci cildindeki vesikalara bakınız. 25 yaşından yukarı mükellefler, mebusları seçecek olan seçmenleri intihabedecekler ve şikâyetnamelerin kaleme alınmasına yardım edeceklerdi. Herkes vergiye tâbi tutulduğuna, hiç değilse şahsî vergi vermesi gerektiğine göre, hizmetkârlardan başka tekmil halk çağrılıyordu*

tı? Bu bir büyük meseleydi. Bir yandan vergi dairesi, öte yandan feodalite* onu dertlerin yükü altında sersemletmek için âdeta mücadele ediyorlardı. Krallık, şehir hayatını, komün işlerinin ona vermekte olduğu terbiyeyi, elinden almıştı. Mecburi öğretmeni olan kilise heyeti, çoktan beri ona artık ders öğretmez olmuştu. Onu âciz, dilsiz, konuşmaya ve düşünmeye iktidarsız hale getirmek için âdeta her şeyi yapmışlardı; bu halinde ona: "Şimdi halk, yürü, konuş" diyorlardı.

Bu acze güvenilmiş, hem çok fazla güvenilmişti; yoksa, bu büyük hareketi yapmayı asla göze alamazlardı. Etats généraux ismini ilk söyliyenler, onu istiyen parlamentolar, va'deden nazırlar, davet eden Necker, hepsi milleti bu Etats généraux'ya ciddî surette iştirak etmekten âciz sanıyordu. Âtıl bir büyük kitlenin adını böyle alenen anmak suretiyle, sadece imtiyazlıları kurtaracaklarını sanıyorlardı Bizzat imtiyazlıların imtiyazı, suistimallerin en büyüğü olan saray, onlarla çarpışmak niyetinde hiç değildi. Yalnız, kilisenin ve asılzadelerin zorla vergiye tâbi tutulmaları sayesinde, benimsemiş olduğu devlet hazinesini doldurmayı ümidediyordu.

Ya kraliçe ne istiyordu? Sonradan görmelerin elinde kalan, asılzadeler tarafından aleyhine şarkılar çıkarılan, gitgide hakir olan ve yalnız kalan kraliçe, bu alaycılardan küçük bir intikam almak, onları korkutmak, krala sığınmaya mecbur etmek istiyordu. Kardeşi Joseph'in, Felemenkte küçük şehirleri büyük şehirlerle, büyük rütbeli papazlarla, büyüklerle çatıştırmaya uğraştığını görüyordu**

---

* *Bu söz yersiz değildir. Feodalite, 1789'da çok, sertti, tamamiyle kâhyaların, vekilharçların elinde olduğu için her zamankinden daha vergici mahiyette idi. İsimler, şekiller, değişmişti, o kadar.*

** *Bk. Bizim ihtilâlimizden çok başka olan Brabant, ihtilâline dair Gachard tarafından toplanan vesikalar (1834) Gérard tarafından toplanan vesikalar (1842) ve Gross-Hoffinger'in (1837) Borgnet'nin (1844) ve Ramshorn'un (1845) tarihleri. Kapüsen papazlarının tethişçiliğini yaptıkları bu papazlar ihtilâli burada herkesi, sarayı da, jakobenleri de aldatmıştır. Yalnız Dumouriez bu ihtilâlin, başlangıcında, Felemenk nüfuzlu papazlarının eseri olduğunu anlamış ve söylemiştir. Avusturya elçisi M. Mercy d'Argenteau*

Bu örnek, hiç şüphe yok, onu Necker'in fikirlerine daha az aleyhtar yaptı; Tiers'in (ahali sınıfı) asılzadelerle kilisenin bir arada sahibolduklari sayıda mebusu bulunmasına razı oldu.

Ya Necker ne istiyordu? İki şey birden, çok şey yapacak gibi gözüküp az şey yapmak.

Gösteriş için, şeref kazanmak için, salonlarda, büyük halk kitlesi arasında övülmek, baş tacı edilmek için, Tiers mebuslarını, cömertçe bir misli artırmak lâzımdı

Doğrusuna bakılırsa, bol keseden cömertlik göstermek isteniyordu*.

Az çok kalabalık olan Tiers, ne de olsa, üç sınıftan birini teşkil edecek, ikiye karşı ancak bir oyu bulunacaktı; Necker, eski Etats Généraux'ları kaç defalar felce uğratan sıra oyunu muhafaza etmeyi aklına koymuştu.

Esasen Tiers, her devirde gayet mütevazı, gayet saygılı davranmış, işin içyüzünü çok iyi bildiğinden, Tiers'in adamları tarafından temsil edilmek istememişti. Mebus olarak, çoğu zaman asılzadeleri, daha çok, parlâmentonun ve sairenin adamları olan sonradan asilleştirilmiş kimseleri seçiyordu; bunlar, kendilerini seçen Tiers'in menfaatleri aleyhine asılzadelerle birlikte, oy vermekle övünüyorlardı.

Ciddî bir maksat mevcut bulunmadığını, bu büyük göz boyacılıktan umulan şeyin, sadece imtiyazlıların bencilliğini kırmak, keselerinin ağzını açtırmak olduğunu ispat eden acayip bir şey vardı ki, o da bu asılzadeler aleyhine olmak üzere toplantıya çağ-

---

önce, Fransada tehlikenin, Belçikadaki gibi aristokrasi tarafında olduğunu zannetmiş, herhalde Marie Antoinette'e de öyle zannettirmiştir. Bu zannı birçok yanlış teşebbüslere sebebolmuştur.

** Bütün bu işlere dair, Necker'in merakla okunmaya değer itiraflarını, Tiers için yazdığı müdafaanameyi görmelidir. (Oeuvres, VI, 419, 443 ilh..) Bütün eserlerinde olduğu gibi bunda da, Necker'in Fransada mevkii pek sağlam olmıyan bir ecnebi, asılzadeler karşısında şapkası elinde konuşan bir sıra kâtibi, kiliseden âtıfet uman bir Protestan olduğu sezilir. İmtiyazlılara bu biçare Tiers'den yana teminat vermek için onu zayıf, çekingen, diz çökmüş vaziyette göstermektedir; âdeta asîller sınıfına kaş göz eder gibi bir hali vardır.., Müvekkilinin safdil bir adam olduğunu, onu her zaman aldatmak imkânı bulunduğunu ihsas etmektedir.*

rılan Etats'larda, onlara yine de üstün bir nüfuz verecek şekilde davranılıyordu* Halk toplulukları yüksek sesle oy vereceklerdi. Küçük adamların, asılzadelerle eşraf karşısında, bu tarzda yapılacak olan bir seçimde, onlara kafa tutacak kadar metanet gösterebilecekleri, kendilerine emredilen isimlerden başka isim söyliyecek kadar nefislerine güven besliyecekleri tahmin edilmiyordu.

Necker, köyler ve kasabalar ahalisini seçime çağırmakla hiç şüphe yok, çok siyasî bir iş gördüğünü zannediyordu; şehirlerde, demokrasi ruhu ne kadar uyanmışsa, köyler de, toprakların üçte ikisine sahibolan asılzadelerle kilisenin nüfuzu altına o kadar girmiş bulunuyorlardı. Bu suretle, yarısı ortakçı ilh... olarak imtiyazlılara bağlı bulunan, yahut imtiyazlıların adamları, kâhyaları, vekilharçları, kapı çuhadarları tarafından tesir altına alınan, korkutulan, milyonlarca insan seçime geliyordu. Necker, İsviçrenin ve küçük kantonların yaptıkları tecrübelerle biliyordu ki, genel oya müracaat, bazı hallerde, asılzadeler sınıfına dayanarak olabilirdi. Danıştığı eşraftan kimseler bu fikri öyle benimsediler ki, hizmetkârları bile seçmen yapmak istiyorlardı. Necker buna razı olmadı, seçim tamamiyle büyük toprak sahiplerinin eline geçti.

Olaylar, bütün hesapları boşa çıkardı**. Seçime şöyle böyle hazırlanmış olan bu halk, gayet kuvvetli bir insiyak gösterdi. Seçim için çağrılıp da sahibolduğu hak kendisine öğretildiği zaman, pek az şey öğrenmek ihtiyacında olduğu görüldü. Beş altı milyon insanın bu muazzam kaynaşması arasında, usullerden yana bilgisizlik yüzünden, bilhassa, çoğu kimse yazı yazmak bilmediğinden, bir parça tereddüt oldu. Fakat söz söylemesini bildiler; efendilerinin huzurunda, mutat saygılı tavırlarını ve mütevazı hallerini

---

* *İmtiyazlı sınıflar iki taraflı kazançta idiler.*

1 — İki dereceli seçime tâbi değillerdi, mebuslarını doğrudan doğruya seçiyorlardı. 2 — Asılzadelerin hepsi seçmendi, eski Etats'larda olduğu gibi, yalnız tımar sahibi olanlar değil. İmtiyaz ayak takımı kişizadelerden mürekkep koca bir kitleye yayıldığı için daha da menfur, iddialar daha da gülünçtü.

***Bunlar çok şüpheli hesaplardı. Paris seçmenlerinin çağrılışında, kral, ülkenin en iyi bilinen bu şehrinde kaç nüfus yaşadığından haberi olmadığını, seçmenlerin sayısını tahmin edemiyeceğini ilh... itiraf etti*

elden bırakmaksızın, dürüst seçmenler intihabetmeye muvaffak oldular, bu seçmenlerin hepsi de emin ve azimli mebuslar seçtiler.

Seçime köylerin iştiraki beklenmedik bir netice verdi, imtiyazlı sınıfların mebusları arasına bile, hiç akla gelmiyen kalabalık bir demokrat zümresi soktu. Bunlar, piskoposlarına çok düşman iki yüz, hattâ daha fazla köy papazı idi. Bretagne'da, cenupta, köylü memnunlukla kendi köy papazını intihabediyor, yazı yazmasını bilen tek adam da bu papaz olduğu için oyları o topluyor, tekmil seçimi o idare ediyordu*.

Biraz daha iyi hazırlanmış, asrın felsefesinden bir nebze nur almış olan şehirler halkı, takdire değer bir şevk ve gayret, hakkını idrak hususunda kuvvetli bir anlayış gösterdi. Seçimlerde, tecrübesiz insan kitlelerinin bu ilk siyasî adımı attıkları zamanki hız ve emniyet bunu gösterdi. Şikâyetnamelerde herkes ağız birliği etti, şikâyetler tesbit edildi., bu eklenmedik, heybetli anlaşma, halkın isteğine, karşı durulmaz bir kuvvet bahşetti. Bu şikâyetler, ne kadar zamandır kalblerde idi!.. Yazması hiç zahmet vermedi. Bölgelerimizden birinin, âdeta bir kanunname ihtiva eden şikâyetnamesi gece yarısı yazılmaya başladı, saat üçte bitti**. Bu kadar yaylımlı bu kadar çeşitli hazırlığı bu derece az olan bu harekette milletin yine de tam birlik göstermesi, hayranlık verici bir hâdisedir! Bu harekete herkes katıldı ve son derece az sayıda kimseden başka, herkes aynı şeyi istedi. ***

Birlik! kayıtsız şartsız, tam bir anlaşma, pek sade bir vaziyet oldu, millet bir yana, imtiyazlı sınıf bir yana ayrıldı. Milletin içinde de, halk tabakası ve burjuva sınıfı diye hiçbir şey ayırdetmeye imkân yoktu**** Bir tek ayrılık gözüktü ki o da okur yazar-

---

* *Bununla beraber, birçok nahiyelerde, oyları yazmaya memur yeminli yazıcılar ihdas edildi (Duchateliler, La Révolution en Bretagne, I. 281).*

** *Bailly'nin hâtıraları, I, 12-15.*

*** *Bütün esaslı noktalarda aynı şey. Her birlik, her şehir, bu esaslı noktalara hususi bir şey ilâve ediyordu.*

**** *Hiç kimsenin ayrı seçi yapmadığı o güzel anda böyle bir ayrılığın varlığına işaret etmeleri, Parlâmento tarihi müelliflerinin düştükleri büyük hatadır. Bu ayrı gayrılık ne kadar geç başlasa yine erken sayılır, beklemek lâzım. Olayların gerçek teselsülünü böylece inkâr etmek, onları bir nevi hesaplı tahminle, zorla vaktinden evvele almak, tarihin tam tersidir.*

larla, cahillerin ayrılığı idi; yalnız okur yazarlar söylediler, yazdılar, fakat herkesin düşüncesini yazdılar. Müşterek istekleri ifade ettiler, bu istekler, onların kendi istekleri kadar hattâ daha fazla dilsiz kitlelerin istekleriydi.

Ah! Hareket noktamız olan o eşsiz anı hatırlayınca kim rikkate gelmez? Bu an kısa sürdü, fakat bizim için, daima yöneleceğimiz ideal olarak, geleceğin ümidi olarak kalacaktır!.. Sonradan çatışan sınıfların henüz doğan hürriyetlerinin, beşikteki kardeşler gibi şefkatle kucaklaştıkları andaki yüce anlaşma, seni bu yeryüzüne tekrar gelmiş görmiyecek miyiz?

Çeşitli sınıfların bu birleşmesi, milletin muazzam birliği içinde bu azametli görünüşü, saraya korku salıyordu. Saray halkı, kralı sözünden dönmeye kandırmak için, onun nezdinde son derece gayretle uğraşıyordu. Polignac komitesi, kralı iki korku arasında bırakmak için, prenslere cüretli bir mektup yazdırıp imzalatmayı tasavvur etmişti; bu mektupta, prensler kralı tehdidediyorlar, kendilerini imtiyazlıların şefi olarak gösteriyorlar: Vergi vermekten kaçınma, ayrılma, âdeta dahilî harb lâfı ediyorlardı.

Halbuki, kral Etats'ları toplamaktan nasıl kaçınabilirdi? Yüksek maliye şûrası tarafından işaret olunan, parlâmentolarla eşraf tarafından istenilen, Brienne tarafından va'dedilen Necker tarafından va'dedilen bu Etats Généraux'nun 27 nisanda nihayet açılması gerekiyordu Bir kere daha 4 mayısa kadar geciktirildi... Tehlikeli mühlet! Yükselen bunca sese, heyhat ki on sekizinci yüzyılda sık sık işitilen bir ses, toprağın sesi, insanlara hayat vermekten kaçınan kavruk, çorak toprağın sesi de katılmıştı... Kış çok şiddetli olmuştu, yaz kurak geçti, hiç mahsul vermedi, kıtlık başladı. Ayaklanan aç halkın karşısında daima tehlikeye mâruz fırıncılar endişeye düştüler, hububat ihtikârı yapan birtakım kumpanyaları bizzat ihbar ettiler. Milleti zapteden, açlığa sabrettiren, beklettiren bir tek şey vardı: Etats Généraux'nun toplanacağı ümidi. Bu, müphem bir ümitti, fakat destekleyici idi; yakında yapılacak bu toplantı bir Mesihti; konuşsa yeterdi, o konuşunca taşlar ekmek olacaktı.

Birçok geciktirilen seçimler, Pariste daha fazla geciktirildi. Ancak, Etats'lar toplantısının arefesinde yapıldı. Mebusların ilk oturumlarda hazır bulunmıyacakları, onlar gelmeden önce, imtiyazlılara çoğunluğu veren üç sınıfın ayrılması keyfiyetinin sağlanacağı umuluyordu.

Paris için, bu daha vahim bir hoşnutsuzluk sebebiydi. Ülke-

nin en aydın şehri olan bu şehirde, seçim daha sert şartlara bağlıydı. Çağrıdan sonra çıkarılan hususi bir nizamname, ilk seçmen olarak, bütün mükellefleri değil, yalnız altı lira vergi verenleri çağırıyordu.

Paris asker kıtalariyle, sokaklar devriyelerle doldu, tekmil seçim yerlerini askerler kuşattılar. Sokakta, halkın gözü önünde silâhlar doldurulduı.

Bu boşuna gösterişler karşısında, seçmenler çok metîn davranıdılar. Daha toplanır toplanmaz, kralın kendilerine verdiği başkanları azlettiler.. Altmış bölgeden yalnız üçü, kral tarafından tâyin edilen başkanı, intihapla başkanlık ettiğini kendisine söyleterek, tekrar tâyin ettiler. Şiddetli tedbir, millî hâkimiyetin ilk hareketi. Gerçekten de, kazanılması gereken şey millî hâkimiyetti, hakkın tesisi icabediyordu. Para, ıslahat meseleleri sonra geliyordu.

Bu bölge meclisleri tarafından intihabedilen seçmenler de tıpkı böyle yaptılar, Avukat Target'yi başkan, kilisenin avukatı olan Camus'yü başkan vekili, akademi azası Bailly ile insansever bir hekim olan doktor Guillotin'i sekreter seçtiler*.

Politika hayatında bu kadar yeni olan yirmi beş bin ilk seçmenin bu kadar azimle, bu kadar metanetle, bu kadar takip fikriyle hareket etmesine şaştı. Hiçbir kargaşalık olmadı.. Seçmenler kiliselerde toplandılar, başarmakta oldukları azametli ve kutsal işin heyecanını orada duyurdular. En cüretli tedbir olan, kral tarafından tâyin edilen başkanların azli işi, gürültüsüzce, yaygarasızca, hattâ şuurla idrak etmenin verdiği azimli sadelikle yapıldı.

Seçmenler, kendi seçtikleri bir başkanın reisliği altında başpiskoposlukta toplanmışlardı. Bölgelerden gelen şikâyetnamelerin bir araya getirilmesi ve müşterek şikâyetnamenin kaleme alınması işiyle meşgul olacaklardı; Sieyes'in tavsiye ettiği bir şey üzerin-

---

* *Bu meclis ilk icraatında çok metîn davranmakla beraber eşraftan, devlet memurlarından, tacirlerden ve avukatlardan mürekkepti. Meclisi avukatları idare ediyordu. Bunlar Camus, Target, umumi mültezimlik idaresi avukatı Treilhard, Lacretelle kardeşlerden büyüğü Deseze'di. Akademi üyeleri ikinci geliyorlardı. Onlar da Bally, Thouin ve Cadet, Gaillard, Suard, Marmontel'di. Sonra, Lecouteulx, gibi bankerler, matbaacılar, kırtasiyeciler, Panckoucke, Daudoin, Réveillon ilh... vardı.*

de şikâyetnamenin başına insan hakları beyannameleri yazmanın faydalı olacağı meselesi üzerinde şimdiden anlaşılmış bulunuyorlardı. Bu nazik ve güç iş ortasında, müthiş bir gürültü, çalışmalarını yarıda bıraktırdı. Paçavralar giymiş bir kalabalık, mesai arkadaşlarından birinin, Saint-Antoine mahallesinde kâğıt fabrikacısı seçmen Réveillon'un kellesini istemeye gelmişti. Réveillon saklanmıştı; fakat bu ayaklanma hareketi yine de tehlikeliydi. Nisanının 28'i olmuştu bile; 27'sinde toplanacağı va'dedilen, sonra 4 mayısa bırakılan Etats Généraux'nun, eğer bu hareket devam edecek olursa, yine başka bir tarihe atılması tehlikesi çoktu

Ayaklanma tam 27 nisanda başlamıştı, aç ahali arasında bu hareketi yapmak, devam ettirmek, büyütmek çok kolaydı. Eski bir işçi iken sonradan zengin olan kâğıtçı Réveillon'un sert bir lisanla, gündelikleri on beş sole (takriben 10 paralık bakır akçe ki sou dahi denir Türkçeye solde diye geçmiştir) indirmeli dediği Saint-Antoine mahallesinde yayılmıştı; ayrıca bu adama siyah kordon nişanı verileceği de söyleniyordu.

Bu şayia üzerine, büyük bir ayaklanma olmuştu. Önce, bir güruh, Réveillon'un kapısı önüne, onun kordonla süslenmiş resmini astı, sonra bu resmi sokak sokak dolaştırdı. Greve meydanına götürdü, belediye dairesinin pencereleri altında, kılı bile kıpırdamıyan belediye makamlarının gözü önünde törenle yaktı. Biraz evvel çok uyanık bulunan bu resmî makam da, ötekî makamlar da uykuya dalmış gibiydiler. Polis müdürü, esnaf kâhyası (belediye reisi) Flesselles, genel müfettiş Berthier, evvelce seçim yerlerinin etrafını askerle kuşatan sarayın bütün bu adamları, faaliyetlerini kaybetmişlerdi.

Güruh, ertesi gün, Réveillon'un evine girip adaleti yerine getireceğini açıkça söylemişti. Sözünü tuttu. Zabıta bu kadar ikaz edilmiş olduğu halde hiç bir tedbir almadı. Fransız milis kuvvetleri komutanı albay, kendiliğinden, otuz asker gibi gülünç bir yardım kuvveti yolladı; bin, iki bin yağmacı ile yüz bin seyirciden mürekkep koyu bir kalabalık içinde askerler hiçbir şey yapmak istemediler, yapamadılar. Evin kapısı zorlanarak açıldı, ne rastgeldiyse kırıldı, parçalandı, yakıldı. Beş yüz tane Louis altınından başka hiçbir şey çalınmadı.* Yağmacılardan birçoğu mahzenlere

---

* *Bizzat Réveillon'un ifadesi - Exposé justificatif, sahife 422 (Ferriere'in zeyli olarak basılmıştır). Histoire Parlementaire bu noktada da yanılır. Bütün bu hareketleri, elde hiçbir delil olmadan,*

daldılar, şarapları ve şarap zannettikleri, fabrikaya ait boyaları içtiler. İnanılmıyacak bir şey ama, bu çirkin sahne bütün gün devam etti. Unutmamalı ki, bu vaka, Bastille kalesinin kapısı önünde, kalenin topu altında mahalleye hemen girilecek yerde geçiyordu Bastille'e gizlenmiş olan Réveillon, olup bitenleri, burçlardan tamamiyle görüyordu. Arasıra Fransız milis müfrezeleri gönderiliyordu, bunlar önce kurusıkı, sonra kurşunla ateş ediyorlardı. Yağmacılar, atılacak silâh olarak ellerinde taştan başka bir şey bulunmadığı halde, buna kulak asmıyorlardı. Geç vakit, hem çok geç vakit, kumandan Besenval, ücretli İsviçre askerleri gönderdi; Teşvikçiler kimlerdi? Belki hiç kimse Bu fırtınalı zamanlarda, kerler şiddetli ateşlerle mukabele ettiler, birçok yağmacıyı yaraladılar ve öldürdüler. Bu paçavralar içindeki ölülerden birçoğunun cebinde para vardı.

Adliye erkânının uykuya daldığı, Besenval'in asker göndermekten kaçındığı bu iki uzun gün zarfında Saint-Antoine mahallesi, Réveillon'un evini soyan güruhu takibe kalkışsaydı, işsiz ekmeksiz elli bin işçi, bu örneğe bakıp zengin evlerini soymaya koyulsaydı, işin rengi değişirdi; saray, Paris ve Versailles üzerine bir ordu göndermek için mükemmel bir sebep bulmuş, Etats'ların toplantısını geciktirmek için bir bahane ele geçirmiş olacaktı. Fakat mahallenin büyük bir kısmı dürüst davrandı ve yağmacı güruhuna katılmadı; yerinden kıpırdamadan seyre baktı. Böylece,

---

halkın burjuva sınıfına karşı açtığı bir mücadele olarak tarif eder. Hareketin şümulünü, ölülerin sayısını ve saireyi mübalağalandırır. Bailly ise, tersine ve aynı derecede yanlış olarak, hâtıralarının 28'inci sahifesinde, bu hareketi hiçe indirir, "Benim bildiğime göre hiç ölen olmamıştır" der. Réveillon isyanına dair ağır şahadette bulunan biri var ki o da yaralılardan birçoğunu Hôtel-Dieu hastanesine alan meşhur cerrah Desault'dur: "Bunlarda ancak cinayet işlemiş adamlar hali vardı; Bastille'de yaralananlar ise, tersine, ilh..." diyor. (Bk. Oeuvres des sept jours, sahife 411) Millet Réveillon'un evinin yağmasını, bir vatanseverlik hareketi gibi karşılamıştır, nitekim, halk, bu isyanı teşvik etmekle suçlandırılan papaz Roy'ya benzetilen bir adamı, 16 temmuzda, az daha asıyordu. (Bailly, II, 51). Aynı papaz, bu teşvikten sonra, Parisi soyup soğana çevirmek üzere saraya bir usul teklif etmekle de töhmetlendirilmiştir (Proçes Verbal des électeurs, II. 46).

birkaç yüz sarhoşun ve hırsızın eserinden ibaret kalan ayaklanma hareketi, buna göz yuman hükümet için, yüz kızartıcı bir hal almıştı. Besenval, nihayet, kendi durumunu çok fazla gülünç buldu, harekete geçti, ayaklanışı ansızın sona erdirdi. Saray onun bu hareketini beğenmedi; tekdire cesaret edemedi, ama kendisine bir kelime de söylemedi*.

Parlâmento, şerefini kurtarmak için, bir tahkikat açmaktan geri duramadı. tahkikat başladığı yerde kaldı. Daha ileri gitmekten, kral namına menedildiği söylendiyse de, bu iddianın yeter derecede delili yoktur.

Teşvikçiler kimlerdi? Belki hiç kimse. Bu fırtınalı zamanlarda, ateş kendi kendine tutuşabilir. "İhtilâl partisi" itham edilmekten geri durulmadı. Bu parti neydi? Ortada henüz faaliyet halinde hiçbir cemiyet yoktu.

Duc d'Orléans'ın para verdiği iddia edildi. Niçin, versin? O sırada para vermekle ne kazanacaktı? Başlıyan büyük hareket, emellerinin gerçekleşmesi için ona çok meşru imkânlar hazırladığından, o tarihte, isyandan yardım ummaya ihtiyacı yoktu. Gerçi, her şeye hazır entrikacılar tarafından güdülmekteydi; fakat o sırada bunların plânları, tamamiyle Etats Généraux'yu hedef tutuyordu; prensler arasında, halkın sevgisini kazanmış biricik prens olan düklerinin, bu işte birinci derede rol oynıyacağına güveniyorlardı. Etats'ların toplantısını geciktirebilecek herhangi olayı felâket sayıyorlardı.

Bu toplantıyı geciktirmeyi kim istiyordu? Seçmenleri korkutmakta kimin menfaati vardı? İsyan kimin işine yarıyordu?

Doğrusunu söylemek lâzım, yalnız sarayın. Ayaklanma meselesi onun işine o kadar uygun düşüyordu ki, tertipliyenin kendisi

---

** ("Mémoirs de Besenval", II,347.) Mademe de Genlis ve eski rejimin daha başka taraftarları, kendilerine çok ağır suçlar yükliyen bu hâtıraların, Vicomte de Ségur tarafından kaleme alındığını iddia ediyorlar. Olabilir; Besenval'in notlarına ve muhtıralarına bakarak yazmış olacak, ama, hâtıralar, yine de Besenval'indir. Besenval'in elinden, yazı yazmak pek gelmezdi, biliyorum. Fakat o bildiklerini anlatmasaydı, sevimli şarkıcı, görünüşteki hafifliklerine rağmen son derece tarihi olan bu çok kuvvetli eseri yazamazdı. Bu kitapta hakikat, sık sık, şiddetli bir ışıkla tutuşmakta, pırıldamaktadır. Gözleri indirmekten başka yapacak şey kalmıyor.*

olduğu zannedilebilirdi. Bununla beraber, isyan hazırlığına sarayın başlamamış olması, fakat bu hareketi memnunlukla karşılamış, menetmek için hiçbir şey yapmamış neticesine de eseflenmiş bulunması daha muhtemeldir. Saint-Antonie mahallesi, o tarihte, o müthiş şöhrete henüz sahip değildi; Bastille topunun ta altında olan ayaklanma, tehlikeli görünmüyordu.

Bretagne asılzadeleri, köylüleri kışkırtarak, uşaklarla karışık bir ayaktakımını halka saldırtarak, eyalet Etats'larının meşru işlerini bulandırma alanında bir örnek vermişlerdi. Pariste bile, l'Ami du Roi isimli bir gazete, Réveillon meselesinden hemen birkaç gün evvel aynı vasıtaları dener gibi olmuştu. Riyakâr bir dille: "Bu seçimlerden ne çıkar? diyordu, fakir yine fakir olarak kalacaktır; ülkenin en önemli parçasının mukadderatı unutulmuştur, ilh... Sanki, bu seçmenlerin başladığı ihtilâlin ilk neticeleri, âşarın lâğvı, oktruvanın ve yüksek mâliye sûrasının lâğvı, krallık topraklarının yarısının ucuz fiyatla satılması, fakirin hayatında, hiçbir milletin asla görmediği âni bir salâh yaratmamış gibi!

29 nisan sabahı, sükûnet geri geldi. Seçmenler kurulu, rahatça çalışmalarına devam edebildi. Bu çalışmalar 20 mayısa kadar sürdü, saray da, daveti geciktirmek suretiyle elde etmeyi tasarladığı faydaya kavuştu, Paris mebuslarının Etats Généraux'nun ilk oturumlarına iştirak etmelerine mâni oldu. Parisin ve Fransa'nın son seçtiği mebus, tekmil halk efkârının ilk seçtiği kimse oldu, ihtilâle, önceden, çok doğru ve çok sade bir yol çizen, onun ilk adımlarını teker teker tâyin eden kimse oldu. Bütün işler, Sieyés'in verdiği plâna göre, kanun gibi, muhteşem, sakin ve metin bir yürüyüşle ilerliyordu.

Yalnız kanunun hükmü yürüyecekti; bunca asır süren keyfî işlerden ve kapristen sonra, hiç kimsenin hakka karşı haklı olamıyacağı bir devir geliyordu.

Toplansın, açılsın o korkulan Etats Généraux! Onları davet edenlerin, şimdi de adının hiç anılmamasını istiyenlerin elinden hiçbir şey gelemez. O, kabarmakta olan bir ummandır; sonsuz, derin dâvalar, asırların dibinden doğru kımıldıyarak onun uğultulu yığını yükseltiyor... Rica ederim, bütün dünyanın ordularını, yahut bir çocuğun parmağını ona karşı çıkarın, bu ikisi arasında fark gözetmez... Onu Allah yürütüyor, geç kalan adalet, mazinin kefareti, geleceğin selâmeti yürütüyor!

BÖLÜM : 5

LİBERAL İHTİLÂL

5 Mayıs 1789'da Etajenero, ilk defa olarak Versailles'da toplandığı vakit üç ayrı politik düşünüş tarzını bir araya getiriyordu. Monarşik mutlakçılık, imtiyazları yavaş yavaş ortadan kaldırmak bütün iktidarı kralın elinde toplamak emelindeydi. Eyâlet meclisleriyle diğer ülke hükümdarlarının desteklediği imtiyazlı sınıflar monarşiye «krallığın temel kanunlarını», zorla kabul ettirmek istiyordu. Liberal muhalefet ise, hem imtiyazların kaldırılması suretiyle medenî eşitliğin gerçekleştirilmesini, hem de «ilâhî hak»ka dayanan mutlakiyetçi krallık yerine millî hâkimiyet prensibine dayanan meşrutî krallık'ı koyacak bir temsilî rejimin getirilmesini talep etmekteydi.

Liberal muhalefet ile imtiyazlı sınıf mensupları arasında derhal mücadele başladı. Tierzeta (Tiers-etat), üç sınıfın bir arada toplantı yapmasını ve adam başına oy verilmesini ısrarla talep ediyordu. İmtiyazlılar, Etajenero'nun eskisi gibi üç ayrı sınıf halinde toplanıp ayrı oy vermesini istiyorlardı. İmtiyazlılarla Tierzeta arasında hakem rolünü oynayabilecek durumda bulunan kral ise tartışmalara yabancı kalıyordu.

Altı hafta süren verimsiz tartışmalardan sonra tierzeta asiller ve din adamlarının muhalefetini dinlemedi. Kendini milletin tek temsilcisi ilân ederek Millî Meclis (Assemble Nationale) adını aldı (17 haziran) ve üyeleri, krallık için bir anayasa meydana getirmeden ayrılmamak üzere and içti.

Tierzeta'yı tasvip eden din adamları sınıfı, —arasında liberal fikirler çok yaygındı— büyük bir çoğunlukla Fransa'yı meşrutî krallık haline getirmek kararını almış bulunan Halk Meclisine katılma kararını verdi.

Mutlakıyetin mâruz kaldığı bu büyük tehdit karşısında kral, tepki gösterdi: 23 haziran'da Etajenero'nun çeşitli gruplarına ertesi gün ayrı ayrı kendi salonlarında oturumlarına devam etmeleri emrini verdi. Asillerle din adamlarının bir kısmı bu emre boyun eğdiler. Buna karşılık tierzeta, Halk Meclisi olarak toplantılarına

devam etme azmini bildirdi. Bu cevap kendisine ulaştırılınca kral sadece: «Ne yaparlarsa yapsınlar; kalsınlar!» diye bağırmakla iktifa etti. Mutlakıyet mağlûbiyetini kabul etmiş oluyordu.

Zafer kazanan Halk Meclisi'ne çok geçmeden rahipler sınıfının büyük çoğunluğu ile asiller sınıfı milletvekillerinden 47'si katıldı. Aynı gün, Paris'in 400 seçmeni Meclis'in güvenliğini korumak için bir gözlem bürosu kurdu. 27 haziranda emrivâki kabul eden kral, rahipler sınıfı ile asillere, tierzeta'yla birleşip Halk Meclisini kurmaları emrini verdi.

Liberal ihtilâl tamamlanmıştı. Üç sınıfın aynı mecliste toplanması medenî eşitliğin de yakın olduğunu haber veriyordu. Kral, Meclisin Fransa'ya bir anayasa kazandırmak hususunda kendi kendine verdiği görevi tasdikle milletin temsilcilerine yasama yetkisini bırakmış olmaktaydı. Artık reformlar kraldan değil, Meclis'ten gelecekti. Hâkimiyet, kraldan seçilmiş milletvekillerinin temsil ettiği millete geçiyordu.

Halk Meclisi, gerçekleştirilmekte olan köklü devrimi, 9 temmuzda kendini Kurucu Meclis ilân etmekle zafere ulaştırdı.

Kral, bu hâdiselerin önemini anlamışa benzemiyordu. Sarayın tesirine kapılarak, geri dönmenin henüz mümkün olacağını sandı. Liberal olarak zan altında bulndurduğu nâzırı Necker'i vazifesinden uzaklaştırdı ve yerine Meclis'te bu derece büyük zafer kazanmış yeni fikirlere muhalefet taraftarı olan aşil Breteuil'ü getirdi. Paris banliyölerine de asker yığınağı yaptı.

HALKIN AYAKLANMASI VE BASTİLLE'İN ZAPTI

Paris halkı derhal mutlakıyete karşı tepki gösterdi. Seçmenlerin teşkil ettiği gözlem komitesi Paris Belediyesinin yerine geçtiğini ilân etti. Alelacele, burjuvalardan milis kuvveti topladı ve büyük bir kaynaşma arasında bunlara halktan silâh temin edildi. Bastille idarecileri de kendilerinden istenen silâhları vermeği reddettiği için burjuva muhafızlar, Saint-Antoine mahallesi işçilerinin yardımıyla 14 temmuz'da Devlet hapishanesi vazifesini gören eski kaleyi ele geçirdi; halk cezaevi müdürünü katletti.

BÖLÜM : 6

BASTİLLE'İN ZAPTI (14 TEMMUZ 1789)

Bastille'in zaptını Michelet şöyle anlatıyor:

Versailles, düzenli bir hükümeti, bir kralı, nazırları, bir generali, bir ordusu bulunduğu halde, tam mânasiyle mânevi bir anarşi içinde tereddütten, şüpheden, kararsızlıktan ibaretti.

Altı üstüne gelmiş, her türlü meşru otorite tarafından ihmal edilmiş, gözle görülür bir kargaşalık içinde kalmış olan Paris, 14 temmuzda, mânevi bakımdan en büyük düzen olan şeye, fikirlerin birliğine ulaşmıştı.

13 temmuzda, Paris kendini savunmaktan başka bir şey düşünmüyordu. 14'te hücuma geçti.

13 temmuz akşamı, henüz şüpheler vardı, ertesi sabah ise şüpheden eser kalmadı. Akşam, kargaşalıkla, şaşkın bir öfkeyle doluydu. Sabahı, aydınlık ve müthiş sessizlikte bir sabah oldu.

Paris üzerine, şafakla beraber bir fikir doğdu, herkes aynı aydınlığı gördü. Fikirlerde bir aydınlık, her kalbde bir ses: "Git, Bastille'i zaptedeceksin!"

Bu imkânsız, şuursuz, acaip bir sözdü... Bununla beraber, herkes buna inandı, hem bu iş oldu da.

Bastille eski bir kale olmakla beraber, zaptı yine imkânsızdı, meğer ki günlerce uğraşılsın ve birçok top kullanılsın. Halkın, o buhran arasında, muntazam bir kuşatma yapmaya ne vakit, ne de vasıtaları vardı. Yapsa bile Bastille'in korkusu yoktu, çok yakından gelecek bir yardımı beklemeye yetecek kadar yiyeceği, muazzam miktarda harb malzemesi mevcuttu. Burçlarının, tepesi on kadem, kaidesi otuz kırk kadem kalınlığındaki duvarları, güllelere uzun zaman meydan okuyabilir, ateşi Parisin içine yöneltilmiş bataryaları o müddet zarfında bütün Marais'yi, tekmil Saint-Antoine mahallesini yıkabilirdi. İki üç kat parmaklıklı dar pencereleri ve mazgalları bulunan burçlar, garnizon efradının, tam bir emniyet içinde saldıranları korkunç şekilde ve toptan sindirmeye elverişliydi

Bastille'e hücum , asla akıl ölçülerine göre bir hareket olmadı. Bir iman işi oldu. Bunu hiç kimse teklif etmedi. Fakat herkes inandı, herkes harekete geçti. Yollarda, rıhtımlarda, köprülerde, bulvarlarda, halk halka bağırıyordu: "Bastille'e! Bastille'e!" Kiliselerde çalınan felâket çanının sesinde, herkes: Bastille'e!" nidasını işitiyordu.

Bastille'i bütün dünya tanıyor, ondan nefret ediyordu. Bastille ve zulüm, bütün dillerde dolaşan eş anlamlı kelimelerdi. Onun yıkıldığını haber alan bütün milletler, kendilerini kurtulmuş sandılar.

Rusya'ya, bu esrar ve sessizlik ülkesine, Avrupa ile Asya arasındaki o muazzam Bastille'e, bu haber henüz ulaşmıştı ki, her milletten insanın meydanlarda haykırıştıkları, ağlaştıkları görüldü; birbirlerinin kolları arasına atılıyorlar, birbirlerine müjde veriyorlardı: "Sevinçten nasıl ağlanmaz? Bastille zaptedilmiş".

O büyük günün daha sabahında, halkın elinde silâh yoktu.

Bir gün evvel halk tarafından, baruthaneden alınıp belediyeye konulan barut, gece vakti, yalnız üç kişi tarafından, aheste aheste ona dağıtıldı. Saat ikiye doğru, dağıtma işi bir aralık durunca, ümitsizleşen kalabalık, ambarın kapılarını çekiçle vura vura kırdı; her vuruşta, çivilerden ateş çıkıyordu.

Hiç tüfek yoktu! Invalides'e gidip oradakileri yağma etmek lâzımdı. Bu çok şansa bağlı bir işti. Gerçi Invalides, kapıları ardına kadar açık bir binaydı. Fakat ihtiyar ve yiğit bir asker olan kumandan Sombreuil'e, kendi emrindekiler hariç olmak üzere, kuvvetli bir topçu müfrezesiyle toplar gönderilmişti. Bu toplar kullanıldı mıydı, halk askerî okulda bulunan Besenval kuvvetlerinin yandan hücumuna uğrayabilir, kolayca dağıtılırdı.

Bu yabancı alaylar, harekete geçmekten kaçınabilirler miydi? Besenval ne derse desin, bu ihtimal akla gelebilir. Daha muhakkak olan bir şey var ki o da, bizzat emirsiz bırakılan Besenval'in çok tereddüt içinde bulunduğu ve zihninin âdeta kötürümleştiğidir. Daha o sabah, saat beşte, garip bir ziyaret kabul etmişti. Solgun benizli, gözleri ateş saçan, hızlı ve kısa konuşan, cüretkâr tavırlı bir adam, yanına girdi. Eski rejimin en havai, fakat cesur ve soğukkanlı subayı olan mağrur ihtiyar, adama baktı, onu bu haliy-

le güzel buldu. Adam: "Mösyö lö baron, dedi, mukavemeti önlemek için sizi haberdar etmek lâzım. Bugün kordonlar yakılacak*; buna eminim, ama elimden bir şey gelmez, sizin de gelmez. Bu işe engel olmaya kalkışmayınız."

Besenval korkmadı. Buna rağmen, şaşalamamış, etki altında kalmamış değildi. "Adamda, beni etki altında bırakan, tarif edemiyeceğim bir belâgat buldum, diyor... Onu tevkif ettirmem gerekti, ettirmedim." Eski rejimle ihtilâl, karşılıklı bakışmışlardı, ihtilâl, ötekini hayretten donakalmış bir hale getirmişti.

Saat henüz dokuza gelmeden, Invalides'in önüne otuz bin kişi birikmişti. Başta şehir savcısı görülüyordu; seçmenler komitesi onu reddetmek cesaretini gösterememişti. Kışlalarından kaçmış birkaç milis bölüğü görülüyordu.

İhtiyar Sombreuil çok maharetli davrandı. Parmaklığa geldi, elinde, gerçekten bir miktar tüfek bulunduğunu, fakat bunun kendisine emanet edilmiş olduğunu, asker ve asılzade kibarlığının, bu emanete hıyanet etmesine engel teşkil ettiğini söyledi. Hiç akılda olmıyan bu itiraz, halkı olduğu yerde durdurdu; ihtilâlin o ilk çağında, bu, halkın çok büyük saflığını gösteriyordu! Sombreuil, Versailles'a bir ulak yolladığını, cevabını beklediğini ilâve ediyor, bütün bu sözlere, belediyeye ve genel olarak şehre bağlılığını anlatan kuvvetli sözler katıyordu.

Birçokları beklemek istiyorlardı. Bereket versin pek o kadar hatır gönül tanımıyan biri ortaya çıktı, halkın bu şekilde göz boyacılığına getirilmesine mâni oldu. Kaybedilecek vakit yoktu; hem bu silâhlar milletin değildi de kimin malıydı?.. Halk hendeklere atladı, binayı istilâ etti; mahzenlerde yirmi sekiz bin tane tüfek bulundu, yirmi parça da topla beraber alınıp götürüldü.

Bütün bu işler saat dokuzla on arası olmuştu. Ama, şimdi Bastille'e bakalım.

Kumandan de Launey, daha ayın 13 ünde, gecenin ikisinden itibaren silâh başındaydı. Hiçbir ihtiyat tedbirini ihmal etmemişti. Burçlardaki toplarından başka, tophaneden gelenleri de misket

---

* *Bu sözden anlaşılıyor ki, saat beşte, hazırlanmış hiçbir plân yoktu. Halktan olmayan bu adam, herhalde Palais-Royal'deki rivayetleri tekrarlıyordu. Hayal peşinde koşanlar, Bastille'i yıkmanın faydalı olacağından, çoktan beri bahsediyorlar, plânlar kuruyorlardı. Fakat orayı bir gün içinde zaptetmek gibi kahramanca, şuursuzca fikir, ancak halka gelebilirdi.*

dolu olarak avluya yerleştirmişti. Burçlara, saldıranları ezmek için, altı araba kaldırımtaşı, gülle ve demir parçası taşıttı. Alttaki mazgallara, her biri bir buçuk librelik kurşun atan on iki büyük siper tüfeği yerleştirmişti. En güvenilir askerlerini aşağıda tutuyordu; bunlar Fransızlara silâh atmaktan çekinmelerine hiç sebep bulunmıyan otuz iki İsviçre askeriydi. Binada bulunan seksen iki malûl askerin çoğu, kapılardan uzaklara, burçlara dağılmıştı. De Launey, kalenin eteğini kaplıyan ileri binaları boşalttırmıştı.

Ayın 13'ünde, gelip geçenlerin Bastille'e savurdukları küfürlerden başka bir şey olmadı. 14 ynde, geceyarısına doğru, burçlardaki nöbetçilere yedi el tüfek atıldı. Bir telâş oldu! Kumandan, kurmayı ile birlikte yukarı çıktı, yarım saat kaldı, şehrin uzaktan gelen gürültülerini dinledi; başka hiçbir patırdı işitmeyince aşağı indi.

Sabahleyin, büyük bir kalabalık, zaman zaman da, gençler (belki Palais-Royal'den, belki başkaları), kendilerine silâh verilmesi için bağrışıyorlar. Dinleyen yok. Saat ona doğru gelen belediyenin kendi halindeki temsilcileri dinleniyor, içeri alınıyor, heyet, kumandana, toplarını kaldırmasını rica ediyor, ateş açmazsa kendisine tecavüz edilmeyeceğini va'dediyor. Kumandan ateş açılması için hiçbir emir verilmediğinden, teklifi memnuniyetle kabul ediyor, temsilcileri, kendisiyle birlikte öğle yemeği yemeğe mecbur ediyor.

Onlar oradan çıkarlarken, bir adam geldi, büsbütün başka bir eda ile konuştu.

Sert, cüretli, hatır gönül tanımıyan, korkusu ve merhameti olmıyan, hiçbir engel, hiçbir mühlet dinlemiyen, fakat ihtilâlin öfkeci dehasına sahip bir adam... Bastille'e, teslim olmasını söylemeye gelmişti.

Dehşet, onunla beraber içeri girdi. Bastille korktu; kumandan sebebini bilmediği halde şaşaladı, kekeledi.

Adam, Thuriot idi, Danton neslinden, müthiş bir çomardı; onu, başında ve sonunda, iki defa göreceğiz; sözü iki defa ölüm getirmiştir! Bastille'i öldürdü*, Robespierre'i öldürdü.

Köprüden geçmemesi lâzımdı, kumandan istemiyordu, ama

---

* *İki türlü öldürdü. Oraya tefrika soktu, mâneviyatı bozdu: Bastille zaptedilince de, oranın yıkılmasını o teklif etti. 9 Termidorda, Robespierre'i konuşturmamak suretiyle onu öldürdü. Thuriot o sırada Convetion başkanıydı.*

geçti. İlk avludan ikinci avluya yürüdü; tekrar engel olmak istediler, ama yine geçti; açılır kapanır köprüden geçerek ikinci hendeği aştı. Şimdi, üçüncü avluyu tıkayan koca demir parmaklıklar karşısındaydı. Burası, avludan ziyade muazzam bir kuyuyu andırıyor, birbirine bitişik sekiz burcu, kuyunun duvarlarını teşkil ediyordu. Bu korkunç devler, bu avlu tarafına bakmıyorlardı, o tarafta hiç pencereleri yoktu. Mahpusun gezinebileceği biricik yer, burçların dibi, onların gölgesiydi; uçurumun dibinde kalmış, bu koca yığınların ağırlığı altında ezilmiş bir halde, duvarların amansız çıplaklığından başka bir şey göremezdi.

Doldurulan toplar, garnizon, kurmay hep oradaydılar.

Turiot hiçbirinden korkmadı. Kumandana "Mösyö, size millet namına, şeref ve vatan namına, toplarınızı kaldırmayı ve Bastille'i teslim etmeyi emrediyorum" dedi. Sonra, askerlere döndü, aynı sözleri söyledi.

Thuriot'nun sözleri İsviçrelilerle Fransızlar üzerinde ayrı ayrı etkiler yaptı. İsviçreliler bu sözlei anlamalılar; yüzbaşıları M. de Flue ayak diremeye karar verdi. Fakat kurmay heyetiyle malâller sarsıldılar; varoş halkı ile daima münasebet halinde bulunan bu ihtiyar askerlerin ona silâh atmaya hiç niyetleri yoktu. Garnizon böylece ikiye ayrılmıştı; bu iki taraf ne yapacaktı? Anlaşmazlarsa, birbirlerine silâh mı çekeceklerdi?

Sefil kumandan, belediye ile aralarında yapılan anlaşmayı anlattı. Eğer saldırıya uğratmazlarsa, ilk saldırışa kendileri başlamıyacaklarına yemin etti ve garnizona yemin ettirdi.

Thuriot bununla yetinmedi. Burçların üstüne çıkıp, topların gerçekten oradan çekilip çekilmediğini görmek istedi. Thuriot ile birlikte burçlara çıktı.

Toplar geri çekilmiş, siperlenmiş, hâlâ hedefe yönelmiş duruyordu. Yüz kırk kadem yükseklikteki o mevkiden bakınca, görülen manzara uçsuz bucaksız, korkunçtu; sokaklar, meydanlar halkla doluydu; tophanenin bahçesi, silâhlı adamlarla tıklım tıklımdı... Fakat öte tarafta, ilerliyen siyah bir yığın görülüyordu... Bu Saint-Antoine mahallesiydi.

Kumandanın benzi attı. Thuriot'nun kolunu tuttu: "Ne yaptınız? dedi. Temsilci unvanınızı kötüye kullanıyorsunuz! Bana ihanet ettiniz!"

İkisi de kıyıdaydılar, de Launey'in, burç üstünde bir nöbetçisi vardı. Bastille'de herkes kumandana yemin ediyordu; o kendi kalesindeydi, kral da oydu kanun da, Henüz intikam alabilirdi

Fakat tersine, Thuriot onu korkuttu: "Mösyö, dedi, bir kelime daha söylerseniz, yemin ederim ki ikimizden biri hendeğe yuvarlanacaktır*.

Tam o anda nöbetçi yaklaştı; o da kumandan kadar şaşalamıştı, Thuriot'ya hitabetti:

"Lûtfedin, efendim, gözükün, kaybedilecek zaman yok; bakınız, ilerliyorlar... Sizi görmeyince, hücuma geçecekler." Thuriot, mazgallardan başını çıkardı; halk onun hayatta olduğunu ve gururla, burca çıktığını görünce, muazzam bir sevinç çığlığı ve alkış tufanı yükseltti.

Thuriot, kumandanla birlikte aşağı indi, avludan tekrar geçti, yine garnizona hitabetti: "Raporumu vereceğim; umarım ki halk, Bastille'i, sizinle birlikte korumak üzere bir sivil milis kuvveti göndermekten kaçınmıyacaktır.

Halk, Thuriot çıkınca Bastile'e gireceğini sanıyordu. Belediyeye raporunu vermeye gittiğini görünce, onun ihanette bulunduğuna hükmetti, kendisini tehdit etti. Sabırsızlık, gazap derecesine yükseliyordu; ahali, üç malûl askeri yakaladı. Paralamaya kalkıştı. Kumandanın kızı zannettiği bir genç kızı yakmak istimandan teslim olmaktan kaçındığı takdirde o kızı yakmak istiyenler vardı. Daha başkaları, kızı onların elinden zorla çekip aldılar. "Gece olmadan Bastille zaptedilmezse halimiz nice olur?" diyorlardı.. Varoşun kendisine kumandan seçtiği bir biracı olan şişman Santerre, bir gün evvel müsadere edilen karanfil ve lâvanta çiçeği yağlarını fosforla tutuşturup, dışardan kaleyi tutuşturmayı teklif ediyordu. Tulumba getirmek için adam yolladı.

Eski bir asker olan bir araba ustası, bu boş lâflara kulak asmadan cesaretle işe girişti. Elinde balta ile ilerledi, ilk açılır kapanır köprünün yanındaki küçük bir karakol binasının damına çıktı, bir kurşun yağmuru altında, fütursuzca çalışarak zincirleri kesti, kopardı, köprüyü indirdi. Kalabalık, köprüden geçti. avluya girdi. Aynı zamanda hem burçlardan, hem altındaki mazgallardan ateş ediliyordu. Hücum edenler yığın yığın seriliyorlar, fakat garnizon'dakilere hiçbir zarar vermiyorlardı. Bütün gün attıkları tüfek kurşunlarından yalnız iki tanesi isabet etti. içerdekilerden bir tek kişi öldü.

Seçmenler komitesi, belediye binasına yaralıların gelmeye başladığını görüyor, kan döküldüğü için esefleniyor, elinden gelse buna engel olmak istiyordu. Bunu yapabilmek için bir tek çare vardı, o da belediye namına, Bastille'e teslim olmasını ihtar etmek

ve sivil milisi oraya sokmaktı. Belediye reisi çok tereddütteydi; Fauchet ısrar etti; daha başka seçmenler ısrar ettiler. Temsilci olarak gittiler, fakat ateş ve duman arasında, yüzlerini bile gören olmadı; Bastille'de, halk da ateşi durdurmadı. Temsilciler büyük bir tehlike atlattılar.

Başta şehir savcısı olduğu halde, trampeteli ve bayraklı ikinci bir temsilci heyetinin geldiği, kaleden görüldü. Burçların tepesinde bulunan askerler beyaz bir bayrak çektiler, silâhların namlularını yere çevirdiler. Halk ateşi kesti, murahhasların peşinden yürüdü, avluya girdi. Oraya varınca, şiddetli bir yaylım ateşle karşılaştılar, birçok kimseler yaralandı, temsilcilerin yanıbaşına serildi. Çok muhtemeldir ki, de Launey'le birlikte aşağıda bulunan İsviçreli askerler, malûllerin verdikleri işaretlere kulak asmamışlardı.

Halkın öfkesi tarife sığmaz bir dereceyi buldu. Kumandanın, ahaliyi, üzerlerine ateş açmak için avluya soktuğu sabahtan beri söyleniyordu; iki defa aldatıldıklarını sandılar ya önlemeye, yahut ihanet edenlerden öç almaya azmettiler. Kendilerini geri çağıranlara taşkın heyecanlar arasında: "Cesetlerimiz hiç değilse hendekleri doldurmaya yarar!" diyorlardı. Cesaretlerini hiç kaybetmeden, atılan kurşunlara karşı, ölüm yağdıran burçlara karşı, öle öle onları devireceklerine inanarak, inatla yürüdüler.

Şurasını söylemek gerektir ki, Bastille zaptedilmemiş, teslim olmuştur. Kara vicdanı onu şaşırttı. Deli etti ve ona aklını kaybettirdi.

Kimisi teslim olmak istiyor, kimisi ateş ediyordu. Bilhassa İsviçreliler, kendilerine kurşun isabeti ihtimali olmadan, tam beş saat, bildikleri gibi adam seçtiler, nişan aldılar, canları kimi istediyse vurup yere serdiler. Seksen üç kişi öldürdüler, seksen sekizini de yaraladılar. Ölenlerden yirmisi fakir aile babalarıydı, geride, açlıktan ölecek kadınlar, çocuklar bırakıyorlardı.

İsviçrelileri hiç etkilemiyen bu tehlikesiz savaşın aybı, Fransız kanı dökmenin dehşeti, nihayet, malûllerin elinden silâhlarını düşürdü. Yarsubaylar, saat dörtte, bu adam öldürmelere son vermesini de Launey'den rica ettiler, yalvardılar. De Launey, uğrıyacağı âkıbeti biliyordu. Ölüm ölümdü, bir aralık, korkunç derecede vahşi bir şey düşündü, kaleyi havaya uçurmaya haveslendi. Bunu yaparsa, Parisin üçte birini tahribetmiş olacaktı. Elinde bulunan yüz otuz beş fıçı barut, Bastille'i havalara fırlatacak, bütün varoşu, bütün Marais'yi, tekmil tophane mahallesini ezecek, yere ge-

çirecekti. Bir topun fitilini eline aldı. İki Yarsubay onu bu cinayetten alıkoydular, süngü çattılar, barutların bulunduğu yere gitmemesi için yolu kapadılar. De Launey, bunun üzerine, kendini öldürecekmiş gibi yaptı, bir bıçak yakaladı, bıçağı elinden zorla çekip aldılar.

Şaşkına dönmüştü, emir veremiyordu. Fransız milisleri, topjarını batarya haline getirdikten ve bazılarının ifadesine göre ateşledikten sonra, İsviçrelilerin kumandanı, uzaklaşmak icabettiğini iyice anladı; bir pusula yazdı ve yolladı*; bu pusulada, askerî şerefine lâyık bir şekilde kaleden çıkmak istediğini söylüyordu. Bu isteği reddedildi. Sonra, hayatını bağışlamaları şartıyle çıkacağını bildirdi. Hullin'le Elie, söz verdiler.

Güçlük, bu sözü yerine getirtmekteydi. Yüzyıllardan beri biriken, Bastille'in işlediği bunca cinayetle artan bir öcün alınmasına engel olmak, kimin elinden gelirdi? Ancak bir saatlik mazisi olan, Grèveden henüz gelen, hattâ, sadece ileri karakoldaki iki küçük kafile tarafından tanınan bir otorite, peşinden gelen yüz bin kişiyi zaptedemezdi.

Kalabalık azmıştı, kendi taşıdığı tehlike ile gözü bir şey görmez olmuştu, mest olmuştu. Bununla beraber, kalede bir kişiyi öldürdü, düşmanı olan İsviçrelilere bir şey yapmadı, göğüslüklerinden, onları uşak yahut mahpus zannediyordu; dostları olan malûlleri yaraladı, hırpaladı. Elinden gelse, Bastille'i yok etmek istiyordu; toplara hakaret etmek için burçlara çıktı; birçokları, taşlardan hınç almak istiyorlar, onları sökeceğiz diye ellerini kan içinde bırakıyorlardı. Mahpusları kurtarmak için çabucak zindanlara koştular; bunlardan ikisi çıldırmıştı. Bir tanesi, gürültüden korktu, kendini müdafaa etmek istedi; kapısını kıranlar onun kolları arasına atılıp, yüzünü gözünü yaşlarla ıslatınca, çok hayret etti. Göbeğine kadar uzun bir sakalı bulunan başka bir tanesi, XV. Louis iyi mi diye sordu: onu hâlâ kral zannediyordu. Adını soranlara, isminin feza kumandanı olduğunu söylüyordu. Bastille böylece zaptedilmişti.

Meclis, ayın on dördüncü gününü, sabahtan akşama kadar iki korku içinde, sarayın şiddet göstermesi, Parisin şiddet gösterme-

---

* *Bu pusulayı gidip almak için, hendeğin üstüne bir kalas uzattılar. Kalâsa ayağını ilk olarak basan, vurulup düştü; ikincisinin* (Arné, yahut Maillard) *talihi yardımetti, pusulayı o aldı getirdi.*

sı, Hürriyeti öldürebilecek olan belki de başarısız bir isyan çıkması korkusu içinde geçirdi. Bütün gürültüler dinleniyor; yere kulak veriliyor, uzaktan top sesleri duyulduğu sanılıyordu. Bu hareket sonuncu olabilirdi; birçokları, anayasa esaslarının bir an evvel konulmasını; meclisin, dağılması, mahvedilmesi mukadderse, bunu vasiyetname olarak, mukavemet hareketine yol gösterecek bir aydınlık olarak bırakmasını istiyorlardı.

Saray, taarruzu hazırlamaktaydı: Tatbiki için pek az eksik vardı. Saat ikide, levazımcı Berthier, askerî okulda, bu işin teferruatına dair emirler vermekteydi. Harbiye nazırı yardımcısı olan kayınbabası Foulon, Versailles'da hazırlıkları tamamlamaktaydı. Parise, geceleyin, yedi taraftan birden saldırılacaktı*. O akşam kaldırılacak olan mebusların listesi konseyde görüşülüyordu, falan kişi sürgüne gönderiliyor, filân kişi istisna ediliyordu; M. de Breteuil, Bailly'in mâsum olduğunu söylüyor, onu savunmuyordu. Bu arada, kraliçe ile madame de polignac, Orangerie'ye gitmişlerdi. Kıtaları gayrete getiriyorlar, askerlere şarap dağıtıyorlardı. Askerler, halka olup dans ediyorlardı. Sarhoşluğu tamamlamak için, güzeller güzeli, subayları evine götürüyor, içkilerle, tatlı sözleriyle, bakışlarıyle onları şaşkına çeviriyordu..

Bu gafiller bir kere ortaya salıverildiler miydi, gece kanlı bir geçe olacaktı. Ele geçen yazdıkları mektuplarda: "Düşmana karşı yürüyoruz" diyorlardı. Hangi düşman? Kanun ve Fransa.

Bu sırada, Paris Caddesinde, bir toz bulutu yükseldi, bu bir süvari kuvvetiydi, Prens de Lambesc, bütün subaylariyle birlikte Paris halkından kaçıyordu. Fakat Versailles halkiyle karşılaştı, başkalarının yaralanmasından korkulmasa, onun üzerine ateş edilecekti.

M. de Noailles geldi: "Bastille zaptedildi", dedi. M. de Wimpfen geldi: "Kumandan öldürüldü, gördüm, az kaldı ben de onun âkıbetine uğrıyacaktım" dedi. Nihayet, seçmenler tarafından gönderilen iki temsilci geldi, Meclise paris'in korkunç halini anlattı. Meclis üyeleri bu haberi nefretle karşıladılar, saray ve nazırlar hakkında, Allahın ve insanların intikamını dilediler. Mirabeau: "Kelleler kesilmeli, M. de Broglie'yi isteriz" dedi.

Meclis tarafından tâyin edilen bir temsilciler heyeti krala gitti, fakat ondan lâstikli iki söz koparabildi: Kral, sivil milis kumandasını ele almak üzere subaylar gönderecekti.., Champ de

---

* *Bailly, I, 391, 392.*

Mars'daki kıtalara geri çekilme emri verecekti. Genel taarruz için çok uygun bir hareket.

Mecliste öfke haykırışma; ikinci bir temsilci heyeti gönderildi...

Berthier, kralın yanına gelmişti, çalışma odasında idi, ona metanet veriyor, derdin büyük olmadığını söylüyordu. Paristeki kargaşalık o akşam yapılacak olan büyük taarruzun yine de başarılı olmasını sağlıyacaktı. Lâkin, çok geçmeden öğrenildi ki, şehir tetkikte duruyordu. Montmartre tepesine toplar konulmuştu. Bu toplarla Villette'i müdafaa ediyor, Saint-Denis'yi susadurduruyordu.

Birbirine aykırı raporlar karşısında, kral hiçbir emir vermedi, âdeti olduğu üzere erkenden yatmaya gitti. Vazifesinin verdiği yetkiyle her an, hattâ gece bile kralın yanına girip çıkan dük de Liancourt, onun rehaveti ve gafleti içinde mahvolmasına göz yumamazdı. Girdi, kendisini uyandırdı. Kralı seviyor, onu kurtarmak istiyordu. Karşıkarşıya bulunduğu tehlikeyi, ayaklanma hareketinin büyüklüğünü, onun karşı durulmaz kuvvetini anlattı, bunu kabul etmesi, d'Orléans'dan evvel davranması, meclise yaklaşması gerektiğini söyledi...

XVI. Louis uyku sersemi (zaten hiç uyanmamıştır): "Peki, ne oluyor? demek ki isyan var öyle mi?" dedi. De Liancourt: "Haşmetli, ihtilâl var" cevabını verdi.

BÖLÜM : 7

KRAL, MİLLÎ HÂKİMİYETİ KABUL EDİLİYOR

Louis XVI, kendi tebasına karşı kanlı bir savaşa girmeğe yanaşamıyarak Kurucu Meclise geldi ve askerlerini geri çekeceğini. Necker'i de tekrar göreve çağıracağını bildirdi. 17 temmuz'da da yeni rejimi kabul ederek Paris'e gitti; burada «seçmenler»in gayrî kanunî şekilde kurmuş bulunduğu belediye tarafından karşılandı, alelâcele teşkil edilen burjuva milisi de Amerika Bağımsızlık Savaşı kahramanı La Fayette kumandasında selâm resmini ifâ etti. Kral mavisini Paris şehrinin kırmızı ve beyaz rengiyle birleştiren üç renkli kokar ilk defa bu törende ortaya çıkarıldı.

Aynı gün, Kurucu Meclis, Paris Parlâmentosunun, Ticaret ve Yardım Odalarının saygı ve bağlılık ziyaretlerini kabul etti. Az sonra Üniversite de Meclise ziyarette bulundu. Kraldan sonra ülkenin bellibaşlı kurumları da Meclisin temsil ettiği, millî hâkimiyeti kabul etmiş oluyorlardı.

Bastille'in alınışı ve bunu takip eden siyasî hâdiseler bütün ülkede büyük akisler yapmıştı. Yeni rejime karşı koymakla ve daha sonra en ufak bir tepki göstermeksizin bir sokak hareketi önünde boyun eğmekle kral, mutlakıyetin boş bir kalıptan ibaret olduğunu ve monarşinin hâdiselerin idaresini elden kaçırdığını birdenbire ortaya koymuş bulunmaktaydı. Kutsal haktan gelen monarşinin dayandığı oligarşi, milletten tecrit edilmiş durumda kaldı. Bunun sonucu olarak da monarşik müesseseler anî bir çöküntüye uğradı.

Otoritenin her bölümünde çürüme, dağılma başlamıştı. Ortaya çıkan anarşi bütün Fransa'da —yaydığı kargaşalık korkusu dolayısıyle— bir panik havası estirdi. Köy bölgeleri şehirleri beslemez oldu. Her taraftaki köy halkı, feodal hakların kaldırılmasını talep ediyordu. Asiller sınıfı da aksine, bunları kuvvetlendirmeğe çalışmaktaydı. Birçok senyörler, kendiliklerinden haklarından vazgeçtiler. Haklarını korumağa çalışanların bazılarının şatolarına hücum edildi, yağma ve katliâm hareketlerine girişildi. Büyük şehirlerde —Lyon, Amiens, Bordeaux, Dijon, Nantes, Rouen, ikti-

dan kendi seçtikleri delegelerle paylaşmağa zorladılar. Krallık memurları görevlerini yapmaz olunca, birçok yerlerde aylıklarını aalmıyan askerler de başkaldırdılar.

Devletin aczi karşısında belediyeler hükümetin en âcil işlerini yürütmek ve düzen ile güvenliği sağlamak için onun ödevini yapmak zorunda kaldılar. Her tarafta burjuva milisleri teşkil edildi. Fransa, büyük şehir merkezleri etrafında kendiliğinden toplanan bağımsız komünler halinde parçalandı.

Merkezî monarşinin yıkıntıları üzerinde Fransa yine komünler federasyonu olarak gruplaşıyordu.

4 ağustos gecesi Kurucu Meclis, angaryeleri, mecburî hizmetleri ve Devlet aleyhine edinilmiş feodal hakları lâğvetti. Vergi önünde bütün Fransızların eşitliği kabul olundu. Milletvekilleri malî imtiyazlarından vazgeçtiler. Memurlukların satılması usulü kaldırıldı. Meclis büyük bir sevinç içinde dağıldığı vakit eski rejim artık mevcut değildi. amamlamış olduğu muazzam reformun şerefini krala atfederek onu «Fransız hürriyetinin kurtarıcısı» ilân etti.

İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ

Amerikan kongresinin yapmış olduğu gibi Kurucu Meclis de hazırlamak görevini üzerine aldığı anayasadan evvel, «Dünyaya örnek olacak» bir beyanname yayınlamağa karar verdi: İnsan ve vatandaş hakları beyannamesi. Bu, 26 Ağustos 1789'da Kurucu Meclis tarafından kabul edildi. Şu önsözle başlıyordu: «Millî Meclis halinde toplanmış bulunan Fransız milletinin temsilcileri, insan haklarının bilinmeyişi, unutulması veya hor görülmesinin halkın uğradığı felâketlerin ve hükümetlerin yanlış yola sapmasının yegâne sebebi olduğunu kabul ederek muhteşem bir beyannameyle insanın tabiî, elinden alınamaz, ve kutsal haklarını ortaya koymağa karar vermiştir: Öyle ki bu beyanname sosyal bünyenin bütün üyelerince daima gözönünde bulundurulsun, ve onlara durmadan ödev ve haklarını hatırlatsın, yasama ve yürütme yetkilerinin tasarrufları her an bütün politik kurumların amacıyla karşılaştırılıp bu amaca saygı gösterilsin; artık basit ve mutlak prensiplere dayandırılacak olan vatandaş talepleri her vakit, anayasanın korunmasına ve herkesin mutluluğuna yönelsin.»

Bundan sonra Halk Meclisi, «ulu varlığın huzur ve himayesinde» insan ve vatandaş haklarını şöyle sıralıyordu:

«İnsanlar hür doğar ve hür, eşit haklara sahip olarak yaşar; hürriyet, mülkiyet, güven ve baskıya karşı koyma, tabii ve kaldırılamaz haklardır; her türlü hâkimiyetin esas kaynağı millettir; hürriyet başkalarına zarar vermiyecek herşeyi yapabilmek demektir; kanun genel irâdenin ifadesidir, her vatandaş ister şahsen, ister temsilcileri vasıtasiyle kanun yapılmasına iştirak etme hakkına sahiptir; bütün vatandaşlar kanun karşısında eşittir; kanunun belirttiği haller ve derpiş ettiği usuller dışında hiç kimse suçlandırılamaz, tevkif edilemez ve alıkonamaz; hiç kimse suçtan evvel yapılmış ve kabul edilmiş bir kanundan başka bir kanunla cezalandırılamaz; hiç kimse düşüncelerinden dolayı kınanamaz; her vatandaş, bu hakkını kanunun tâyin ettiği hallerde kötüye kullanmış sayıldığı vakit sorumlu olmak şartıyla, istediği gibi konuşmakta, yazmakta, yayınlamakta hürdür; vatandaşların serbestçe kabul etmeleri gereken vergiler onlardan. yaptıkları işe göre eşit olarak alınır; toplum her hükümet memurundan, gördüğü işlerin hesabını sorma hakkına sahiptir; mülkiyet, kutsal ve tecavüz edilemez bir hak olduğuna göre, kanunla tâyin edilmiş âmme menfaati gerektirdiği ve haklı ve peşinen ödenen bir tazminat verilmediği hallerde kimsenin mülkiyeti elinden alınamaz.»

HALK KAYNAŞMASI DEVAM EDİYOR

Ancak, zafer kazanan liberal, ferdiyetçi ve burjuva ihtilâl iki muhalefetle karşılaşıyordu: Yeni rejimi gerçek bir felâket olarak karşılayan saray asilleri, ve 1789 seçici meclislerine alınmamış, durumu ticaret hayatının teşkilâtsızlığı ve bilhassa rejim krizinin sebep olduğu, buğday ticaretindeki muvazenesizlik yüzünden ekmek fiyatının yükselişi ile gittikçe bozulan Paris proletaryası.

Bastille'in alındığı sırada başlamış bulunan halk kaynaşması, Paris'i karıştırmakta devam ediyordu. Kaynaşma, politik alandan sosyal alana geçmişti. Ekmek bulamayan halk, Paris levazım müdürü ile başkentin beslenmesiyle görevli birkaç memuru ihtikârla suçlandırıp katletti. Saint-Antoine mahallesinde birkaç fabrika yağma edildi. Meclis dışında köklü ve demokratik karakterde reformlar gerçekleştirmek için bir sokak hareketi düzenlemek isteyen, Marat, Danton, Camille, Desmoulins, Robespierre gibi halk önderleri ortaya çıktı. Endişeye düşen bazı asiller ve bu arada kralın kardeşi Artois kontu Fransa'dan ayrıldılar. Göç başlıyordu.

Bizzat Kral da meşrutî reformları görünürde benimsemekle beraber, reddetmeğe hazırlandığı 4 ağustos kararnamelerini tasdiki geciktiriyordu. Daha 15 temmuzda imtiyazlarının elinden alınmasına karşılık bir protesto kaleme almıştı. Bu protesto önce gizli kaldı, ekim ayında İspanya kralına verildi. O sırada Torino'da —Sardunya kralının himayesi altında— etrafına Fransa'dan kaçan asilleri toplamış bulunan Artois kontu da, ihtilâl aleyhtarı hareketi dışarıda hazırlamak için daimî bir komite kuruyordu.

Ciddileşen hoşnutsuzluk, isyana sebep olabilirdi. Buna karşı hazırlıklı olmak için kral, Flandre Alayını Versailles'a getirtti. 1 ekimde alay subaylarının şerefine bir yemek verildi. Bu yemekte muhalefetin en sağlam desteği gözüyle bakılan kraliçenin siyah kokardının üç renkli kokardın yerine geçtiği ve bu halk sembolünün ayaklar altında çiğnendiği rivayeti çıkarıldı ve Paris'te bir çığ gibi süratle yayıldı. Başkentin zâten heyecan içinde bulunan halkını bu küçük vak'a ürpertmeğe kâfi geldi: 5 ekim'de binlerce kadın Versailles'a yürüyerek kraldan ekmek istedi; 20 000 millî muhafız da hem onları desteklemek, hem de düzeni sağlamak için bu yürüyüşe katıldı. Bu, kral aleyhine bir gösteri değildi: bilâkis, kıtlık içinde bulunan halk, kralı tabiî hâmisi olarak görüyor ve ona başvuruyordu. Onu sarayın muhalif ortamından koparark yeni bir Fransa'nın kurulmakta olduğu Paris'e götürmek istiyordu. Birkaç şahsî muhafız öldürüldü, fakat kral, askerlerine ateş etmemek emrini vererek daha fazla kan dökülmesinin önünü aldı. Kral halka ekmek vaadinde bulundu, 4 ağustos kararlarını tasdiki kabul etti ve Meclisle birlikte Roulen'a gitmesi hususunda kendisine yapılan tavsiyeleri dinlemiyerek, önünde bir un arabası, ardında da arabalara binmiş yüz kadar milletvekili olduğu halde, halkın kendisini başkentine götürmesine müsaade etti. Kraldan ayrılamayacağı gerekçesiyle Meclis de hemen Paris'e gidip Tuileries'deki krallık sarayına yerleşti.

5 Ekim hâdisesinden sonra sokak, gittikçe daha geniş ölçüde ihtilâle hâkim olmağa çalışacaktı. Kurucu Meclis'in reformcu eseri yanında halk ihtilâlini destekleyen kulüpler kuruldu. Kasımda, Jacobin'ler kulübü adı altında ülkenin bütün şehirlerinde şubeler

açacak olan Anayasa Dostları Cemiyeti teşkil edildi. Halk efkârı uyandı. Gazeteler çıkarıldı. (*)

Bu kaynaşmanın serpintileri Kurucu Meclis'te hissedildi ve bu Meclis görevini gittikçe daha zorlaştıran partilere bölündü. İhtilâli meşrutî ve liberal krallık çerçevesinde tutmak isteyen «monarşist» lerin yanında «aristokrat»lar eski düzeni tekrar kurmaktan vazgeçmiyor veya onu kurtaracaklarını hâlâ umuyor, «vatansever» ler ise, şokak ayaklanmalarına dayanarak aşırılığa kaçıyorlardı.

«Monarşist» ler Meclis'in pek büyük çoğunluğunu teşkil ediyorlardı. Halktan kendilerini korumak için toplantıları yasaklayan bir kararname kabul ettirdiler.

Robespierre, bu tedbiri hürriyete karşı bir tecavüz olarak ilân etti: Müşkül duruma düşen ve üzerine aldığı muazzam vazifeyi başarabilmek için bütün kuvvetleri toplamak isteyen Kurucu Meclis ihtiyatsız bir hareket yaparak Paris halkıyla doğrudan doğruya temas kurmayı kabul edince, toplantı salonuna talepte bulunacakların dinleneceği bir parmaklık kondu ve dinleyici sıraları da istediği gibi gösteride bulunan halka açıldı.

Bundan sonra Kurucu Meclis'in temsil ettiği eşitlik ile sokağın eseri olan ayaklanma arasında mücadele başlayacaktı.

(*) Jakoben'ler (Jacobins): Halk ihtilâlini isteyen solcu cumhuriyetçiler ve demokratlar. İhtilâlden önce Paris'te «Anayasa Dostları Cemiyeti» adı altında bir cemiyet kurulmuştu. Bir Jakoben manastırını merkez yaptığı için taraftarlarına Jakoben denildi. Bu cemiyet kısa zamanda diğer şehirlerde de şubeler açtı. İhtilâlci ve Jakoben aynı anlama gelir oldu. Marat, Danton ve Robespierre bu cemiyetin liderleriydi. Krallığın ilgasını ve halk reformlarını istiyorlardı. Föyyan'lar (Feuilants) meşrutî krallığa taraftar oldukları için Jakoben'lerden ayrılarak ayrı bir grup oldular. Kordelye'ler (Cormeliers) de Jakoben'lerden çıkan bir guruptu. Fakat, Jakoben'lere karşı değildi. Jakoben liderlerinden Marat ve Danton tarafından kurulmuştu. Daha sonra Montanyarlar (Montagnards) da Jakoben'lerin 1793 İhtilâl Meclisindeki temsilcilerine verilen isim oldu. Robespierre ve Marat da bunların arasındaydı. 1793 yılı sonunda Jakoben diktatörlüğü kuruldu. Robespierre'in 28 temmuz 1794'te idamından sonra Jakoben ihtilâl komiteleri lâğvedildi, klüpleri kapatıldı. Jakoben'ler dağıldılar.

FRANSA MEŞRUTÎ KRALLIK OLUYOR

Gittikçe çoğalan bu güçlüklerin ortasında Kurucu Meclis realiteleri gözönünde tutarak bir eseri gerçekleştirdi. Fransa'yı meşruti monarşi haline getirdi.

Ön tasarısı 1790 yılı temmuzunda tamamlanan anayasa XII. yüzyıldan beri Fransız toplumunu adım adım ferdiyetçiliğin zaferine ve dolayısiyle millî hâkimiyet üzerine dayanan bir politik sisteme götüren iki taraflı tarihî gelişmenin verimini teşkil eder.

Her türlü hürriyetle donanmış olan ferd, XVIII. yüzyıl düşüncesinden gelen bilhassa Locke, Hume, Montesquieu ve Rouesseau ile, fakat aynı zamanda bütün Batı'da ortaçağ ile yeniçağ boyunca süregelmiş, şahsiyetin kazanılması yolundaki inkişafın da son safhasını temsil eden yeni bir adlî ve siyasî sistemin merkezi oldu.

1791 anayasasının en önemli bölümü, giriş kısmını teşkil eden insan hakları beyannâmesidir. Getirdiği rejim bu beyannamenin Devletin çeşitli yetkilerine uygulanmasından başka bir şey değildir.

Politik bakımdan doğrudan doğruya Montesquieu'nün ileri sürdüğü prensiplerden ilham alır, yani teorik bir ideolojinin değil, gerçekçi bir idealizmin mantıklı eseridir.

Rejimin temeli olarak o vakte kadar hiç olmazsa nazarî alanda, kralın şahsında toplanmış bulunan kuvvetler ayrılığını ortaya koyar.

Kral artık Devlet demek değildir. Sorumsuz ve dokunulmaz bir numaralı temsilcidir. Devlet maliyesi artık kralın, anayasayla kabul edilmiş ve çok geniş tutulmuş bulunan 25 milyonluk gelirinden tamamen ayrılmıştır.

Kral, kendi tâyin ve azlettiği sorumlu altı nazır vasıtasiyle, idare yetkisini elinde tutar. Diplomatik teşebbüs iktidarına sahiptir. Sefirleri ve kumandanları tâyin eder.

Yasama yetkisi iki yıl süreyle seçilen ve millî hâkimiyeti temsil eden daimî, dokunulmaz ve dağıtılmaz Teşrii Meclis'e aittir. Yasama yetkisine karşı kral uzlaştırıcı bir rol oynar.

İdarî yetkiden ayrılan kazaî yetki, seçilmiş, yerleri değiştirilmeyen ve bu sebeple, tamamiyle bağımsız olan hâkimlerin elindedir.

İşkence kaldırılmıştır; bundan başka sanığa, her türlü kevfî mahkûmiyetten koruyacak şekilde garantiler tanınmıştır. Adlî

mekanizmanın üzerine iki millî mahkeme konulmuştur: Hukuk ve cezaî için Temyiz Mahkemesi ve siyasî işler için Yüksek Mahkeme.

Malî işlerde anayasa XVII. yüzyıldan beri monarşinin boşuna sağlamağa uğraştığı vergi eşitliğini gerçekleştirmiştir. Hiçbir istisna gözetilmeksizin bütün mülk sahiplerinden alınan gayrimenkul vergisi Devlet gelirlerinin esas kaynağı olarak muhafaza ed lmiştir.

Siyasî alanda olduğu gibi iktisadî alanda da anayasa, XVIII. yüzyılın sonunda revaç gören liberalizm fikirlerinin gerçekleştirilmesi demektir; —monarşinin sırf malî sebeplerle muhafaza ettiği— korporasyonlar lâğvedildi; kralların giriştiği gümrük ve mürur resimlerini kaldırma hareketi tamamlandı. Colbert tarafından güdümcü ekonomi endişeleriyle yasaklanan grevler ve işçi birlikleri bu sefer de liberalizm gerekçesiyle yasaklandı.

Kısaca adlî, idarî malî ve iktisadî alanda 1791 anayasası, monarşinin yüzyıllardan beri âleti olduğu ferdiyetçiliğe, merkezleşmeğe ve birleşmeğe doğru giden uzun gelişmenin gerçekleştirilmesi olmuştur.

YENİ REJİMDE MAL SAHİPLERİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Fakat, kral mutlakçılığı yerine liberalizm ve millî hâkimiyet prensiplerini getiren 1791 anayasası bazı prensiplerinde monarşik rejime nisbetle daha az demokratik görünmektedir.

Tamamiyle şahsiyete dayanan yeni özel mülkiyet mefhumu köylülerin elinden bazı avantajların alınmasına yol açmıştı. Bu yüzden en fakir köylüler sefalete düştüler. Bu, gelirsiz proleterlerin şehirlere akmasının ve burada sayılarının çokluğu ile fakirliklerinin endüstricilere ücretleri çok aşağı seviyede tutma imkânını vermelerinin bir sebebi olmuştur.

1791 anayasası sınıfları kaldırmakla asiller ve rahipler sınıfının politik önemini hemen hemen sıfıra indirdi; tierzeta eski imtivazlı sınıfların üyelerini içinde eriterek tek başına milletin temsilcisi oldu. Fakat aynı zamanda hiçbir şeye sahip bulunmayan Fransız'ları oy hakkı vermemek suretiyle kabul etmedi. Monarşinin koyduğu herkesin oy verme sistemi, yerini —İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi— oy verme hakkını sadece mal sahiplerine tanıyan, «servet esası üzerine kurulmuş seçim» prensibine bırak-

tı; böylece anayasa asillere, gayrimenkul sahibi olarak, imtiyazlarının kaldırılmasıyla ellerinden aldığı itibarı kısmen iade etmiş oluyordu.

Fransızlar, artık imtiyazlılar ve imtiyazsızlar olarak değil, mal sahibi olanlar ve olmayanlar diye sınıflara bölünecektir. Ancak mal sahipleri seçmek ve seçilmek hakkına sahip «faal vatandaş» olabilecekıerdir. Mal sahibi olmayanlar «pasif vatandaş» vasfını alacak, medenî haklar alanında mal sahipleriyle eşit olmakla beraber politik haklardan yoksun bulunacaklardı. Seçim şartlarını tesbitte İngiliz Parlâmento sistemine, hattâ Amerikan anayasasına nisbetle çok daha geniş olan 1791 anayasası onlar gibi, Devlet idaresini sadece mal sahiplerine tanıma prensibini kabul etmişti.

Mâlik olmayanların politik hayattan uzaklaştırılmalarına rağmen, 1791 anayasası Fransa'da liberal ve demokrat bir temsil rejimi kurmuştu. Etajenero'da milletin seçtiği temsilcilerin sadece fikirleri sorulurdu. Bundan sonra millet, seçilmiş Meclisin vasıtasıyla bilhassa yasama yetkisiyle ifadesini bulan hâkimiyeti elde tutmaktadır. Anayasa'nın Fransa'ya kazandırdığı rejim, o devir dünyasındaki rejimlerin en demokratıydı.

Bununla beraber Amerikan anayasası gibi XIX. yüzyılda liberal burjuvazinin kurduğu rejimlerin karakteristiğini gösteren iki özelliğe de sahipti: hem idealist, hem gerçekçiydi, fakat hâkimiyeti, Amerikan anayasasının yaptığı gibi küçük bir mâlikler azınlığına vereceği yerde halkın büyük çoğunluğuna tanıyordu.

Bastille'in zaptının ertesi günü bütün Fransa'da halk, vergi ödemeyi reddetmişti. Kadastro olmadığı için, yeni gayrimenkul vergisi ancak bizzat gayrimenkul sahiplerinin beyanına göre toplanabilecekti ki bunlar da maliyeye hiç bir beyanda bulunuyorlardı. Halbuki borç durmadan artıyordu: Temmuz 1790'da 2 milyara ulaşmıştı.

Bunun üzerine Autun piskoposu Talleyrand, ülkeyi iflâsın yaratacağı korkunç felâketten kurtarmak için üç milyar tahmin edilen Kilise mallarını milletin emrine alma teklifinde bulundu. Bu umumî kurtuluş tedbiri benimsendi. Kurucu Meclis paraya karşılık olarak rahiplerin ücretlerinin ve dinî işler masraflarının Devlet kesesinden ödenmesini kabul etti.

14 Temmuz 1790 günü, muazzam Federasyon bayramı sırasında Fransa komünleri ve burjuva milisleri delegeleri, Paris'te Champ de Mars'ta toplanıp anayasa çerçevesi içindeki sıkı işbir-

liğini kutladılar. Talleyrand, burada dinî bir tören yaptı. Kral, bütün Fransa temsilcileri huzurunda anayasaya sadakat yemini verdi. O sırada şöhretin zirvesinde bulunan, millî muhafızların teşkil ettiği vatandaşlar ordusunun kumandanı La Fayette, bütün Fransızlar adına, «Millete, Kanuna ve Krala» ölünceye kadar sadık kalacağına and içti.

Fransa, vatandaşlar ile kral arasında akdedilen gerçek bir «sosyal mukavele»yle bağlanıyor, «mutlak hâkim» olmaktan kendi isteğiyle vazgeçerek yine kendi kabul ettiği anayasanın bekçisi durumuna gelen hânedan hükümdarının etrafında tekrar toplanıyordu.

Meşrutî Krallık kurulmuştu.

LİBERAL İHTİLÂLİN SONU

Kral ile milletin törenle 14 Temmuz 1790'da Fransa'ya kazandırdığı anayasa bir yıl içinde liberal bir rejime geçilmesini sağlayan barışçı ve kanunî ihtilâlin sonu olabilirdi. Son yüzyıl zarfında uyanmış bulunan âmme efkârının istediği, toplumda ve kurumlarında yapılan derin değişiklikler, asgarî bir düzensizlikle gerçekleştirilmişti. Fransa, gözlerini üzerine diktiği genç Amerika'dan örnek alarak —mutedil bir ihtilâlden sonra— bir hürriyet, müsamaha ve barış rejimine kavuşmuşa benziyordu.

Bununla beraber çok geçmeden umutlar kırıldı. «Büyük korku»nun ve âmme kuvvetlerinin yarattığı hoşnutsuzluk durmadan artıyordu. Eyâletlerden gelen işsizler Paris'te yığılmaktaydı. Fesadçılar bu işsizleri ağlarına düşürüyor, şiddet ve ayaklanmaya başvurarak aşırı reformlar talebinde kullanıyorlardı. Paris aristokratları arasında göç hızlandı. Aristokrat salonlar kapanıp, yerlerini politik salonlara, kahvehanelere, klüplere, gazetelere terketti. Zengin mahallelerin tenhalaşması, Paris ticaretini ciddî bir buhrana sürükledi ki bu da işsizliği bütün bütün arttırdı. Beslenme işleri düzensizliğini muhafaza ediyordu, sefalet yayılıyor, ekmek fiatı yükseliyor ve Paris halkının sefil tabakalarındaki devamlı kaynaşmayı körüklüyordu.

Liberal burjuvazi içinde, gelenek ile bunun sağladığı imkânları nazarî prensipler uğrunda bir tarafa bırakarak monarşiden cumhuriyete dönen ve umumiyetle milletlerin, krallara karşı ayaklanmasını teşvik eden ideolojiye doğru bir temayül belirdi.

Düzen güçlükle sağlanıyordu. Orduda aristokrat subaylarla «vatansever» askerler arasında anlaşmazlıklar çıkıyordu. Nancy'de çıkıp 300 kişinin ölümüne sebep olan isyan gibi gerçek askerî isyanların patlak verdiği oluyordu; bunlar, yavaş yavaş La Fayette'e itibarını kaybettirecekti.

Hayat pahalılığı durmadan artıyordu. Buğday gizleniyordu. Para da saklanmaktaydı.

Bununla beraber, bir darbede yıkılmış olan eski rejimin enkazı üzerine herşeyin yeniden yapılması gerekiyordu. Bunu başarması gerekenlerin bilgisizliği karşısında Kurucu Meclis müdahale lüzumunu hissetti. Anayasanın koyduğu kuvvetler ayrılığı prensibini bir tarafa bırakarak idare yetkisini kendi üzerine aldı ve kendi içinden seçtiği ve kral nazırlarına basit birer yardımcı muamelesi yapan birkaç komiteye idare işlerini devretti: Bir (Raporlar ve Araştırmalar Komitesi) polis işleriyle görevlendirildi ve eski keyfî kral emirlerinden hiç farkı olmayan tevkif müzekkerelerini kesmek yetkisi bu komiteye verildi; bir (Diplomatik Komite) kral yetkilerine tecavüzle dış politikayı yürüttü; bir (Askerî Komite) ordunun idaresini ele aldı; bir (Feodal Haklar Komitesi) adlî yetkiyi kullanarak feodal hakların kaldırılması veya satın alınmasıyla ilgili bütün anlaşmazlıkları çözme vazifesini aldı; bir (Eklesiyastik Komite) Kilise'yi rahipler sınıfının sivil teşkilâtına uydurmakla vazifelendirildi; bir (Millî Malların Satış Komitesi) millet emrine verilmiş Kilise memurlarının satışını düzenlemek işini üzerine aldı; nihayet bir (Malî Komite) ülkenin umutsuzlukla içinde çırpındığı müthiş malî buhranı kaldırma çarelerini arayacaktı.

Devlet teşkilâtının temeline koyduğu prensiplere sırt çeviren Kurucu Meclis, böylece kendini gerçek bir diktatör mevkiine koyarak rejime, doğduğu anda öldürücü darbeyi indirmiş oluyordu.

MALÎ VE DİNÎ BUHRAN

Meşrutî monarşinin kuruluşunun ortaya çıkardığı zorluklar arasında derhal halli gerekeni, malî buhrandı. Kilise'nin mallarını milletin emrine vermekle Kurucu Meclis, millete, durumu düzeltmek için kullanmak niyetinde bulunduğu yüklü bir garanti —3 milyar— sağlamış oluyordu. Devletçiliğe düşman olan Meclis, bu muazzam meblâğı hükûmete vermeği kabule yanaşmadı. Bununla

bir millî banka kurabilirdi. Ağır bir hâta işleyerek paranın idaresini kendi üzerine aldı. Bundan sonra, Malî Komiteye bağlı bir (Olağanüstü Sandık) kurdu ve milli malların geliriyle beslenen bu Sandığa, karşılığında millî malları göstermek suretiyle tahvil çıkarma yetkisi verdi.

Bu muamele nazarî olarak sağlamdı. Fakat, güç ekonomik durum, itimatsızlık ve Kurucu Meclisin tam o sırada Papalık makamı ve Kilise'yle anlaşmazlık haline düşmesi, Kilise mallarının satışını çok zorlaştırdı. Nakit para yokluğu karşısında Kurucu Meclis tahvil miktarını gittikçe arttırmak zorunda kaldı; 400 milyon olarak tesbit edilmişken kısa zamanda 1200 milyona ulaştı; ve itibarı düştükçe de mecburî tedavül maddesi haline getirildi. Para derhal tedavülden kayboldu. Enflâsyonun kaçınılmaz fasid dairesi başlıyordu.

Bununla beraber meşrutî monarşiyi öldüren, malî buhran değil, Kurucu Meclis'in büyük bir ihtiyatsızlıkla içine düştüğü dinî buhran oldu. Rahipler sınıfının sivil teşkilâtlanması, köklü değişiklikleriyle rahipleri Devlet memuru haline getirecek ve çok tabiîdir ki Papalık tarafından kilise'nin bağımsızlığına tecavüz sayılacaktı. Öte yandan, rahiplerin sivil olarak teşkilâtlanması pratikte zorluk gösterdi. Birçok başpapaz istenen yemini vermekte gecikti. Aşırı elemanlar Kilise'ye düşman tavır takınıyorlardı. Eklesiyastik Komite bir hata işleyerek yemini bütün piskopos ve rahipler için mecbur tuttu. Yemin etmiyenler istifa etmiş sayılacaklardı. Bunun üzerine din buhranı had safhasına girdi.

Kral, anayasaya sadakat yemini vermekle Papanın dinsizlikle itham ettiği bir Kilise reformunu gerçekleştirmeği taahhüt etmiş bulunuyordu. Böylece, iki şık karşısında kalmaktaydı: Ya Papanın dine aykırı saydığı bir kanunun âleti haline gelmek suretiyle açıkça ona karşı gelecek, yahut Fransa temsilcileri önünde verdiği yemine ihanet edecekti. Papa, fikrini değiştirmedi. Mart ve nisan 1791'de çıkardığı iki kararla bu sefer alenen, rahipler sınıfının sivil olarak teşkilâtlanışını dine saygısızlık ilân etti. Artık kral, bir cephe almak zorundaydı. Sivil ve dinî ödevleri arasında tereddüt etmedi: Dinî vazifesini seçti. Yeni rejim Kilise'yle yani Tanrıyla anlaşmazlığa düştüğüne göre vazifesinin bu rejimi reddetmek, Fransa'da yabancı hükümdarların yardımıyla da olsa, dine saygıyı tekrar sağlamak olduğu kanısındaydı.

Kralın bu şekilde sıkıştırılmasıyla birlikte, dinî kavga da alevleniyordu. Rahiplerin küçük bir azınlığı kanuna uyarak ana-

yasanın istediği Kilise'yi kurarken büyük çoğunluk da yemin etmeğe yanaşmadı. Kurucu Meclis bunları asî saydı ve maaşlarını vermedi. Kiliselerde dindarlar ile vatanseverler arasında kavgalar çıktı. Böylece Kilise ve onunla birlikte Fransa, hattâ ihtilâl birbirine düşman iki partiye ayrılmış oluyordu. Aşırılar —ve bu arada Jacob'n'ler— din aleyhtarı, hattâ Katolik aleyhtarı cephe alırken Midi'de kralcı kulüpler kuruluyor ve başlayan dine haksızlık hareketlerine karşı Vendée'de muhalefet teşkilâtlandırıyordu.

KRALIN KAÇIŞI VE YAKALANIŞI

18 Nisan 1791 günü yemin vermiş bir papazın dinî merasiminde bulunmayı reddeden Louis XVI'nın, âsi papazların töreni idare ettikleri Saint-Cloud'a gitmesine Millî Muhafızlar engel oldu. Vicdan hüriyetine bizzat kendi muhafızları tarafından engel olunan ve herşeyden önce kendini kurtarmayı düşünen kral, o anda Kurucu Meclis'ten ayrılıp Paris'ten kaçmağa karar verdi.

20 Haziran 1791'de kral, ailesiyle birlikte, Montmédy'de General Bouille'nin Fransız ordusuna iltihak etmek için Paris'ten kaçıyordu. Masanın üzerinde bıraktığı «bütün Fransızlara» hitaben yazılan beyannamesinde, Kurucu Meclis'i teşrii ve idarî yetkileri elinde toplayarak her türlü hükûmet imkânlarını yok etmekle suçlandırdıktan sonra, serbestçe kabul edeceği bir anayasayla «kutsal dinimizin bağımsızlığı sağlanınca,» «hükûmet sağlam bir temele dayandırılınca», ve «hürriyet de sağlam ve değişmez esaslar üzerine kurulunca» dönmek niyetinde olduğunu bildiriyordu.

Böylece, millet temsilcilerinin kralın kabul edeceği anayasayı yapacağı, yani teşrii yetkinin millete ait olacağı bir meşrutî monarşiyi kabul ediyor demekti. Fakat, Kurucu Meclisin diktatörlüğüne boyun eğmeye ve bilhassa girişmiş olduğu Kilise'ye saygısızlık yolunda onunla birlik olmayı kabule yanaşmıyordu.

Kurucu Meclis, kralın kaçışını Fransa aleyhine girişilecek bir tecavüz savaşının başlangıcı saydı. 21 haziran'dan itibaren korunma tedbirleri aldı: Nakit para, silâh ve mühimmat sınırlardan çıkarılmayacak, Kuzeydoğu'daki Millî Muhafızlar seferber hale gelecek, 100.000 gönüllüden ordu kurulacaktı. Aynı zamanda çıkarılan bir kararnameyle kralın görevleri muvakkaten elinden alındı. Aynı gün Varennes'de yakalanan kral ve kraliçe 25 Haziran'da Paris'e getirildi.

Fakat, mutediller monarşinin kaderinin Louis XVI'nın kaderine bağlı olduğunu anlamışlardı. Meclis'in çoğunluğunu teşkil eden Feuillant'lar veya monarşistler ihtilâlin başarılarını meşrutî monarşi şekli altında sağlamlaştırmak istiyorlardı; anayasanın tekrar gözden geçirileceği zamana kadar muvakkaten görevden uzaklaştırılacak olan kralı bundan sonra anayasaya sadakat yemini vererek yetkilerini kullanmağa başlaması suretiyle tekrar basa geçirme taraflısı olduklarını bildirdiler.

KRALIN ANAYASAYA SADAKAT YEMİNİ

Louis XVI'nın yazdığı beyannamede ileri sürdüğü yasama ve idare yetkileri birbirine karışan bir rejim ithamının aslı var gibi görünüyordu. Demek ki, Meclis'in diktatörlüğünü önlemek için anayasanın krala verdiği yetkileri azaltmak şöyle dursun, bunları arttırmak münasipti. Diğer taraftan, Fransa aleyhine bir Avrupa koalisyonu kurulması istenmiyorsa krala saygı göstermek ve haklarını iade etmek akıllıca bir iş olacaktı. Fakat, Meclis çoğunluğunun bu mantığı, meşrutiyeti devirmek için halk ayaklanmalarından yardım bekleyen aşırı muhalif klüplerce kabul olunmadı. Bunların düzenlediği gösterilere Meclis, nizamı sağlamak için aldığı sert tedbirlerle karşılık verdi. İhtilâl partilerini birbirine düşman eden kanlı çarpışmalar oldu: Bir tarafta Meclisi elde tutan —ve çoğunluğunu Feuillant'ların teşkil ettiği— liberaller; diğer tarafta sokağa dayanan ve kralın azlini, halk reformlarını ve tek oylamayı isteyen Jacobin'ler ile Cordeliler'ler (*).

---

* *Kordelye'ler (Cordeliers): İhtilâlin ikinci yılı «İnsan Hakları Dostları Cemiyeti» adında bir cemiyet kuruldu. Kurucuları Jakoben'lerden Marat ile Danton'du. Eski Kordelye keşişleri manastırında toplandıkları için bu ismi almışlardı. Jakoben klüplerin aidatı yüksek olduğu için bunlara girmeyen zanaatkârlarla işçiler bu cemiyette teşkilâtlandırıldı. Bunlar da krallığın kaldırılmasını, halk reformlarını istiyorlardı. Birçok grevler tertipledîler. Krallığın kaldırılması için 17 Haziran 1792'de Paris'te Champs de Mars'ta tertipledikleri gösteride, meşrûtî krallığa bağlı kuvvetler tarafından dağıtıldılar. 100'e yakın Kordelye öldürüldü. Danton İngiltere'ye kaçtı, Ancak 1791 anayasasının kabulü ve genel afla dönebildi. Daha sonra Danton ve arkadaşları Jakoben'ler içinde sağcı cumhuriyetçi akımı, Hebert ve arkadaşları ise solcu akımı temsile başladılar.*

Feuillant'lar meşrutî monarşiyi kurtardılar. 3 eylülde, meşrutî monarşi kesin olarak kabul edildi. 14 Eylül 1791 de kral, Meclis huzurunda millete ve kanuna sadakat yemini verdi. Meclis-te, sokakta ve Opera'da alkışlandı.

Birkaç gün sonra Kurucu Meclis, Reisi Thouret'nin Louis XVI'ya hitaben söylediği şu sözlerle dağılıyordu: «Fransa menfaatlerine en uygun gelen hükûmet şeklinin tahtın saygıdeğer imtiyazlarıyla halkın inkâr kabul etmez haklarını bağdaştıran bir hükûmet olduğuna inanan Millî Meclis, Devlete hem krallığı hem de millî hürriyetini garanti altına alan bir anayasa kazandırmıştır.»

Liberal ihtilâl Fransa'da zafer kazanır ve meşrutî monarşiyi yerleştirirken bütün kıt'a Avrupa'sında liberal fikirler gerilemekteydi. Mutlakçılık İspanya ve İtalya'da doğruluyor, liberal ihtilâl Hollanda'da olduğu gibi Belçika'da da başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Rusya, şiddetli bir tepki yoluna girerek açıkça düşman bir tavır takınıyordu. Reichenbach da barışan iki Cermen monarşisi de Fransa'nın kabul ettiği yeni rejime kesin olarak aleyhtar görünmekteydi.

İhtilâlin sebep olduğu göçlerin ve bunu takip eden halk ayaklanmalarının akisleri çok daha ciddî oldu. Kargaşalık, Palatin ile Yukarı-Ren bölgesinde yayıldı; Pomeranya kıyılarındaki Rugen adası serfleri başkaldırınca senyörler tarafından katledildiler; Saxe bölgesinde isyanlar patlak verdi.

Bütün Avrupa'da Paris'te olup bi'ten aşırı hâdiselerin korkusu İhtilâl fikirlerine karşı bir tepki uyandırdı.

Avusturya'da Leopold II tahta çıkar çıkmaz anayasa rejimine müsait fikirlerine rağmen ve Fransa ile muhtemel bir savaşı düşünmeksizin dikleşti. Reichenbach kongeresi (1790) durumu tamamen değiştirdi. İmparatorla Prusya Kralı arasında ittifak yapılınca, kral, ihtilâlci Fransa'ya karşı bir Haçlı seferine girişilmesi teklifinde bulundu. Bu seferden sonra ülke, müşterek hareket eden devletler arasında paylaşılacaktı.

Fransız anayasasının Papa tarafından alenen dinsizlikle itham edilişi de, Leopold II'yi müdahaleye ve Prusya kralı Frederic—Guillaume II ile müşterek Pillnitz beyannamesini imzalamaya zorladı; bu anlaşmaya göre, iki Alman hükümdarı Kurucu Meclisin teşkil ettiği meşrutî monarşinin karşısına bir krallık ittifakıyla çıkarak, İhtilâle değil, tam gelişme halinde bulunan Fransız monarşisine öldürücü darbeyi indirmeğe hazırlanıyordu.

Pillnitz beyannamesi Fransa'ya harb ilânı değildi. Fakat kıt'a Avrupasını iki ideolojik bloka ayırmakla ve bir tarafa liberal Fransa'yı, diğer tarafa mutlakçılık taraftarı kıt'ayı koymakla İhtilâle yeni bir karakter kazandıracaktı. Tehdit karşısında, ihtilâl yerleşeceği yerde, monarşilere karşı savaşa sürüklenecekti; bu suretle monarşik müesseseden ayrılıp cumhuriyete kayacak ve savaş mecburiyetleri sebebiyle de müstebit bir rejim tatbik ederek liberalizmin yok olmasına yol açacaktı.

Bu durumun Avrupa bakımından doğurduğu sonuçlar sayılamıyacak kadar çoktur. Fransız ordularının ardından İhtilâl bütün Elbe'ye kadar Avrupa'da yerleşecek ve eski rejime son verdirecektir.

Böylece, İhtilâlin meşrutî monarşiye temel aldığı liberal fikirlere karşı birleşmekle, kıt'anın büyük devlet hükümdarları eski rejimin ölüm fermanını b'zzat imzalamış oldular.

YENİ MECLİS

Kurucu Meclis meşrutî monarşi rejimini tesis etmişti. 1791 anayasasını uygulama işi yeni Yasama meclisine düşüyordu. Kurucu Meclis dağılırken büyük felâketler doğuracak bir kayıtsızlıkla hareket etmiş, kendi üyelerini Yasama meclisinden uzak tutmuştu. Burjuvazinin faal seçmenlerinin seçtiği bu meclis, çoğunluğu pek genç —milletvekillerinin çoğu 30 yaşından küçüktü— ve orta halli yeni elemanlardan teşekkül ediyordu. Mecliste üç ayrı eğilim mevcuttu: Mutedil, monarşik ve anayasa taraftarı Feuilant'lar (264 iskemle sahibiydi). Henüz tamamlanmamıştı ihtilâli kabul eden faal kanaatın 136 üyesi vardı. Bu iki grup arasında 345 bağımsız milletvekili oldukça insicamsız bir kitle meydana getiriyordu.

Siyasî durum zorluklarla doluydu. Dinî buhran hallolmamıştı ve bu sebepten kralın anayasa karşısındaki durumu da pek belirsiz görünüyordu; malî kriz gittikçe kendini daha şiddetle hissettirmekteydi —1791'in sonunda tahvil, değerinin % 40'ını kaybetmişti—; enflâsyon, fiatların devamlı olarak yükselmesine yol açıyor, bir taraftan da işsizliğin artışı Paris ve büyük şehirler proletaryası içinde aşırı partilerin devamı kaynaşmayı yürütmekte faydalandıkları bir sefalet yaratıyordu. Aristokratları büyük partiler halinde dış ülkelere göçe zorlayan bir panik havası esmekteydi.

Bu derece tehlikeli bir durumla başa çıkmak için Fransa'nın başında vasat derecede ve itibardan yoksun bir Feuillant hükûmeti vardı. Yasama Meclisi, ilk toplantısını henüz yapmıştı ki, mültecilere karşı cephe aldı ve bir kanun çıkararak bunlar arasında 1 Ocak 1792'de Fransa'ya dönmemiş bulunanların vatan haini sayılacağını ve ölüm cezasıyle cezalandırılacağını kabul etti. Louis XVI, ülkenin bölünmesini genişletmekten başka bir işe yaramayacak olan böyle bir kanunu tasdik etmeyi reddetti fakat, kardeşlerinden ülkeye dönmelerini istedi ve mültecilere de «derin hoşnutsuzluğunu» bildirdi.

BÖLÜM : 8

PARTİLER VE SAVAŞ

Yasama Meclisi 1 ekimde toplanmıştı. 145 üyesi vardı. «Daha genç bir meclis hiçbir zaman olmamıştır. Hemen aynı yaşta, aynı sınıftan, aynı dilde ve aynı kıyafette, yeknasak bir tabur insan gibi görünmüştür. Condorcet, Brissot ve daha birkaçı müstesna, bu insanlar meçhul kimselerdir*.» Kıymetçe de vasattılar ve işler hakkında hiçbir tecrübeleri yoktu. Sağ, yani artık meşrutiyetçiler, ancak yüz kadar âzaya sahip bulunmaktaydılar. Merkezdeki pek şüpheli müttefikleriyle bu parti 160 rey toplayabilirdi. Bütün meclislerde çoğunluğu teşkil etmekte olan ve bir tarafa yahut öbür tarafa geçivererek devletin mukadderatını tâyin eden kararsız kitle, takriben 250 milletvekili, seçimini büyük bir nispette Jacobin'lerin nüfuzlarına borçluydu; fakat bu cemiyete sade menşeleriyle bağlı değildi, bilhassa ihtirasları ve düşmanlıklariyle bağlıydı. Saraya, aristokrasiye, kiliseye kin besliyordu; her tarafta ihtilâl aleyhtarı ittifaklardan ve komplolardan şüphe etmekteydi; İhtilâli korumak için ilerleyişini hızlandırmak icabettiğine kaniydi. Jacobinler takriben 330 kişiydiler; soltarafı işgal ettiler: İçlerinden çoğu küçük şehir mahkemelerinden çıkmış ve oradan vilâyet idarelerine sokulmuştu. Bu taşra adliyecileri Meclise hiçbir zaman hükmetmiyeceklerdi Nüfuz, kurucu meclîste hemen hiç görülmemiş bulunan ve artık kürsüyü zaptedecek olan bir zümreye: kalem sahiplerine ve hatiplere geçti. Edebiyat cumhuriyeti devleti istilâ etti. Bu, zümrelerin en ateşli ve ihtiraslıları olup birçok yıllar Fransayı perişan edecek, ihtilâlin mahiyetini değiştirecek ve bir milletin giriştiği en asîl mücadelelere insanları birbirlerinden ayıran en korkunç ve en zelil kıskançlıkları karıştıracak olan

---

* *Michelet, İhtilâl tarihi, «Piyes oyuncuların ihtiyatları tarafından oynanıyora benzemektedir..» «Yeni mebusların dörtte üçü her değerden mahrumdur; ötekiler ancak yangın çıkarıcı fikirlerle dikkate lâyıktırlar.» 16 eylûl ve 15 ekimde La Marck'tan Marcy'ye, c. III, s. 233, 252.*

şahsî iddialarla toplanmış zümrelerin hâkim oluşlarıydı. Bunlar aynı kinleri ve aynı ihtirasları besliyorlardı: İş iktidarı ele geçirmeğe çalışmak olduğu müddetçe, kinleri kendilerini birleşmiş bir halde tuttu; kalenin teslim olduğu ve keyfiyetin iktidarı paylaşmaya taalluk ettiği andan itibaren, ihtirasları kendilerini birbirlerinden ayırdı. O vakte kadar prensip münakaşalarının İhtilâlde işgal ettiği bütün yeri, artık rekabetler işgal edecekti.

Jacobin'lerin en coşkunları, solun nihayetinde cumhuriyetçi partinin öncülerini teşkil ettiler: Burada Merlin de Thionville, Chabot, Lecointre, Bazire, Thuriot, Couthon, Cambon, Hérault de Séchelles görülüyorlardı. Bu grup, Meclisin içinde olduğundan ziyade dışarda kudretliydi. Klüpler vasıtasiyle Fransaya hükmetmekte ve İhtilâli sürüklemekteydi. Kurucuların oluşu kendisini Meclisten uzaklaştıran Robespierre, Jacobin'lerin kulübünde şimdiden partinin hâkim ve müdiriydi. Kendisinde Papa ve engizisyoncu kendini gösterirken, Danton Cumhuriyetin müstakbel hatibi şeklinde meydana çıkıyordu Tehlikeli saatlerde Jacobin'lere halk kuvvetlerinin katî yardımlarını sağlayan oydu.

Meclisin soluna hâkim olan grup partinin en radikal kısmıydı ve bu grup Jacobin'ler isminin tek sahibi kalacak zümreden ayırdedilmek üzere ilerde Gironde ismiyle anılacaktı. Bu milletvekilleri içlerinden birinin, en parlağının, en temizinin yahut en talâkatlisinin değil, fakat en velvelelisinin, en ortada bulunanının, sahne üzerinde durmadan gürültü edip kuliste kımıldayanının başkanlığı altında sayıldılar: kendilerine Brissotin'ler dendi.

Brissot malûmata, becerikliliğe yumuşaklığa, hararete, güleryüzlülüğe ve ruhunda en zehirli düşmanlıklara pek garip şekilde karışan bir nevi insaniyetseverlik hassasiyetine sahipti. Kendisini Bastille'e götürmüş basın kabahatleri yüzünden Fransayı terketmeğe mecbur olmuş, hayatının en mühim yıllarını, karakterin kuvvetlendiği veya bozulduğu seneleri siyaset batakhanelerinin en kötüsünde, Avrupanın her tarafından mülteci veya sürgün olarak gelmiş muhalefet yazarlarının Londrada kurmuş bulundukları batakhanelerde kirletmişti. Brissot bu insanları acı bir küstahlıkla teşhir etmişti; bununla beraber, onlar arasında, aynı dalaverelerle hayatını temin ederek yaşamış ve bu tehlikeyi aşağı muhitten almış bulunduğu hummayı da hiçbir zaman geçirememişti. Kozmopolit ihtilâlcilerle fesatlara karışmaktan, aylıklı haber vericilerle, gizli tellâllarla ve bütün şansölyeliklerin cüretli meddahlariyle düşüp kalkmaktan Avrupanın gizli tarafları hak-

kında tecrübe sahibi olmuştu. Polis notlarından daha aldatıcı ve daha hayalî olan muhacir notları cemetmişti; şüpheli hareketlere ve itiraf olunmaz ittifaklara alışmıştı. En iyi zümrenin de sinik ve ahlâksız olduğu bir siyaset dünyasında, en berbat zümre ile münasebette bulunmuş ve onun edasını takınmıştı. Acele hükümlerinde, fikir kırıntıları üzerine kurulmuş sistemlerde, tarih döküntüleriyle vücuda getirilmiş eserlerde tecrübe sahibi olmuştu. Söz yetiştirmekteki harikûlâde melekelerini fasılasız bir tatbikle geliştirmiş; fakat sonsuz oldukları için vicdan azabından mahrum münakaşalarda doğru duygusunu ölçü hissini, kelimelerin sınırlarını tam olarak bilmediği, muhakeme düzgünlüğünü, mânevi dürüstlüğün inceliğini kaybetmişti. 1789'da, Fransaya dönerek *Fransız vatansever*'ini kurduğu vakit, Brissot otuz yedi yaşında bulunuyordu; İngiltereyi, Felemengi, İsviçreyi, Amerikayı ziyaret etmişti. Avrupaya şaşmaz bir bilgi ile vâkıf olmak iddiasındaydı. Kendisi coşkun, iktidardan ziyade harekete istekli her şeyi söyliyecek kadar hafif, her şeye inanacak kadar samîmi, her şeye cüret edecek kadar ateşli, dostlarına hizmetten hoşlanır, düşmanlarına karşı kindar, gizli manevralarda şiddetli, kendi şahsı için menfaat düşünmez ve bu sayede en âdi ihtiraslarından bile devlet faziletleri yapar bir çeşit Figaro idi. Kendisini yakından tanıyan bir adam: «Onda manastır inadı vardı.» der. Entrika yapmak mânasına *brissoter* sözü icadedilmişti. Bütün rolleri çizerek, bütün ipleri tutarak, devletler hukukunda bir ihtilâli her tarafta, gazetesinde, kulüplerde, kürsüde vâzederek, Favier'nin nazariyelerini maceracı bir yazı adamının karıştırıcı hararetiyle yayarak ve bir eski rejim gizli ajanının ahlâkına bir felsefe sekterinin sirayet edici heyecanını katarak, partisinin umumî nâzımı bulunuyordu.

Eski saltanatlarla Fransız ihtilâli arasında hazırlanan savaşın Brissot en faal kışkırtıcı olacaktı. Bu büyük Avrupa kavgalarında en parlak dostları, Vergniaud ile Isnard gibi başmuavin, yahut Condorcet gibi beyannamelerin didaktik muharriri rolünde kalmaya mecbur olmuş ve ancak ikinci safta görünmüşlerdir. Meclislerini ekseriyetle idere ederek, bunlara hemen daima ilham vererek, Sieyés toplantılarına çok kere iştirak ederdi. Sieyés, ince ve mucit nazariyatçı, pek mantıksız kanuncu, aynı zamanda tutuk, nazariyeci ve makyavelist göçebe idi. İhtilâlin ilk sözünü söylemiş olup son sözünü de bulacak olan bu yol şaşırmış ilâhiyatçı, asrın sırrına sahibolmak iddiasındaydı. Kendini çağdaşlarına bildirmek saatini bekliyor ve yeni Fransanın içinde nizamlana-

cak olduğu kalıbı pek ciddî bir eda ile kafasında taşıyordu. Dar ve uzun mesafeleri isabetli bir şekilde, fakat daima pek uzaktan ve engellerinin üzerinden görüyordu. Saraya karşı kin, kendisini o sırada Brissot'nun dostlarına yaklaştırıyordu: İhtilâlin ancak bir hanedan değişmesiyle kuvvetleneceğinden emin, bunun gerçekleşmesini hızlandırmaya en ehil olduklarına hükmettiği bu adamları şevklendiriyor ve destekliyordu. Münasebetlerinin başlıca sırrı buydu; fakat şiddetleri ve savrukluklarıyle bu ince tertipleri bozmakta Brissotin'ler gecikmiyeceklerdi.

Ölüme kadar bırakmadıkları samimiliklerine rağmen, Girondin'ler bize büyük bir tarih buhranının âmilleri olmaktan ziyade bir trajedinin kahramanları şeklinde görünürler ve rollerini evvelden çizmiş bulunan meçhul bir el kendilerini tahrik etmektedir. Fakat onlar bu rolleri tamamen benimsemişlerdir; imanla oynarlar. Millet bundan pek memnundur ve kendilerini alkışlar. Girondin'ler milletin bütün emellerini, bütün duygularını, birbirine zıt bütün tamayüllerini şahıslandırmaktadırlar. Başlangıçlarının fevkalâde başarısı, düşüşlerinin derinliği bundandır. Onlarda kendi ümitlerini alkışlamış olan millet, bu ümitleri gerçekleştirmek hususundaki acizlerini affetmeyecektir. Kendini aldatılmış, kandırılmış, ihanete uğramış sayacaktır ve Girondin'ler besletmiş oldukları hayallerin kurbanı olarak düşeceklerdir. Kendilerini bir sevgi duymadan tetkik etmek de, teessür duymadan mahkûm etmek de kabil değildir; kendilerinde gençlik şevki, talâkat prestiji, âlicenaplık hamlesi vardı; fakat insanlar hakkında tarih hareketlerine göre hüküm verir, ve bunların hareketleri bir mantıksızlık ve zaif silsilesinden ibarettir. Eğer Girondin'ler filozof şöhreti, yahut hatip ismiyle yetinmiş olsalardı, insanlığın hararetli dostları hâtırasını bırakırlardı; insanlara hükmetmek iddiasına girdiler; bunun için de ne heyecan ne âlicenaplık kâfi gelmez. Görüşlerde kuvvet, iradelerde sebat ve devlet işinde dehaya bile hâkim bir şey: Karakter lâzımdır ki, Gironde da en eksik olan şeyler bunlardı.

Yeni çoğunluğun ilk düşüncelerinden biri, iktidarı fiilî şekilde ele geçirmek oldu. Kurucu Mecliste rasgele vücuda gelerek olayların hükmü ile sürüp gitmiş olan komiteler, Teşrîî mecliste temel bir müessese teşkil ettiler. Daimî olmak şartıyle yirmi üç komite kuruldu ve bunlar bütün idareyi ellerine aldılar. Bu, fiilî

olarak egemen bir meclisin doğrudan doğruya hükümeti ve Convention'un müstakbel sisteminin gittikçe daha açık taslağıydı. Meclis bu suretle bakanları ve onlar vasıtasiyle krallığı yok haline getirmekteydi. Bilhassa hükümdarın tamamiyle imtiyazı sayılan işleri: Dış münasebetler kısmını ele geçirmeğe çalışıyordu. Diplomatik komite Meclisin başlıca merkezi oldu. On iki âzadan mürekkepti; üç ayda bir yenilendirilmesi mümkündü. Buraya dahil olmak üzere ellibeş milletvekili kaydedildi. 16 ekimde komite teşkil olundu: mesleği yazarlık olan Koch'la Avrupa politikası bilgini olmak iddiasını güden Brissot müstesna. öteki üyeler ortaya yeni çıkmış kimselerdi. Bunlardan yalnız üçü: Gensonné, Lemontey, Jaucourt, bir isim bırakmışlardır. Meclisi en çok işgal etmekte bulunan meselelerin diplomatik çatışmalara götürmesini mevcut şartlar istiyordu.

Meclis saraya ve Avrupaya aynı şüphe ile dolu, mağrur ve hâkim dili kullanıyordu:

«Hiçbir fütuhatta bulunmamak hususundaki yemininize dindarane bir şekilde riayet edeceğinizi*, kendilerine hür ve kudretli bir milletin iyi komşuluğunu, halel gelmez dostluğunu takdim ettiğimizi; kendilerinin kanunlarına, âdetlerine, anayasalarına riayet edeceğimizi, fakat anayasamıza riayet edilmesini de istediğimizi ecnebi devletlere söyleyiniz. Kendilerine söyleyiniz ki, eğer Almanya hükümdarları Fransızlar aleyhine sevk edilen hazırlıkları kolaylaştırmakta devam ederlerse, onların mülklerine demirle ateşi değil, fakat hürriyeti götürürüz. Milletlerin uyanmasının neticeleri ne olabileceğini hesap etmek kendilerine düşer... Hiçbir oyalayıcı cevabın bundan sonra kabul edilmeyeceği bir yakın zaman tâyin edin; beyanatınız, size tevdi edilmiş bulunan kuvvetlerin hareketleriyle desteklensin ve millet kimlerin dostları ve kimlerin düşmanları olduklarını bilsin. Meşrutiyetin müdafiini bu parlak teşebbüste tanıyacağız.»

Gironde'la tamamen Jacobin sayılanlar arasındaki ihtilâf, meselelerin esasından çıkmadı. Dâva her iki tarafta aynıydı: Krallığı za'fa düşürmek, sonra da ortadan kaldırmaktı. İhtilâf,

---

* *Koch daha evvel, 22 kasımda, Alzasta toprak sahibi prensler ve istedikleri tazminat münasebetiyle: «Artık fütuhata girişmeyeceğimiz hususunda yapmış olduğumuz beyanat kaideleri için bazı derebeylik haklarının kaybına karşı kâfi bir tâviz değil midir?» demişti.*

ancak, buna erişmek vasıtaları üzerinde kendini gösteriyordu. Girondin'lere göre, savaş İhtilâlin başarısını sağlıyacaktı; Jacobin'lere göre bunu tehlikeye sokardı. Her iki taraf da, bu hususta şahsî menfaatleriyle devletin menfaatlerine karşı olmasa bile müşterek düşmanlarının plânlarına karşı inkârı imkânsız bir öngörürlük göstermekteydiler.

Girondin'ler, milleti tekrar kazanmak için meşrutiyeti samimî surette kabul etmenin ve umumî efkâra uygun şekilde olarak biraz otorite ile hükümet etmenin Krala kâfi geleceği ve bu takdirde milletin kendi nüfuzları altından çıkacağı kanaatindeydiler. Fikirleri kendi etraflarına toplamak için ancak bir çare görüyorlardı: bu, Fransızların iki mutlak ihtiraslarını, eşitlik ve vatan sevgisi aşklarını canlandırmak, bunları ihtilâlin varlığı ile birleştirmek ve harp sayesinde Kralın dâvasını ecnebilerin, muhacirlerin ve karşı ihtilâlin dâvalariyle birleştirerek Fransızların eşitlik ve vatan aşklarını krallığın aleyhine çevirmekti. Tamamiyle siyasî olan bu sebeplere şahsî kanaatleri, taassupları, propaganda ateşleri, şan aşkları, âlicenaplıkları katılıyordu: harbin hâkimi olacaklardı, harp kendilerini Fransanın hâkimleri, İhtilâlin şefleri, Avrupanın kurtarıcıları ve insanlığın velinimetleri yapacaktı. Brissot'nun pek kurnaz nizamcısı kesildiği bu haçlı seferin Isnard ateşli vâiziydi. O vakte kadar kendini ancak kulüplerde göstermiş olan iman yayıcılığı ateşini, 29 kasım oturumunda, ilk defa Isnard kürsüye getirdi. Bütün Fransız ruhlarında müphem şekilde saklı duran o kahramanlık ve gurur mayasını, o macera fikrini, o yayılma ihtiyacını, o uzak diyarlar ele geçirmek ihtirasına karışan kalb cömertliğini tahrik etti. Hiçbir zaman «ihtişam harbi» bir millete daha göz kamaştırıcı renkler altında arzedilmemiştir. Hiçbir zaman daha sürükleyici ve daha yüksek sesli bir boru büyük mücadelelerin yüksek ürpermesini insanlarda uyandıramamıştır.

«Fransız, kâinatın en yüksek milleti olacaktır: o esir bulunduğu halde korkusuz ve mağrurdu; hürken çekingen ve zayıf olabilir mi? Bütün milletlere kardeş muamelesi etmek, hiçbir hakarete müsaade etmemek; kılıcı ancak adalet için çekmek, onu kına ancak zaferden sonra sokmak; hulâsa, tekrar zincire vurulmaya razı olmaktansa daima hürriyet için mücadele etmeğe, onun için daima ölmeğe ve dünya üzerinden silinmeye hazır bulunmak, işte Fransız milletinin karakteri budur! Bu andaki vaziyetimizin bu büyük darbeleri indirmeğe mâni olduğunu sanmayınız. İhtilâl ha-

linde bulunan millet mağlûp edilmez. Hürriyet bayrağı zafer bayrağıdır... Bakanlara, Krala, Avrupaya bize yaraşan metanetle hitabedelim. Bakanlarımıza diyelim ki, her birinin hareket tarzından millet şimdiye kadar pek memnun değildir; bundan sonra artık umumi minnettarlıkla kanunların intikamından birini seçmeleri lâzımdır, *Sorumluluk* sözünden anladığımız şey de ölümdür... Avrupaya söyliyelim ki, eğer kılıcı çekerse Fransız milleti kını atacaktır; bu kını ancak zafer defneleriyle taçlanmış bulunduğu halde arayacaktır... Avrupaya söyliyelim ki, eğer kabineler kralları milletler aleyhinde bir harbe sokarlarsa, milletleri zalimler aleyhinde bir harbe sokarız. Şunu söyliyelim ki, milletlerin zalimlere karşı yapacakları tekmil harbler, hain bir fesatçı tarafından tahrik edilmiş iki dostun birbirlerine karanlıkta indirdikleri darbelere benzerler: Eğer günün ışığı meydana çıkarsa, bu dostlar silâhlarını atar, birbirlerini kucaklar ve kendilerini aldatmış olanları cezalandırırlar; bunun gibi, eğer düşman orduların bizimkilerle mücadele ettikleri sırada felsefenin ışığı kendilerinin gözlerine çarparsa, milletler tahtlarından atılmış zalimlerin teselli bulmuş dünyanın ve hoşnut semanın önünde birbirleriyle kucaklaşacaklardır... Nihayet Avrupaya diyelim ki, eğer hürriyet ateşiyle tutuşmuş, kılıçla, kalemle, akılla, belâgatle silâhlı on milyon Fransız hiddetlendirilirlerse dünyanın cephesini tek başlarına da değiştirebilir ve bütün zalimleri balçıktan tahtları üzerinde titretebilirler.»

Meclis bu nutukla kendinden âdeta geçmiş göründü: vilâyetlere suretinin yollanmasını kararlaştırdı. Fransızlar nefislerini pek âlicenap buluyor ve yenilmez sanıyorlardı. İhtilâlin hararetli hayranları olan ecnebiler, kendilerinin dostluklarını istemeğe ve ümitlerini cesaretlendirmeğe geliyorlardı. Bir yıl önce de «Ecnebiler komitesi hatibi» olarak *Kurucu Meclisin* kürsüsüne çıkmış olan Anacharsiz Clootz, 13 aralıkta Teşrii mecliste «insan nevinin hatibi» sıfatiyle göründü. 20 ocak 1792'de üç ordunun Brüksel, Liyej ve Koblenç üzerinden Escaut, Möz ve Ren ağızlarına doğru yürümelerini istedi. «On altıncı asrın fevkâladelikleri on sekizinci asrın fevkalâdelikleriyle silineceklerdir.» Alman, Bohemyalı, Katalan, Allobroj, Batav, Cermen milletleri «zincirlerini gazapla sarsacak ve kıracaklardı!» Birinci ihtilâl haçlı seferinin bütün programı işte bundan ibaretti. Filozofları okumakla beslenmiş bulunan ve on sekizinci yüzyılda medeni Avrupayı bir nevi büyük Fransa cumhuriyeti yapan mektebin heyecanlı talebesi

olan bu Alman baronu, daha 1786'dan itibaren *Bir Fransız dostunun dilekleri* ismindeki kuvvetli ihtilâlci kehanetiyle bu programı çizmiş bulunuyordu plânını: tabiî hudutları ve 15 aralık 1792 tarih ediyor ve kendisinin mutadı bulunan hayal oyunlarından birini icat ederek hem eski dünya harbinin gaye ve plânlarını, hem de Danton'un fütuhat plânını ve Cambon'un maliye plânını: tabiî hudutları ve 15 aralık 1792 kararnamesini meydana çıkarıyordu. — «Harbi isteyişim sulhü isteyişimdendir. Mutedil yazılarımız Almanyada birer meşaledir. Hicivnamelerin en korkuncu hangisidir bilir misiniz? Kâğıt paralar. Ordularımızın yardımiyle vilâyetlerini kâğıt paralarımızla dolduralım. Fransa'nın dama tahtasının haneleri, *Kenarının Ren ve zirvesinin Alpler olacağı* on iki yeni hane ile artmış olacaktır».

Bu yayılma ve hür etme fikirlerini 1791 sonuna doğru müdafaa eden parti, bu fikirler galebe çaldıkları zaman bunların prensipini mutedilleştirmeğe ve tatbiklerini ölçülü kılmaya çalışacak olan partiydi. Tabiî hudutları az sonra anayasanın katî bir nevi maddesi haline getirecek ve silâhlı propagandayı sistem şekline sokacak olan adamlarsa, aksine, kendilerini iktidara götürecek ve orada tutunmalarına ilerde imkân sağlayacak olan politikaya bu esnada şiddetle düşman görünüyorlardı. Jacobinler, harbin bu sırada ancak düşmanları yahut rakipleri için hayırlı olacağını kendi kendilerine söylemekteydiler. Eğer harb muvaffakıyetli olursa, Krala muti bir ordu ve ordu ile birlikte kuvvet ve prestij iade ederdi; eğer mağlûbiyetle neticelenirse, bundan dolayı Krallık yıkılır, fakat iktidarın mirasını Gironde elde ederdi. Robespierre, XVI. Louis'in saltanatını istemediği kadar Brissot'nun naipliğini de istememekteydi. Bu, taassubunun Gironde'un taassubundan daha az olmasından, yahut da Jacobin'lerin ihtilâle karşı daha az ateşli bir iman beslemelerinden ileri gelmiyordu: imanlarını yaymak emelinde Jacobin'ler en coşkun Girondin'lere erişmekte, hattâ onları geçmekteydiler; fakat ihtilâl tarafından geliştirilmiş kaynakları ancak ve ancak ihtilâl partisinin zaferine tahsis etmek azmindeydiler. Beklemekte bulundukları harb, bizzat idare edecekleri ve ihtilâl tarafından ihtilâlciler için yapılacak olan harpti. Onlar için her şeyden mühim olan cihet evvelâ içerde hâkim olmaktı. Bundan dolayıdır ki, Fransa Kralına harbin bitmemiş bulunduğu bütün müddet esnasında Avrupa krallarına harb kaidelerine bir delillik görünüyordu.

Robespierre artık yalnız Jacobin'lere hitap ediyordu: mücade-

le oraya gelmişti ve Convention'u meclislerin en kavgalısı, en fecisi ve en kanlısı yapmış olan zümreler, Convention'un içinden çıktığı bu kulüpte vücuda geliyorlardı. Brissot burada politikasını bildirmeye geldi ve Isnard haçlı seferini vazetti.

18 aralıkta, Neuchâtel'li bir İsviçreli hürriyet düşmanlarını yenecek olan ilk Fransız şefine mahsus olmak üzere Cemiyete bir kılıç göndermişti. Isnard bu kılıcı yakaladı, öptü ve eliyle kaldırarak: «İşte, bakın! O muzaffer olacaktır. Fransa büyük bir ses yükseltmektedir, bütün milletler cevap vereceklerdir: Yeryüzü muhariplerle örtülecek ve bütün hürriyet düşmanları insanlar listesinden silinecektir!» dedi Robespierre ancak komploda hesap ve güphelerde derinlik sahibiydi; iktidar mevkiinde büyük aciz gösterdi; endişeli müstebit, hilekâr, verimsiz göründü ve hiçbir sefil sukut kendisininki kadar mantıklı olmadı; fakat taarruzda harikulâde imkânlar, öngörürlük, sebatkârlık, pervasızlıkla karışık riyalı hile, zihinleri çelmek, onları ikna etmek ve teshir etmekte safsata kudreti gösterdi. Düşmanlarını harikulâde bir kudretle lekeledi ve bu oturumda Girondin'lere tevcih ettiği derecede maharetli bir darbeyi nadiren indirdi. Sözü soğuk, tavrı buz gibi, kopan tekmil coşkunlukları durdurdu ve kulübü soğukkanlılığa ve şüpheye davet etti. Arkalarına bakmaksızın hudutlara koşacak olan ihtiyatsız vatanseverler için hazırlanmış tuzakları açığa vurdu. Brissot, XIV. Louis misalini ileri sürmüştü, o çok daha büyük bir dirayetle Amerikalıların misalini hatırlattı: «Bakanlar tarafından sevk edilip III. Georges'un generali tarafından idare edilseler, muvaffak olurlar mıydı?... Harbi şimdi ilân etmemelidir. Her şeyden önce, her yerde ve fâsılasız silâh yapmalıdır; milleti dipçiklerle olsa bile silâhlandırmalıdır!... Mücrim bakanları cezalandırmalı ve müfsit papazları tedip etmelidir.» Brissot: «Bir tek korkum var, o da ihanete uğramamızdır.» mukabelesinde bulundu. «Büyük ihanetler ancak alçaklar için meşum olacaktır. Büyük ihanetlere muhtacız!»

Jacobin'lere söylediğini Brissot Meclise tekrar etti. «Harb şimdi millî bir nimettir ve korkmamız gereken yegâne felâket, harb olmamasıdır.» Hérault de Séchelle kendisini Gironde'u şaşırtan delillerle destekledi. Harbin karşı ihtilâli yakacağını, bütün iç mukavemetleri ezmeğe imkân vereceğini söyledi. Bu zinetli demagog birdenbire en cüretli hatiplerden daha uzağı gördü: «Harb vaziyetinde sulh halinin çok şiddetli saydırabileceği kararlar alabilirsiniz... Devletin selâmei için alacağınız bütün kararlar,

Romalılar tarafından felâket zamanlarında vücuda getirilmiş konsüllük otoritesi kadar adalete uygun olacaktır... Bir örtü almak ve onu Hürriyet heykelinin üzerine atmak zamanı gelmiştir.» Bu, diktatörlüktü: Girondin'ler bunu takbih ettiler ve Meclisin çoğunluğu gözlerini başka tarafa çevirdi. Kendisini sürüklemekte bulunan hatipler gibi, o da hayalleriyle kör kesiliyordu: harbi hürriyetle telif edebileceğini sanmaktaydı, çünkü onun tasavvur ettiği şekliyle harb ancak hürriyet için yapılacaktı. Parlak bir öncü çarpışması muhacirleri dağıtmaya yetecekti, teşebbüs de halâslarından bahtiyar Alman milletleri ortasından Fransız ordularının muzaffer bir geçişleriyle nihayet bulurdu.

Bu asil ve vuzuhsuz hayaller, Condorcet'nin 29 aralık oturumunda kabul ettirdiği bir beyannamede anlatılmaktadırlar. Bu, Girondin'lerin tahayyül etmiş bulundukları şekliyle hürriyet harbinin ideal kanunuydu. Bir yıl sonra, teşrii heyet'in yerine geçmiş bulunan Meclis, 15 aralık kararnamesiyle ihtilâl harbinin, onu bir kelime ile tarif etmek ve 1791 tasavvurlarına karşı koymak üzere denebileceği gibi Jacobin harb'nin realist ve merhametsiz kanunu kabul ediyordu. Gironde'un teklifleri hayret verici neticeler hâsıl etmeğe namzetti; ilk görünüşte ne kadar garip görünüyorlarsa, gerek olayların zincirlenişleri ve gerek hükümlerin doğruluğu bakımından kendisinin ütopik karakterini tâyin etmek ve esasındaki mantıksızlığı göstermek de o derecede lüzumludur:

«Fransız milleti, âsilerin işgalleri altında bulunan ve onları himaye eden hükümdarlar tarafından idare edilen arazi ahalisinde dost bir millet görmekten geri kalmayacaktır. Ordularının memleketini işgal edeceği sakin vatandaşlar, kendisi için birer düşman teşkil etmeyeceklerdir. Kendisinin tebaaları bile olmayacaklardır... Tabiatın haklarını yeniden ele geçirmiş bulunmakla müftehir Fransız milleti bu haklara başka adamların şahıslarında hakaret etmeyecektir; kendi bağımsızlığına karşı kıskanç.., başka milletlerin bağımsızlıklarına tecavüzde bulunmayacaktır... Avrupaya hakikaten hür, harb fırtınaları ortasında adalet kaidelerine sadık ve herkes için aynı olan haklara her yerde, her zamanda, bütün adamlara karşı riayet eder bir millet manzarası göstermeği bilecektir... İstimalin meşru şekline sokmuş olduğu ve tabiatın reddettiği o zalim misilleme hakkı, kendisinin huzuru aleyhinde kullanılan bu vasıtalara onu müracaat ettirmeyecektir... Muzaffer olursa ne zararlarına karşılık ne de intikam aramayacaktır... Kabul ettiği yeni politikanın esasları bunlardır... Kuvveti reddet-

mek, zulme karşı koymak, korkacak hiçbir şeyi kalmayınca her şeyi unutmak ve yenilmiş, barışmış ve silâhsızlanmış muarızlarda da artık ancak kardeşler görmek: işte Fransızların kalblerinin derinliklerinde bütün milletlerin bulacakları şeyler bunlardı.»

Harp partisi Jacobin'ler arasında olduğu gibi Mecliste de galebe çaldı fakat, İhtilâli bu meceralı teşebbüse atarken, onun idaresini nefislerine temin etmekte bulunduklarını sanan Girondin'ler politikalarının muvaffakiyetiyle partilerinin bütün istikbalini, aksine, harap ediyorlardı Kendileri haçlı seferi va'zetmeğe ehildiler; bir harbi, hele hazırlanmakta bulundukları ihtilâl harbini idare etmekten âcizdiler. Mücadelelerin merhametsiz, karanlıklarla, komplolarla, sürprizlerle dolu olmaları lâzımdı; bunu temin için kuvvetli bir enerji, âni tertipte şiddet, bir hakikat duyugu, cüretli bir hayatiyet, vasıtalara karşı bir kayıtsızlık, hakka karşı bir pervasızlık, kuvvete tabiî şekilde sahip ve onunla âdeta lâübali oluş, hulâsa Gironde'da katiyen mevcut bulunmayan bir nevi korkunç Devlet duygusu lâzımdı. Bunlara Robespierre de malik değildi; fakat yeni zarüretlerin İhtilâl için gerekli oldukları saatte, bu mücadelenin kendisi için hazırlanmışa benzediği müthiş adamın meydana çıktığı görüldü ve bir an, bu ihtilâli idare kudretinin ancak kendisinde mevcut bulunduğu kanaati hâsıl oldu. O zaman insanlarının pek nafiz görüşlü bir müdekkiki, 23 aralıkta şöyle yazıyordu: «Jacobin'lerin cemiyetleri nihayet harbe ve bir tecavüz harbine karar vermiştir. Bu cemiyet elinden geldiği kadar yeni bir ihtilâli tahrik etmektedir ve bu ihtilâlin bütün Avrupaya yayılmasına kendisi de mâni olamayacaktır. Her toplantı, dışarda propaganda ve içerde cumhuriyetçilik sistemi hakkında yeni misaller arzetmektedir. Danton bundan sonra bu işte büyük bir rol oynayacak görünüyor.»

Louis XVI. Avrupa saraylarının desteğini aramakla beraber savaşı arzu etmiyordu. Bunu önlemek için Nazırı savaş taraflısı Narbinne kontunu vazifesinden uzaklaştırdı. Jironden'lerin de yer aldığı bir koalisyon kabinesi kurdu. General Dumoriez de Dışişleri Bakanı oldu. Fakat savaş taraftarları yine ağır bastı. Nihayet General Dumouriez, Meclis'e, Avusturya'ya harp ilânı teklifinde bulundu. Bu teklif 20 Nisan 1792'de kabul edildi, karar çıktı. İhtilâlci Fransa'da bir sevinç dalgası esti. Bu dalga, önemli bir hatıra bıraktı: Ren ordusu gönüllülerinin (Marseaillaise) adı altında Fransa Cumhuriyetinin millî marşı olacak yürüyüş marşı.

Fransa, 1815 yılına kadar aralıksız olarak devam edecek bir savaşa girmiş bulunuyordu.

Avusturya ile Prusya'nın Polonya cephesindeki meşguliyetleri, Fransayı felâketten kurtardı. Azalan, sayısı 60.000'i geçmiyen Avusturya - Prusya ordusu karşısında, Fransa'nın subay yokluğundan düzensiz hâle gelmiş —aristokrat subayların çoğu dış ülkelere iltica etmişti— ve subayların gönüllüler tarafından seçilmesiyle disiplinsizliğe sürüklenmiş bir ordusu vardı.

Bu sebepten savaş, yenilgiyle başladı. Aalelacele sınırlarını geçmiş olduğu Belçika'dan atılan Fransız ordusu —askerlerin orduya ihanet edildiğini belirten çığlıkları ve generallerini öldürmeleriyle— görülmemiş bir kargaşalık içinde Lille ve Valenciennes'e çekildi. Jakoben klübü önünde Robespierre, generallerin ihtilâle ihanet ettiğini ileri sürdü ve Marat da kumandanlarını öldüren askerleri tebrik etti. Tehditler önünde boyun eğmekten ibaret politikasına devam eden Meclis de mağlûp olan generalleri ihanetle suçlandırdı. Klüplerin yarattığı kargaşalık tesiriyle sokak da galeyana geldi ve kralı açıkça düşmanla işbirliği yapmakla itham etti. İsyancıları yatıştırmak için Meclis, yemin vermemiş papazların yerine Millî Muhafızların konulmasını ve başkenti fesatçı generallere karşı korumak için de Paris kapılarında 20.000 gönüllünün kamp kurmasını karar altına aldı. Tehditkâr düşman karşısında iç savaşı düzenleyen bu kararnamelere Louis XVI. —muhafızlarının kaldırılmasını kabul etmişti.— vetosunu kullandı. Milletvekillerinin alkışları arasında nazırlar, kralın kararını protesto amaciyle istifa ettiler. Meclisin çekingenliği karşısında, fesatçılar kargaşalık çıkaran halkı Tuileries'ye sürüklediler ve kraldan vetosunu geri alması talebinde bulundular. Halk yine sarayı bastı. Kral, başına kırmızı başlık geçirilmiş olarak milletin sıhhatine kadeh kaldırdı, ama vetosunu geri almayı reddetti. Bunun üzerine Jakoben'ler, taşrayı ayaklandırmayı denediler. Marsilya, Grenoble, Clermont - Ferrand belediyeleri, bunların baskısı altında monarşinin ilgasını istedi. Böylelikle, Jakoben-lerin idare ettiği krala muhalefet hareketinin, ancak milletin pek küçük bir azınlığı tarafından desteklendiği ortaya çıkmış oldu; Fransa'nın 83 ilinden 22'sinde mahallî hükümetler bu talebi şiddetle protesto etmişti.

BÖLÜM: 9

KRALLIĞIN DEVRİLİŞİ

Dumourez ile Jironden'lerin politikacıları, Avusturya hanedanına karşı mücadeleyi klâsik formüle uygun bir savaş halinde sevk ve idare edeceklerini sanıyorlardı. Onun için Prusya'nın kendileriyle ittifak yapacağını, İngiltere'nin de iyicil bir tarafsızlık halinde kalacağını ummaktaydılar. Hattâ bir ara, Macaristan'ın Türkler tarafından işgali gibi, Doğu şaşırtmacalarının eski formüllerine başvurmağı bile düşündüler. Fakat bu, baştan aşağı aldanmak demekti. Savaşın bahaneleri eski rejime yaraşır cinstendi, ama tam mânasiyle ihtilâlciydi. Oylama sırasında Merlin (de Thionville): "Krallara savaş, milletlere barış ilân etmeli!" diye bağırmıştı. Silâhlı propagandanın bütün programı da buydu: Dünya ihtilâli için süresiz olarak savaşmak. Hükûmetler de bu işte aldanmadılar. Londra'da Fransız temsilcisi Talleyrand, sert bir şekilde sepetlendi. Berlin'de Kral Friedrich-Wilhelm, 7 Şubat andlaşmasına dayanarak İmparatordan yana oldu.

Askerî bakımdan hayal kırıklığı daha da ağır oldu. Hiçbir şey hazır değildi. Üç yıl süren disiplinsizlik ve ayaklanmalar yüzünden çökmüş durumda olan ordu, ateşe karşı koyacak halde bulunmuyordu. Avusturya ordusu hazırlanmadan önce, Felemenk'in istilâ edilmesi tasarlanmış, Rochambeau'nun önüleri olan Brion'la Dillon'un iki kolordusu çabucak sınırın ötesine sürülmüştü. Bunlar 28 Nisanda düşmanla karşılaştılar. Darmadağın oldular. Süvari savaşmadan yüz-geri etti. Kaçakları durdurmak için bunların önüne atılan Dillon, öldürüldü. Paniğe kapılan bütün ordu, silâhlarını atarak ve: "Herkes başının çaresine baksın!" diye bağırarak kaçtı. Henüz yığınaklarını tamamlamamış olan Avusturyalılar, mucize kabilinden, edindikleri üstünlükleri daha ileriye götürmediler. Kendilerini gelerekten emin sayarak kıymetli bir zamanı kaybettiler. La Fayette'le, Rochambeau'nun yerine, geçen Lückner de kıtalarının maneviyatlarını kuvvetlendirmek için bundan faydalandılar.

Paris'te herkes şaşkın haldeydi. Marie-Antoinette, yeğeninin üç hafta içinde Tuilleries sarayında olacağını sanıyordu ve bakan-

ların konuştuklarından öğrenebildiklerini ona bildirmekteydi, ama bereket versin bunların hiçbir gizli tarafları yoktu! Telâştan çılgına dönen Meclis, kısır ve şiddetli tartışmalarla bitkin hale geliyor, oturmalarda küfürler ve tokatlar yağıyordu.

Brissot: "Bizim büyük ihanetlere ihtiyacımız var," demişti. Kulüpler de hemencecik düşmanın yurt içinde suç ortakları olduğu söylentisini yaymayı teyid etmeğe başladılar: Bunlar, aristokratlar, generaller, kilise mensupları ve Saray'dı. Hainlerin yokedilmesi, zaferin ana şartıydı. 27 Mayısta Jironden'ler, aralık ayında XVI. Louis'nin veto ettiği kararnamenin yerine geçmek üzere, ihtilâle bağlılık andı içmeyen rahiplere karşı yeni bir karar kabul ettirdiler. Faal yirmi vatandaş tarafından ihbar edilen bütün and-içmemiş rahipler, kendi ilinin yahut ilçesinin Direktuvar Meclisi itiraz etmemek şartiyle, otomatik olarak Fransız topraklarından kovulacaktı. İki gün sonra, ayın 29'unda Meclis, Kralı silâhsızlandırmak için onun meşrutî muhafız kıtasının 8.000 askerini terhis etmeğe karar verdi ve kumandanları olan Dük de Cossé Brissac'ı Yüce Divan'a sevketti. Nihayet 8 Haziranda, —Paris millî muhafızları Anayasaya sadık olduklarından— Meclise Champs de Mars'ta 20.000 "Federe" den, yani illerden gelme 20.000 millî muhafızdan müteşekkil bir karargâh kurmağa karar verdi. Bunlar, coşkun ihtilâlci duygular besledikleri için, seçilmiş bulunmaktaydılar. Bu son tedbir, teklifini Krala haber vermiş olan Savunma Bakanı Servan tarafından alınmıştı.

İçeride çevrilen manevranın gizli tarafı dahi kalmamıştı hattâ. Her yandan itirazlar geldi. Paris millî muhafızları, semt ocaklarından (*) bir kısmı, La Fayette'le ordusunun subayları "Fede-

---

(*) Sections = Semt ocakları: 1790'da Kurucu Meclis tarafından teşkilâtlanan "section" lar, ilk kademedeki kurullardı ve bunlara üç günlük çalışma mükellefiyetini yerine getiren 25 yaşındaki Fransızlar girebiliyorlardı. 1792'den itibaren bunlar çok kalabalıklaştı. Kiliselerde toplanıyorlar, halk da oturumlarda bulunabiliyordu. İlkin ihtilâlci ve Jakoben vasıfta olan bunlar, sonradan kudretli bir ordu haline gelerek, olaylar üzerinde büyük etki yapmağa başladılar. 9 Thermidorda, Robespierre'in devrilişi üzerine, gerici oldular. Bonapart 13 Vendemiairede orduyu bunların üzerine sürdü. 1795'te kaldırıldılar. "Section" sözü, bugünkü anlamda aşağı yukarı siyasî partilerin semt ocaklarına eşittir. Biz de bu deyimi kulandık.

re"lerin çağrılmasına razı olmaması için Krala yalvardılar. Paris ili Direktuvarı rahiplerin sürgüne giderilmesi aleyhindeki tegebbüsünü yeniledi. Hükûmet bile ikiye ayrıldı: Dumouriez, Lacoste ve Duranthon bir yana, Roland, Clavière ve Servan öbür yana geçtiler. Kralın durumu korkunçtu. Bakanların bir kısmı ondan yüz çevirerek aleyhine çalışıyorlar, gazeteleri ve dostları vasıtasıyle ona durmadan hakaretler yağdırıyorlardı. Çevresini casusların sardığı Kral, Tuileries sarayında görünmeğe cesaret edemiyen en sadık hizmetkârlarından ayrılmış durumdaydı. Tehditlerle, ihanetle dolu boğucu bir hava içinde yaşıyordu. Sarayın önünde, ölüm nâraları çınlamaktaydı. Bazen bir askerin, bazen bir rahibin öldürüldüğü oluyordu. Bazen de bir humbaracı askeri, Kraliçeyi, sanki bir balıkçı kadınmış gibi, tahkir ediyordu. Krallık Meclisi toplantı halindeyken Roland, karısının yazmış olduğu küstahça bir ihtarnameyi hükümdara okumak cüretini göstermişti. Ukalâca ve terbiyesizce bir metin olan bu ihtarı "gerçeğin sert dili" diye vasıflandırarak bunu mânalı birtakım tehditlerle sonuca bağlayıp şöyle demişti: "İhtilâl, zihinlerde olup bitmiş bulunmaktadır. Eğer, henüz önlenmesi mümkün olan felâketleri sağduyu önlemezse, İhtilâl kan pahasına sona erecektir."

XVI. Louis ne yapabilirdi Rahipler hakkındaki kararnameyi tasdik etmek demek, "ortodoksluk suçu işlemiş bulunan 70.000 rahiple rahibeyi dilenmeğe, hapse, sürgüne mahkûm etmek" demekti. Paris'te bir karargâh kurulmasına izin vermek demek, "tahtını, şahsını ve ailesini kulüpler tarafından seçilen ve Krala karşı şiddet hareketlerinde bulunmak için mahsus toplanan gözü dönmüş 20.000 kişinin keyfine bırakmak" demekti. Fakat Kral iki tasarı hakkındaki veto'sunu kullanmadan önce, itidalinin ve iyi niyetinin parlak bir belgesini daha vermek istedi: Kendi muhafız kıt'asının dağıtılmasına razı oldu, kanunla Anayasanın kendisine bahşettiklerinden gayrı her türlü güvenlikten vazgeçti. Buna karşılık, çifte veto'yu Kralla birlikte imzalamak istemiyerek hükümdarın vicdanını zorlamak iddiasına kapılmış olan Roland, Clavière ve Servan'a 13 Haziranda yol verildi ve yerlerine Föyyan'lar getirildi. Dumouriez, kendisine orduda bir kumandanlık verilmesini bekliyerek, Savunma bakanlığını da üzerine aldı. Böylece bir gürültüdür koptu. Kralın mütareke, barış imzalıyacağı iddia ediliyordu. Mme Jullien: "Bu pervasızlık beni sersem ediyor," diye yazıyordu. Jironden'ler bir an için mahvolduklarını sandılar. Meclis gözden düşen bakanların "Milletin eseflerini de birlikte götürdükle-

rini" ilân etmişti, ama nafile: Bu, onları yine yerlerine oturtmuyordu. Kralın direnişini yıkmak için bir ayaklanma, bir "gün" lâzımdı.

Bu "gün" Roland'ların salonunda hazırlandı (Mme Roland artık bakan karısı olmadığı için dehşetli kızgındı) ve profesyonel elebaşlar tarafından idare edildi ki, şunlardı: Faubourg Saint-Antoine'da birahane işleten Santerre. Gür sesli, dev yapılı olan bu adam, hep sarhoş gezerdi. Legendre, mezbahadaki kesiciler gibi davranan bir kasaptı. Adam öldürdüğü için sonunda memleketi Piemonte'de asılan Rotondo. Saint-Domingue'de çiftçilik ettiği için "Amerikalı" diye anılan solgun yüzlü, korsan suratlı Fournier. Bunların emrinde asker kaçaklarından, meyhanecilerden, hamallardan, hattâ sokağa düşüp sefil olmuş bir Markiden ibaret aşağılık bir haydut çetesi vardı. Komün makamları, hiç ortada görünmüyorlardı, ama onlar da ayaklanmadan yana idiler. Belediye Başkanı Pétion'la prokürör-sendik (*) Manuel kenar mahalleleri silâhlandırmışlar, mızraklar dağıttırmışlardı. Gösterinin bahanesi de iyi seçilmişti; Top sahası yemininin yıldönümü kutlanacaktı. Föyyan'lar manastırının seddi üzerinde bir hürriyet ağacı dikilecek, "günün şartlariyle ilgili" dilekçeler verildikten sonra Meclis'te ve Kralın önünde geçit yapılacaktı. Alaya daha da büyüklük vermek için, dilekçeyi sunacak olanlar silâh taşıyacaklardı.

Ayın 18'inde cepheye gitmezden önce Dumouriez, Kralla vedalaşmağa geldi. XVI. Louis: "Lückner'in ordusuna katılacaksınız demek, ha?" dedi.

— "Evet, Majeste, tek üzüntüm de sizi tehlikede bırakmak."

Hükümdar cevap verdi: "Ha, evet, tehlikedeyim, çok büyük tehlikedeyim..." Ve bu ikili konuşma şöyle devam etti:

— "Majeste, sizinle birazdan yapacağım gibi, konuşmakta artık şahsî çıkarım yok. Meclisinizden bir kere uzaklaşınca, artık yanınıza gelecek değilim, ama size olan sadakatim, bağlılığım dolayısiyle yine de veto kullanmaktan vazgeçmenizi istirhama cüret edeceğim."

— "Bana hiç bundan sözetmeyin. Kararımı verdim."

(*) *Procurerur-syndic (Prokürör-sendik): Fransa'da kral lık devrinde belediye teşkilâtı olmıyan bir cemaati temsil onun menfaatlerini savunma ve dâvalarını takiple görevli delege, mürahhas.*

— "Ah Majeste, vicdanınızı kötüye kullanıyorlar, sizi iç savaşa götürüyorlar. Sizin hesabınıza düşmanlarınızdan çok, dostlarınızdan korkuyorum."

— "Tanrı şahidimdir ki, Fransa'nın mutluluğundan başka şey istediğim yok."

— "Bundan şüphe etmiyorum, Majeste. Herkes Majestelerini benim tanıdığım gibi tanısaydı, bütün ıstıraplarımız kısa zamanda sona ererdi. Fakat müsaadenizle tekrar edeyim: Dini kurtardığınızı sanıyorsunuz ama, onu yıkıyorsunuz. Rahipler öldürülecek... Siz de öyle..."

Bir sessizlik oldu, sonra Kral:

— "Ben ölümü bekliyorum," dedi, "ve düşmanlarımı şimdiden bağışlıyorum. Size gelince, hassaslığınızı unutmıyacağım ve daha mutlu zamanlar gelirse, size karşı beslediğim saygının delillerini de vereceğim."

Konuşma bu sözlerle sona erdi. Kral, çok heyecanlıydı. Dumouriez de çok müteessirdi. Kapıda Kral onu, yine alıkoydu:

— "Güle güle," dedi. "Size mutluluklar dilerim."

Ertesi gün de güvendiği bir rahibe şunları yazıyordu: "Gelip beni görün. Tesellilerinize hiçbir zaman bu kadar muhtaç olmadım. İnsanlarla olan işlerimi bitirdim. Şimdi bakışlarımı Tanrı'ya çevirmiş bulunuyorum. Büyük felâketler olacağı haber veriliyor. Cesaretli olacağım."

Ayın 20 nci günü, sabahın saat beşinden itibaren Saint-Antoine ve Saint-Marcel mahallelerinde ilk topluluklar görülmeğe başlandı. Saat ona kadar bunlar yavaş yavaş büyüdü. Tereddüt vardı. Semt ocakları çekiniyorlardı. Robespierre'in zamansız bir hareket aleyhinde olduğu ağızdan ağza tekrarlanmaktaydı. Salpêtriére bulvarında elebaşılar, daha fazla gecikirlerse, işin suya düşeceğini anladılar ve hareket işaretini verdiler. Seine nehrinin sağ kıyısında Santerre'le adamları da aynı şeyi yaptılar. İki alay birleşti ve şehrin merkezine doğru yol aldı.

İçlerinde her çeşit adam vardı: Üniformalı millî muhafızlar, Hâl hamalları, kömürcüler, serseriler, alaylarından kovulmuş askerler, işsizler, mızraklılar. Bunların toplamı 8 - 10 bin kişiydi. Hepsi de *Monsieur Veto* aleyhinde attıkları nâralar, savurdukları tehditler ve küfürlerle birbirlerini kışkırtıyorlardı. Tuileries'ye yaklaştıkça gösteri yürüyüşü daha tehditli bi hal almaktaydı. Levhalar havaya kaldırıldı. Bir dana yüreği bir yaba'nın üzerine takılarak dolaştırıldı. Üzerinde: *Aristokrat yüreği* diye yazıldı. Niha-

yet, trampetler çalınarak Manège'e (At meydanına) gelindi. Kurucu Meclisin bir kanunu, toplantıları yasak etmişti. Meclis buna verdiği önemi göstermek için dilekçe getirenleri kabule karar verdi ve onların silâhları, dövizleriyle toplantı salonundan geçmelerine müsaade etti.

Tuileries sarayında askerî kıtalar vardı ama, kapıları korumakla görevli nöbetçiler bunları açıverdiler. Avlularla sofalar bir anda istilâ edildi. Daires'nde olan Krala haber gönderildi. O da sarayın içindeki geçitlerden dolaşarak çabucak Oeuilde-Boeuf'e (yatak odasının bitişiğinde olup, yalnız tepedeki yuvarlak bir pencereden ışık alan uzun salona) gitti. Kendisini bir pencerenin girintisine götürdüler. Bakanlarla Mareşal de Mouchy, birkaç subay, birkaç asker, çevresine toplandılar. Kalabalıkla kendi arasına bir çeşit engel gibi girecek olan bir masayı öne sürdüler. Kapı, vuruşlarla yıkılmağa başlamıştı bile: Açıldı, ayak takımı da sel gibi içeri doluverdi. Geçit, zaman zaman gülünç, yahut iğrenç sahnelerle kesilerek iki saatten fazla sürdü. Bağırışmalar arasında birkaç kişi Krala kılıçla vurmağa kalkıştılar. Fakat humbaracılar süngüleriyle bunları uzaklaştırdılar. Bir başkası Krala bir sopanın ucunda (hürriyet sembolü olup, ihtilâlin en aşırı taraftarlarının giydikleri) kırmızı bir takke uzattı. Belediye üyesi Mouchet, bunu ona giydirdi. Bir başkası hükümdara bir kadeh şarap uzattı, o da Milletin sağlığına içti.

Mızraklar birbirini kovalıyordu. Kral en ufak bir heyecan ese göstermeksizin, tek bir taviz, yahut korku hareketi yapmaksızın bu selin geçip gidişini seyretti. Santerre'le avanesinin boyuna tekrarladıkları ihtarlara şu cevabı vermekle yetindi: "Anayasa ile kararnameler ne emrediyorsa ben de onu yaptım." Onun bu sâkinliği, sonunda kalabalık üzerinde etki uyandırdı. Herkes buraya "müstebit" i ininde arayıp bulmak için gelmişti. Şimdiyse orada biraz hantalca, temiz yüzlü, sade tavırlı, kendi halinde bir insanla karşılaşmışlardı... Saat altıda Pétion göründü: "Majeste, içinde bulunduğunuz durumu öğrendim," dedi. XVI. Louis bu iri-yarı, yavan ve kurnaz adamdan nefret ediyordu. Ona: "Hayret," dedi, "iki saattir sürüyor bu iş." Temsilciler, askerler kalabalıkta kendilerine yol açtılar. On dört saattenberi ayakta olan göstericiler çok yorulmuşlardı. Kendilerine sarayı gezdirmek bahanesiyle hepsi kapı-dışarı edilebildi. Saat sekizde, tehlike savuşturulmuştu. Olayları gözüyle gören bir şahidin anlattığına göre, Kral, temsilcileri anlaşılmaz bir soğukkanlılık göstererek kabul etti.

"Gün" fiyasko ile sona ermişti. Bir sefer için olsun XVI Louis sıkı durmuştu.

20 Haziran suikastı Fransa'nın hemen her yerinde öfke uyandırdı. 75 ilde çok büyük sayıda Teşri ve kaza kurullarının protestolarını bildirdiler. Paris'te Kral ve Anayasa lehinde hazırlanan bir dilekçe çabucak yirmi bin faal vatandaşın imzasını toplayıverdi. Hattâ Komün Genel Kurulunda bir çoğunluk Manuel'i, Pétion,-u ve istiyerek gösterdikleri ihmalleriyle sarayın istilâsına izin vermiş olan polis idarecilerini takbih etti. On beş gün sonra, çok ciddî bir soruşturmanın arkasından aynı Pétion ile aynı Manuel, il Direktuvarı tarafından işlerinden atıldı ve Direktuvar aynı zamanda Santerre'le suç ortaklarını mahkemeye verdi. 28 Haziranda La Fayette, bizzat Meclise geldi ve ordu adına Jakoben "tarikat" ine karşı "tesirli" tedbirler alınmasını istedi. Onun bu teşebbüsü 234'e karşı 339 oyla tasvip edildi. Louis-Philippe devrinin Devlet adamlarından Dük de Pasqu'er, "Hâtıralar" ında şöyle yazıyor: "Şunu anladım ki, XVI. Louis, adamakıllı devrildiği zaman bir yıl öncesine, yani Varennes'e kaçtığı sıradakine göre, kendisini tutanlar çok daha fazla sayıda idi."

Fakat politikada sayı hiçbir şey değildir, hareket herşeydir. Nizam taraflısı insanlar çok bölünmüş, çok gevşek olduklarından, gösterdikleri yakınlık da tesirli olamıyordu. Bunlar, nutuklar çekiyorlar, ah-vah ediyorlar, fakat bir şey yapamıyorlardı. "Mukavemetleri söz ve yazı halinde buhar olup gitmekteydi". Fransa'nın içinde bulunduğu durum karşısında, ihtilâli durdurmak için bir tek çare vardı: Eline bir tüfek alıp, sokağa çıkmak. Elli yıllık şüphecilik ve gözü yaşlı felsefe bu savunmaya giriş halini imkânsızlaştırıyordu. Malouet ile Motmorin, Krala tahta sadakatleri denenmiş olan birkaç bin asılzade ile eski askeri Paris'e toplamağı teklif etmişlerdi. Bir haftada bunlardan altı bin kişi toplanabilirdi. Hepsinin tek isteği, bir şefle bir de toplantı yeriydi. XVI. Louis cevap vermeksizin iki ay geçirdi, toplantı da yapılamadı. Mme de Stael tarafından teklif edilen bir kaçış plânı da başarı kazanamadı. Ama daha da sunturlu bir şey oldu.

Mecliste yaptığı ihtarın ertesi günü La Fayette milli muhafızların bir geçidinde Krala refakat edecekti. Anayasacı bir lejyon seçilmiş ve eski generalinin varlığı ile şevklenecek olan bu lejyonun Jakoben'lere karşı harekete girişeceği, kulüplerin de kapatılacağı sanılmıştı. Kraliçe, La Fayyett'e beslediği hınç yüzünden işi Komün'e haber verdi, geçitten vazgeçildi. Champ de Mars'-

dakı olaydan sonra gözü açılan La Fayette, kendini yenilmiş saymadı, taraftarlarını yine yanına çağırdı. Bunlardan sadece üç yüzü gelse, darbeyi yapacaktı. Belirli günde gele gele otuz kişi geldi. Zavallıya sınırı boylamaktan başka yapacak şey kalmıyordu: O da öyle yaptı.

XVI. Louis, La Fayette'e ve Föyyan'lara karşı Marie-Antoinette kadar belirli bir nefret beslemiyordu, ama Jakoben'ler hakkında da büyük ölçüde aldanıyordu. Bunları çok küçümsediğinden, önemli bir kuvvet olarak görmemeğe alışmıştı. Müttefiklerin çok geçmeden Paris'e gireceklerine inandığından, patlamak üzere olan fırtınayı küçük birtakım çarelerle gerileterek beş, yahut altı hafta kazanmaktan ibaret bir politika güdüyordu. Eski Bakanı Bertrand de Molleville, cesaretli ve kararlı bir adamdı ama, entrikaya fazlaca düşkündü. Kralı halk şeflerinin kolayca satın alınabilecekleri, sonradan da birbirlerini felce uğratacakları düşüncesi içinde yaşatıyordu. Bu uğurda Bertrand tarafından ve Kralın şahsî ödeneklerinden büyük paralar dağıtıldı. Danton, Fabre d'Eglantine, Santerre ve daha başkaları da bu dağıtımdan pay aldılar, fakat tutumlarını hiç değiştirmediler. Aynı anda itibarlarını da yoketmeden, dediklerinin tersini söyliyemezlerdi. Dış görünüşe halel getirmeden yapabilecekleri ufak-tefek kalleşlikler için de çok fazla para ödenmiş oluyordu.

Gerçekten de 10 Ağustostaki kadar hiç bir ayaklanma, bu kadar az bir gizlilik içinde hazırlanmış değildi. Herşey açıktan açığa yapıldı, herşey önceden bilinmekteydi. 1 Temmuzda Meclis idarî makamların müzakerelerinin açık olacağını, yani kulüpler tarafından denetleneceğini ve dinleyicilerin baskısı altında bulunacağını kararlaştırdı. 6 Temmuzda il, millî muhafız kıtalarının kurmaylarını lâğvetti ve aynı sıralarda, Paris'teki seçme bölüklerin dağıtılması işini hazırladı. 19 Temmuzda nizamiye askerlerini Paristen gönderdi. 16 Temmuzda bunların yerine, Bastille'in zaptı sırasında isyancılarla işbirliği eden askerlerle Fransız muhafızlarından kurulu bir jandarma kıtası geçirdi. Nihayet 6 Ağustosta Tuileries sarayındaki muhafız kıtasının her gün altmış tabura mensup, yani şeflerini bilmeyen insicamsız ve disiplinsiz askerlerden kurulmasını emretti. Nizamın bütün kuvvetlerine el atılmış bulunmaktaydı. Savunma işinin her parçası darmadağın edilirken, öbür yandan da taarruz aynı usulle hazırlanıyordu.

İlkin, başkentin "yurtsever" leri görevlerine yeterli olmadıklarından, taşradan takviyeler getirildi. Savaş süresince yazılmış olan gönüllüler orduların gerisinde, Soissons kampında toplanacaklardı. 14 Temmuz bayramında hazır bulundurmak bahanesiyle, Jakoben'ler bunların bir kısmını Paris'e getirttiler. 14 Temmuz geçince de en ateşlilerini alıkoyup, mahallî semt ocakları tarafından büyük özenle seçilmiş başkalarını da getirmeğe devam ettiler. En büyük partiler Marsilya, Brest gibi limanlardan getiriliyordu. Buralarda dalgalı kalabalık bir nüfusun bulunuşu, toplama işini kolaylaştırmaktaydı.

Beri yandan, 11 Temmuzda Meclis, Yurdun tehlikede olduğunu ilân etti ve bu bildirişin yanısıra, tiyatro piyeslerinde görülen cinsten, zihinleri zıvadan çıkartacak birtakım tedbirler de aldı. Aynı gün 48 semt ocağının daimî lokallerini 48 tane resmî toplantı yeri olarak ilân etti ki, bu, kışkırtıcılar için bulunmaz bir alandı. 13 Temmuzda cesaretlendirici bir tedbir olarak, Pétion'u yine belediye başkanlığı getirdi.

10 Ağustos gününün hazırlayıcı unsurları, "federe" lerin yığınaklariyle şubelerin kışkırtmaları oldu.

Bütün bu işler Blois piskoposunun genel yardımcısı rahip Vaugeois başkanlığında bir "Ayaklanma Komitesi" tarafından idare ediliyordu ve başka kimseler arasında Merlin (de Thionville), Basire, Chabot, Fournier, Chaumette, Santerre ve Antoine da orada bulunmuşlardı. Toplantılar, Bastille meydanındaki "Altun Güneş" te, Bulvarlardaki "Mavi Kadran" da, yahut Antoine'ın Saint-Honoré sokağındaki evinde ve Robespierre'in dostu ve evsahibi olan marangoz Duplay'nin evinde yapılıyordu. Kralın taht'tan indirilmesi için "federe" lerin sundukları dilekçeleri Robespierre yazdı. Danton'a gelince o, bu sıralarda Arcis'de dinleniyordu ve ancak son anda ortalıkta görünecekti. 27 Temmuzda semt ocakları bir irtibat organı, bir mektuplaşma bürosu kurma hakkını elde ettiler. Pétion da onlara hemencecik Belediye binasında bir daire verdi: Böylece resmî ve mutedil Belediyenin arkasında, bir de kanunsuz ve azılı Belediye kurulmuş oluyordu. Daha kurulur kurulmaz oraya yerleşen bu komün, çok geçmeden birincisini alaşağı ve kapıdışarı edecekti.

Bununla birlikte, işleri yoluna koymak güç oldu. "Federe" lerle şubelerin yaptıkları çifte kampanyaya rağmen Paris, onların ardından yürümüyordu. Anayasacı mahalleler direniyorlardı ve öbür mahalleler de çoğunluk, hareketsiz kalmaktaydı. 26 Tem-

muzda, Brestlilerin gelişiyle patlak verecek olan ayaklanmanın anlaşma ve hazırlık yokluğu yüzünden geri bırakılması gerekti. 30 Temmuzda Marsilyalıların gelişlerinde yapılan ikinci bir teşebbüs de daha fazla başarı kazanamadı: Herşey sokak köşelerinde yapılan kavga-dövüşlerden ibaret kaldı. 4 Ağustosta üçüncü bir hareket de yine öylece başarısız oldu.

Kendilerinin dışında hazırlanmakta olan ayaklanma ile silinip süpürülmekten korkan Jironden'ler, parlâmenter vasıtalarla iktidara yeniden geçmek için umudsuz çabalamalar yapıyorlardı. "Föyyan" bakanlar istifa ettiklerinden, onların yerlerine kendileri geçmeği teklif ediyorlardı, Krala güven vermek için de semt ocaklarının yaptıkları kışkırtmaları frenlemeğe çalışıyorlardı Fakat bu entrikaların orta yerinde Prusyalı başkumandan Dük von Braunschweig tarafından gönderilen bildiri 1 Ağustos tarihinde Paris'e geldi.

XVI. Louis'nin temsilcisi olan Mallet du Pan'ın düşüncesine aykırı olarak bir göçmen tarafından yazılan bu bildiri, çok ihtiyatsızca ve budalaca bir şeydi. İçinde, isti'lâcılara karşı ***kendini savunmak cesaretini gösterecek olan*** her millî muhafızın ve halktan herkesin asî sayılarak cezalandırılacağı yazılıydı. Kral, Tuileries'de yeniden hakarete uğrarsa, Paris ***askerlerin eline bırakılacak ve taş taş üstünde kalmıyacaktı.*** Elinin erişeceğinden emin olmadığı kimseleri, insanın tehdit etmemesi sağduyuya uygun bir şeydir. Braunschweig'ın kabadayılıkla, bundan beklenilmesi gereken etkiyi yarattı: Parislileri dehşete düşürecek yerde, Cumhuriyetçilerin tasarılarının işine yaradı ve onların hazırladıkları darbeyi kolaylaştırdı. 9 Ağustos sabahı 900 yeni "federe" daha geldi. Geceleyin millî muhafız kıt'alar kumandanı Mandat, Belediye Sarayına çağırılmış, görevinden atılmış ve öldürülmüştü. Pétion'a gelince, korkudan titreyen iri vücudü ve perişan yüzüyle bir süre Tuileries'den Manège'e gidip geldikten sonra ayaklanan Komün tarafından —ihtiyatlı bir hareketle— kendisini odasına hapsettirmiş, olup bitecekleri beklemeğe başlamıştı. 10 Ağustos sabahı isyancılar toplandılar ve saat altıdan itibaren, Tuileries Sarayını abluka etmeğe başladılar.

Saray dağınık ve insicamsız kuvvetler tarafından korunmaktaydı ve bunları anlaşma halinde tutmak için artık Mandat ortada yoktu. Bunlar: Üstünkörü silâhlı ve kumandansız, sivil giyinmiş iki üç yüz Saint-Louis şövalyesi; kendilerini oldukları yerde öldürtmeğe kararlı, fakat adam başına ancak on beş yahut yirmi fi-

şeği olan. Reuil'den çağırılmış dokuz yüz İsviçreli muhafız; daha önceden. ayaklanmaya katılmağa hazır dokuz yüz jandarma; bir kısmı —yani topçuları— daha ilk el ateş edilir edilmez ihanete hazır iki bin millî muhafızdı.

Akıllı bir şef hiç emin olmıyan muhafızların silâhlarını alıp bunları savar zaaf yaratan herkesi kapı-dışarı eder, şeri kalan 1500-200 kişi ile de savaş alanını bir düzene sokardı. Elde top vardı, muhafızların artıklariyle de yetecek kadar tüfek mermi vardı. Sarayın kalın duvarları ardında, kuşatmaya karşı koymak ve bundan zaferle çıkmak mümkündü... Fakat, ortada şef diye birşey yoktu.

Bakanlar hâlâ Anayasanın tesirliliğine inanıyorlardı. İl prekürör-sendik'i Roederer üstelik kralcıydı da, ama kanun diye tutturmuştu bir kere. "Sen Belediye Başkanının emrindesin" diyerek Mandat'yı gidip Belediye Dairesinde kendini öldürtmeğe kandıran o idi. Belediye memurlariyle sıkı yönetimi ilân yetkisi kendilerinde olan yargıçlar, telâşlanmaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Sözleriyle askerlerin maneviyatını bozmaktaydılar. Cesaretsizlikleriyle Kralın da peşini bırakmıyorlardı. Roederer durmadan hükümdara durumu kapkaranlık gösteriyor ve çocuklarını taarruzun korkunçluklarından esirgemek, belki de ölümden kurtarmak için gidip Meclise sığınsın diye onun üzerine baskı yapıyordu.

XVI. Louis ile Marie-Antoinette, ilkin iradeli duygular göstermişlerdi. Fakat sonunda onlar da paniğe kapıldılar ve *daha hücuma geçenler tarafından bir el dahi ateş edilmeden* Kral sarayını terkederek Veliaht, Kralın yengesi ve kızkardeşi Mme Elisabeth'le birlikte Meclis binasına çekildiler. Kral son anda yine çekingenlik gösterdi: "Carrousel'de pek de o kadar kalabalık yok," dedi. Roederer bir sürü bozguncu sözle cevap verdi:

— "Mahalleler halkı gelmeğe hazır, bütün semt ocakları silâhlı, sarayda, hattâ Carrousel'de toplananlara karşı koymağa yetecek kadar bile asker yok..." dedi. Yeniden yola çıkıldı: XVI. Louis kötülüğe karşı koymamak gibi bir tavır takınmıştı.

Onun gidişi bozgun işaretini verdi. Sarayda bir avuç asılzade ile İsviçreli muhafızlardan başka kimse kalmadı. Bunun üzerine kuşatıcılar ilk bir hücum yaptılar ama bu, kayıplar verdirilerek püskürtüldü. Avlular bir anda boşalıverdi ve İsviçreli muhafızlar sığınaklarından çıkarak Marsilyalıların toplarını ele geçirdiler. Kaçaklar telâşla koşarlarken, Saint- Antoine mahallesinden

gelen kolla karşılaştılar. Bu kol, çok güçlükle kurulabilmişti ama nihayet— geliyordu. Yeniden cesaretlenen iki grup tekrar hücuma geçtiler. Fakat İsviçrelilerin fişekleri kalmadığından, binaların içine püskürtülerek orada siperlendiler.

Tüfek ateşi Meclisten duyulmuştu. Krala yalan, yahut hiç değilse mevsimsiz olarak sarayın zorlanacağı bildirilmiş ve can kaybını önlemek bahanesiyle elinden İsviçrelilere ateş kesip kışlalarına çekilmelerini bildiren yazılı bir emir koparılmıştı. İsviçreliler emri dinlediler, geri çekildiler ve kol haline girmeğe çalıştılar. Fakat hemencecik hücuma uğradılar ve öldürüldüler.

Artık muhafızsız kalan saray, istilâ edildi. Aşçı yamaklarına varıncaya kadar hemen bütün hizmetçiler öldürüldü. Bu korkunç olaylar hakkında bir fikir edinmek için olup bitenleri gözleriyle görenlerin anlattıklarını okumak gerektir. Canlı insanlar, pencerelerden atılıp aşağıda, mızrakların üzerinde kazığa oturtuluyordu. Başkaları parçalanıyor, sakatlanıyordu. Çıplak vücutlar kaldırım taşları üzerine yığılıp ateşe verilmekte, külbastı gibi kebap edilmekteydi. Mahzenlerle daireler yağma edildi. Aynalar, eşya, halılar, sanat eserleri, herşey ya çalındı, yahut kırılıp döküldü. Sarayı Carrousel'den ayıran ahşap yapıları yangın silip süpürdü, itfaiye geldiğinde tüfek ateşiyle karşılandı. Ateş altı gün için için yandı ve ancak bir mucize sayesinde bütün mahalleye yayılmadı. Paris'in içinde de aynı çılgınlık vardı: Kralların heykelleri devrildi; binalardaki taçlarla Krallık alâmeti zambak çiçekleri kazındı; Saraya öteberi satan mağaza sahiplerinin tabelâları aşağı edildi; sokakların adı değiştirildi. Hattâ Komün, *derebeyliğin ve istibdadın anıtlarının*" ortadan kaldırılmasını; yani kiliselerin, Louvre sarayının ve zafer taklarının da yıkılmasını kararlaştırdı. Bereket versin, karar uygulanmadı.

Toplam olarak Kralcılardan 800-900 kişi öldü, birçok kimse yaralandı; ihtilâlcilerden de 376 ölü ve yaralı vardı, ama özellikle yaralananlar büyük sayıdaydı.

Bir yandan insanlar öldürülürken, XVI. Louis, Meclise kapatılmıştı. Temsilcilerin yalnız üçte biri oradaydı. Ötekiler dehşete kapılmış olduklarından, artık gelmeğe cesaret edemiyorlardı. Bu mevcut üçte bir, Millî İhtilâl, Meclisinin (Convention nationale) toplanmasına kadar Krala işten el çektirilmesini ve Luxembourg sarayında, sonra da Vendôme meydanındaki Adalet Bakanlığının da gözaltı edilmesini kararlaştırdı. Fakat Komün itiraz etti. Zaferi o kazandığına göre, mahpuslara istediğini yapmak onun

bileceği işti. Meclis hemen itaat etti, onları Komün'e teslim etti ve 12 Ağustosda XVI. Louis ile ailesi "Templier" şövalyelerinin eski tahkimli manastırı olan Temple'ın kulesine hapsedildi.

Varannes dönüşünde olduğu gibi, iktidar mevkii yine boş kalmıştı. Hep üçte ikisi eksik olan Meclis, altı üyeden kurulu geçici bir icra konseyi seçmeği kararlaştırdı. İçişleri, Maliye ve Savunma Bakanlıkları yine, "İyi Bakanlar" olan Roland, Claviére ve Servan'a verdi. Dışişleri Bakanlığı için Dumouriez'nin eski bir memuru olan Lebrun'ü seçti. Donanma Bakanlığına Condorcet, Bilimler Akademisindeki arkadaşlarından biri olan Monge'u seçtirdi. Kendi halinde, şaşkın bir geometri uzmanı olan bu adam, Mme-Roland'ın dediği gibi, Bern ayıları misali kırıtarak nezaket gösterileri yapıyordu. Nihayet Adalet Bakanlığına da Jacques Danton getirildi.

Bronzdan heykelleri yapılan, bütün bir tarihçiler ekolü tarafından aşırı derecede övülüp göklere çıkarılan Danton, 25-30 yıl boyunca ihtilâlci yurtseverliğin ve kısaca yurtseverliğin en güzel timsali sayıldı. Mütaassıp taraftarlarının gözünde o, "Fransa'ya eski Gal ülkesinin tabiî sınırlarını vererek ölmüş olan Krallık rejiminin asırlık eserini tamamlamayı hayal eden ateşli ve gösterişsever" Devlet adamı; "Avrupa müstebitlerine meydan okumak için onlara bir Kralın kellesini fırlatan toksözlü kürsü hatibi; yurt toprağına ayağını vurup, ondan tabur tabur gönüllüler çıkaran cüretli insan; düşmana karşı kıyasıya savaşı cisimlendirmiş olan dikbaşlı demagog" du.

BÖLÜM : 10

MEŞRUTÎ KRALLIĞIN SONU

Danton ile Robespierre'in hazırladığı ihtilâl komününün hükümet darbesi başarılı olmuştu. Artık bütün yetkilerin sahibi olan Komün, hemen bir diktatorya rejimi kurdu: Bir önceki kabinenin bakanları tevkif edildi; her tarafta krallık armaları kaldırıldı; bir gözlem komitesi şüphelileri yakalayarak; olağanüstü bir mahkemeye vermekle görevlendirildi; dine karşı baskı çik şiddetlendirildi: Âsi papazlar takip edildi, bütün dinî mezhepler kaldırıldı; âletler eritildi.

Dehşete dayanan bu kuvvet gösterisi karşısında teşkilâtsız taşra, harekete geçmedi. La Fayette —Amerikan ihtilâlinin ve Federasyon Bayramının kahramanı— orduyu Paris üzerine yürüterek tekrar anayasayı tatbik ettirmeğe boşuna zorladı (*). 1789 liberal ihtilâlinin kurmuş olduğu hukukî rejim, sokak ihtilâline mağlûp olmuştu.

Kralın Temple'e hapsedilmesi, meşrutî monarşiye bilfiil son veriyordu. Krallık iktidarının yerini, icrâ kuvvetinin sahibi olarak, Paris İhtilâl Komünü'nün baskısı altında seçilmiş bir oyuncak hükümet almıştı.

Partilerin dışında ve üstünde hakem vazifesi gören kral, millî birlik ve iç barışın temsilcisiydi. Yasama Meclisi'nin koyduğu olağanüstü tedbirlere karşı kullandığı vetosuyla iç savaşı önlemeye ve 1791 anayasasının kabul ettiği prensipleri korumaya çalışmıştı.

Krallığın düşürülmesi kralın yatıştırıcı ödevini de ortadan kaldırarak Fransa'yı en korkunç aşırılıklar içine sürükleyecekti. Feuillant'lar, kralın anayasayı kurtarmak amaciyle yaptığı hâtaları tartışmayı reddederken ileriyi görmüşlerdi. Kral meşrutî monarşiden ayrılacak olursa, bunun rejiminin ölümüne sebep olacağını

(*) Bu teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine La Fayette, Amerika'ya gitmek için Fransa'dan kaçtı. Fakat Avusturyalılar tarafından yakalanarak bir şatoya hapsedildi.

anlamışlardı; meşruti monarşinin ölümünün de anayasayı ve Fransızlara garanti ettiği hürriyetleri birlikte götüreceğini sezmişlerdi. Jironden'lerin başlıca hatası, bunları anlamamak oldu. Liberal anayasanın eserini ortadan kaldırmak için Jironden'leri ilk kurbanları yapan bir diktatorya kurulmasına göz yumdular.

KRALIN YERİNİ İHTİLÂL KOMÜNÜ ALIYOR

İcrâ kuvveti olarak kralın yerini alan Paris İhtilâl Komünü, rolünü kralın tam tersi bir anlayışla yapacaktı. Partiler arasında bir hakem, anayasa ve halk huzurunun koruyucusu görevini benimseyeceği yerde, ihtilâlci azınlığın elinde âlet olacak, ve çok geçmeden mutlak hâkim ve polis zihniyetli bir hüviyete giren devletin eline bütün yetkileri bırakacaktı

Boyun eğmiş bulunan Meclis, Komün emirlerini yerine getirmekten başka bir şey yapamazdı artık. Orduya da hâkim olabilmesini sağlamak için «ordular nezdine komiserler» yolladı. Bunlara, general ve subayların elinden görevlerini alma veya tevkif etme, şüpheli şahısları cezalandırma ve mülteci ailelerini rehin olarak tutma yetkilerini verdi. Komün'ün kurulmasını zorladığı olağanüstü mahkeme, zanlıları üstünkörü mahkeme etme hakkını aldı. Dine karşı baskı da rahiplere yönelmişken doğrudan doğruya katolikliğe yöneltildi. Basın hürriyeti kaldırıldı. Kral taraftarı dilekçeleri imzalamış kimselerin listeleri ilân edildi ve bunlar ihtilâlcilerin kiniyle karşı karşıya bırakıldı. Elde edilmesi uğruna ihtilâlin gerçekleştirildiği ve 1791 anayasasının da büyük bir gururla kabul ettiği «insan hakları» kendini tek vatansever parti ilân ederek liberal ihtilâlin elde ettiği sonuçları yıkan ve Fransa'ya otoriter bir rejimi zorla kabul ettiren bir azınlık diktatoryası tarafından inkâr ediliyordu.

DİKTA REJİMİ VE KATLİAM

Kralın tevkifi bütün Avrupa'da derin tesir yarattı. Fransız hükümeti her ne pahasına olursa olsun âmme efkârını tatmin etmek gerektiğini anladı. Yasama Meclisi resmen hertürlü toprak ve ülke zaptı politikasından kaçındığını bildirdi ve derhal bir takım diplomatik pazarlıklara girişti. Bu teşebbüsler başarısızlığa uğradı. İsveç ve Danimarka hariç olmak üzere Avrupa'nın bütün

başkentlerindeki Fransız diplomatları kovuldu. Savaş şiddetlendi. Bazı şehirler düştü. Büyük bir tehlike karşısında kalan hükümet, dikta rejimini kuvvetlendirdi. Paris, Komünü'nün tâyin ettiği tam yetkili komiserler yardımcı toplamak, gerekli müsaderleri yapmak ve şüphelileri aramak üzere taşraya gönderildi. İki gün içinde —30 ve 31 ağustos— Paris'te yapılan 3.090 tevkif; o kadar keyfi, o derece rezil suiistimaller ortasında cereyan etti ki, Yasama Meclisi enerjik bir sıçrayışla iktidarı tekrar ele geçirmeği denedi. Krallık idaresine karşı duydukları nefretle ülkeyi ihtilâle teslim etmenin, liberal fikirlerin mahvını hazırladığını çok geç anlamış olan Jirondenlerin dâveti üzerine Meclis, Komün'ün feshedildiğini bildirdi. Fakat kararlarına saygı gösterilmesini sağlıyacak her türlü imkânın elinden alınmasına evvelce göz yummuş bulunuyordu. Sokağın ve Milli Muhafız Birliğinin hâkimi olan Komün, Jirondenden Partisi şeflerine karşı tevkif müzekkereleri çıkarmakla karşılık verdi. Bu sefer de gene meclis boyun eğdi. Cesaret bulan Komün, Marat'nın teklifi üzerine bir gözlem komitesi kurdu ve bu komite hemen —tamamiyle uydurma olan— bir rivâyet ortaya attı, şüphelilerin yığıldığı hapishanelerde bir komplo hazırlandığı haberini kulaktan kulağa yaydı. Ertesi gün Paris, Verdün'ün düştüğünü öğreniyordu. Aynı gün —2 eylül— Konvansiyon milletvekillerinin seçimleri başlıyordu. Her ne pahasına olursa olsun, diktatorya düşmanlarını sindirmek lâzımdı. Marat, halkı hapishanelere hücuma kışkırttı: Üç gün içinde güya yapılan muhakemelerden sonra mahpuslar öldürüldü. Böylece binden fazla mahpus, katledilmiş oldu ve Paris Komünü, taşrayı da «millî güven» uğruna aynı tedbiri almağa dâvet etti. Bütün eylül ayı içinde Fransa'nın çeşitli bölgelerinde katliâma devam elundu.

Bu gibi sindirme hareketleri karşısında vatandaşların muazzam çoğunluğu oy kullanmaktan kaçındı. Genel seçimin 7 milyon seçmeninden sadece 700.000'i oy verdi ki bu rakam, 1790 ve 1791'deki şartlı, seçmen miktarı tahdit edilmiş seçimlerdekinden bile azdı.

Zâten her tarafta ihtilâlden faydalanan bujuvalar, zenaatkâr ve işçileri bertaraf ederek kendilerini ön plâna çıkarıyorlardı. Köyler de neticede Konvansiyon'da temsil edilmemiş oldu. İki işçi ile birkaç ihtilâle uymuş aristokratın —ve bu arada Philippe - Egalite adı altında seçilen Orleans dükünün dışında— Konvansiyon sadece burjuvaziye mensup milletvekillerinden teşekkül etti.

20 eylülde Konvansiyon toplandı. Aynı gün Prusya ordusu

Valmy'de. Argonne'da durduruldu. İstilâ tehlikesi bertaraf edilmişti. (Valmy karşılaşmasında bulunmuş olan Goethe, daha sonra bu hâdiseyi tarihte yeni bir devrin açılışı olarak nakledecektir).

CUMHURİYET İLÂN EDİLİYOR

21 eylül 1792. Valmy zaferinin ertesi günü Eylül katliamlarının baskısı altında Fransızların onda biri tarafından seçilmiş bulunan Konvansiyon, Krallığı ortadan kaldırıyor ve 1792 yılının Cumhuriyetin birinci yılı olduğunu ilân ediyordu (*).

Cumhuriyetin ilk günleri zafer günleri oldu. Orduları Savoie'yi istilâ etti. Domouriez Avusturya ordusuna karşı parlak bir zafer kazandı ve bu zafer Fransa'ya Belçika'yı işgal etmek fırsatını verdi.

Konvansiyon, cumhuriyeti ilân eder etmez benimseyeceği siyasî temayül ve istikamet bakımından bölündü. Jirondenlerin etrafında, şahsî hürriyet ve mülkiyete saygı gösteren Paris Komünü'nün diktatoryasını kabul etmek istemiyenler toplandı. Onların karşısında Danton, Robespierre, Marat'nın hâkimiyeti altında bulunan «Montagneda» Montanyar'lar (**) grupu ise, Paris İhtilâl Komününe dayanarak «hürriyet istibdadını» zorla kabul ettirmek ve ihtilâli tamamlamak istiyordu.

Cumhuriyetçi orduların kazandıkları zafer, Montanyar'ların taassubunu mutedil hâle getirmek şöyle dursun, onları büsbütün kızdırdı. Konvansiyon'un hâkimleri olarak bir şiddet politikasına girdiler ve ilk iş olarak da savaş sırasında makul karşılanabilecek olan, müttefik ordularında elde silâh yakalanan mültecileri giyotine gönderdiler; ikinci icraatları ise kralın muhakemesiydi.

(*) Cumhuriyetin birinci yılı 22 eylül 1792'de başladı.

(**)Montanyarlar (Montagnards), Meclisin yukarı sıralarında oturdukları için kendilerine «Dağlılar» anlamına gelen bu isim verilmişti. Bunlar Jirondenlerin (mutedil cumhuriyetçilerin) karşısındaydılar. Marat ve Robespierre bu hizbin başlıca temsilcileriydi.

KRALIN İDAMI

Meşrutî Krallığın tekrar kurulmasına engel olmağa kararlı bulunan Robespierre, Louis XVI'nın, muhakeme edilmeksizin Konvansiyon tarafından ölüme mahkûm edilmesini talep etti. Bu talebi kabul olunmadı ama Konvansiyon, kendini hükümdarı muhakemeye yetkili görerek kralın —Tuileries'deki demir bir dolap içinde yeni bulunmuş olan— gizli evrakını incelemek ve «cürümlerinin bir itham listesini» hazırlamakla vazifelendirilmiş bir komisyon kurdu: 11 aralıkta kralın muhakemesi başladı. Bazı Jironden'ler, Konvansiyon'un vereceği karara karşı krala halk nezdinde itiraz hakkının tanınmasını istediler. Robespierre, bu itirazın «cumhuriyeti lüzumsuz yere kışkırtacağını» ve Saint-Just de, halk nezdinde itirazda bulunmanın krallığı canlandırmak demek olacağını ileri sürerek, teklifi geri çevirttiler.

Hüküm 16 ocak 1793'de verildi. Bu, sokağın baskısının zorla verdirdiği bir hüküm taslağıydı. Dinleyici sıraları tıklım tıklımdı. Halk arasında dondurma ve portakal yiyen, içki içen kadınlar ve bu arada milli elbiseleriyle kendilerini gösteren Orleans dükünün metresleri göze çırpıyordu; Jakoben güruhları yuhalıyor ve kralın idama mahkûmiyetine oy vermiyen milletvekillerini ölümle tehdit ediyorlardı. Civar kahvelerde Meclis'in kararları üzerine bahislere girişiliyordu. Kesin ölüm kararı 360'a karşı 361 oyla verildi.

21 Ocakta kral Rovelituon (ihtilâl) meydanında, halkı zaptetmek için getirilmiş 100.000 silâhlı adamın ortasında idam edildi.

Kral sükûnetle giyotine gitti, vakarla öldü; bu sükûnet, dehşet içindeki Konvansiyon'un idam kararını verdiği heyecanlı, korkulu ve ihtiraslı müthiş havası ile tam bir tezad teşkil ediyordu.

Kralın idamı ihtilâl tarihinde yeni bir devir açmıştır. Kralı öldürmekle Konvansiyon, 1789'un bütün liberal eserini de ölüme mahkûm etmiş bulunuyordu. Bundan sonra içeride milletin büyük bir çoğunluğunu sürükleyecek olan karşı ihtilâli önlemek için bir tedhiş politikası gütmekten ve dışarıda ise, Cumhuriyeti devirmek maksadıyla derhal kurulan bir koalisyona karşı savaşa girişmekten başka çaresi kalmayacaktı.

Artık ihtilâl, Montanyarlar'ın esiriydi. 1789 Kurucu Meclis'inin şiddet göstermeksizin meşrutî Krallık haline getirdiği mutlak monarşi yerine Konvansiyon, tutunabilmek için o zamana kadar

görülmemiş şekilde insanın «elinden alınamaz» haklarını, bir şiddet rejimi içinde boğmaktan başka çaresi bulunmayan insafsız bir diktatorya getirecekti.

BASKI VE EMPERYALİST POLİTİKA

Bundan sonra ihtilâl, liberalizm yerine herkese zorla kabul ettirmeğe çalıştığı bir idare şekli getirecek iç alanda hürriyeti ortadan kaldırdı, dış alanda mutlakçılığın en büyük kötülüklerinden biri olarak kabul ve şiddetle mahkûm ettiği imparatorluk politikasına saptı.

10 ağustos 1792 gününden sonra Meclis her türlü ilhak politikasını reddetmiş ve Konvansiyon, bütün milletlere «kardeşlik ve yardım» elini uzattığını bildiren bir karar çıkarmıştı. Fakat Cumhuriyet ordularının zaptettiği Belçika ve Rhenanya'nın bağımsızlık istemesine kızan Danton, Fransa'nın diğer milletlere ihtilâlci ideolojisini zorla kabul ettirmeğe haklı olduğunu ileri sürdü. Belçika'ya komiserler gönderildi; üç ay sonra bunlar, ülkeden 611 milyon lira çekmiş olmakla övünüyorlardı. O vakte kadar hiç bir zaman, fethedilmiş bir ülkeye bu derece baskı yapılmış değildi. Bu gibi suiistimaller karşısında Belçika liberallerinin Fransız zaferi karşısında gösterdikleri büyük sevinç, kısa bir süre içinde, bütün ülkenin paylaştığı şiddetli bir düşmanlığa döndü. Belçika'lıların muhalefetini sindirmek için hususî komiserler, işgal ordusunun kontrolü altında rasgele toplanmış «şehir ve eyalet» meclislerine Belçika'nın Fransa'yla birleştirilmesi kararını verdirdiler. Rhenanya'da Fransız birliklerinin nezareti altında seçilen bir Konvansiyon, Fransa'nın yaptığı ilhakı tasdik etti. Böylece, Fransa'nın ilhak politikası aynı zamanda, üç büyük mutlakıyetçi Krallık olan Rusya, Avusturya, Prusya'nın politikasına ayak uydurmuş oluyordu.

DİKTATORYA REJİMİNİN KABULÜ VE KRALİÇENİN İDAMI

10 ekimde, resmen diktatorya rejimi kabul edildi. «Fransız hükûmeti barışa kadar ihtilâlcidir». Mutlak iktidarın ne derecede kadar sertlikle kullanılacağını göstermek için de kraliçe Marie - Antoinette idam sehpasına çıkarıldı. (16 ekim 1793). Kraliçe-

nin idamını, birçok Jironden milletvekilinin ve Louis XVI'nın idam hükmü lehine oy vermek suretiyle ihtilâle bağlılığını isbat etmiş bulunan Orleans dükünün idamları takip etti.

Devletçi ve tedhişçi ideoloji, en yüksek varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünü ileri sürmekle, kendini dindarlık derecesine kadar yükseltti. Kendisiyle mücadele için karşısına çıkan da, devlete ifade olunan kitle iradesine değil, şahsî vicdana dayanan hıristiyanlığı ortadan kaldırma politikasına girişmek oluyordu. Bu bir cumhuhiyet takvimi kabul edildi, haftaların yerine «decades»'lar (on günlük), pazarın yerine «decadi» ve Hıristiyan bayramlarının yerine de Cumhuriyet, Hüriyet, Şükran, Tarım, Gençlik, İzdivaç, İhtiyarlık gibi sivil bayramlar kabul edildi. Evlenme ve vaftizdeki dinî törenlerin yerini sivil törenler aldı. Kiliselerin kapatılmasına karar verildi.

YENİ BİR DİN

Fakat, Robespierre ile Danton, yayılarak, ihtilâli mistik temelinden mahrum bırakabilecek olan dinsizlik hareketinden korkuyorlardı. Onların müdahalesiyle çıkarılan bir kararnameyle mezhep serbestisi ve öğrenim hürriyeti kabul olundu. Fakat bunlar sözde kaldı. Kiliseler gene kapalıydı. Dinsizlik ve ifadesi olan Mantık mezhebinin yerine, «en yüksek varlığa tapınmak»'tan ibaret bir yeni din, cumhuriyetin resmî dini olarak kabul edildi. Şiddetli ayaklanmalar üzerine, diktatoryanın kurulduğu tarihleri hatırlatan dört büyük anma günü: 14 Temmuz, 10 Ağustos, 21 Ocak ve 31 Mayıs (*) bayramları yerine «en yüksek varlık» şerefine yapılan törenler ve pazar âyinlerinin yerini alan otuzaltı decadi bayramı kondu.

Konvansiyon Başkanlığına seçildikten kısa bir süre sonra Robespierre kendinden sonra bütün diktatorların uygulayacağı büyük gösteriler usulünü açarak «en büyük Varlık Bayramı»'nı büyük ihtişamla kutluyor ve üzerine Hürriyet ağacının dikilmiş bulunduğu «dağ» önünde dinsizliği temsil eden bir heykeli yaktırıyordu. Böylelikle kendini devlet'in en büyük otoritesi olmakla be-

---

(*) Bunlar Bastille'in alınışı (14 temmuz 1789), Paris Komünü'nün kuruluşu (10 ağustos 1792), XVI. Louis'nin idamı (21 ocak 1793), Merkez İhtilâl Komitesinin kuruluşu (31 mayıs 1793) tarihleridir.

raber cumhuriyetin büyük ruhanî reisi olarak tanıtmaktaydı Böylece aynı zamanda da Konvansiyon diktatoryasının yerine geçecek olan şahsî diktatörlüğü hazırlamaktaydı.

Savaş, Konvansiyon'u diktatoryaya sürüklemekle beraber kısa zamanda devletçilik şeklini alacak bir ekonomik güdümcülüğe de mecbur ediyordu. Özel teşebbüsler, kitle halinde asker toplama usulüyle sayısı bir milyon askere yükselen bir orduyu teçhizatlandırmayı, silâhlandırmayı ve beslemeyi başaramazdı Bundan dolayı devlet, müsadere yoluna girdi; âcil ihtiyaçları karşılamak için fabrikalar kurdu. mevcut teşebbüsleri yüksek bir istihsal seviyesine erişmeğe mecbur etti bunu, da bilginler komisyonlarının bulduğu ilmî usullerin uygulanmasıyla sağladı. Ortaya çıkan işgücü problemini çözmek için işçi halka zorla yer değiştirildi. Bütün ham maddeler, devlet kontrolü altına girdi ve ithalât imtiyazını da devlet ele aldı. İhraç malı bulmak için hükümet şarap, ipekli, kumaş gibi şeylere elkoyup ihraç etti.

Besin maddeleri vesikaya tâbi tutuldu; buğday ekmeğinin yerini «eşitlik ekmeği» adı takılan karışık bir ekmek aldı Besin maddelerinin dağıtılması işi ise mahallî otoritelere bırakıldı. Paris'te ekmek karnesi kabul edildi. Fakat güdümlü ekonomi yerleştiği nispette spekülâsyon da artıyordu. Ülkede kesif bir «karaborsa» faaliyeti belirdi. Fiyatlar ok gibi süratle yükselmeğe başladı ve tahvilin değeri de gittikçe daha çok düştü

Durumu doğrultmak için Konvansiyon köklü bir malî reform hareketine girişti. Bir hiç niteliğine bürünen tahvilin para olarak değeri kaldırıldı.

İhtiyatî istikraz başarı göstermeyince de mecburî istikraz kararı verildi.

Fiyat yükselmesini önlemek amacıyla hükümet azami ücret tesbit etti. Fakat aralarında işgücüne sahip olmak için mücadelede bulunan özel teşebbüsler. kanunu çevirdi Bundan sonra diğerlerine nisbetle daha az ücret alan devlet atölyeleri işçileri, grev yaptılar.

Spekülâsyon, grevler ve pasif mukavemetle başa çıkabilmek için tedhiş hareketi genişletildi: Jakoben kulüplerinin adamları tarafından şiddetle takip edilip yakalanan aristokratlarla liberallerin yanında muhtekirler ve birçok köylü ve işçi de giyotine gönderildi.

Bu iktisadî güdümcülük sosyalist nazariyelere bağlanmıyordu. Montanyarlar sosyalist değildi. Konvansiyon, komünistler

aleyhine ölüm cezası veriyordu. Bununla beraber Konvansiyon, sağlam bir temele dayanmak zorunda bulunduğunu anladı: Bunu da küçük mülkiyeti yaygın hâle getirmekle başarmayı deneyecekti.

1789 ihtilâli, mülk sahibi burjuvazinin asillere karşı çıkardığı ihtilâl olmuştu. 1793'deki ise mülk sahibi burjuvaziye karşı küçük burjuvazinin ihtilâli olmağa çalışacaktı.

Küçük mülkiyeti yaymak amacıyla mirasların bölünmesi ve komün mallarının paylaşılması hakkında kanunlar çıkarıldı: XIII. yüzyıldan beri Fransa'da yayılmış bulunan sayısız yardım teşekkülleri millileştirildi; mahkûmların malları müsadere olundu; kilise mallarının ve mülteci mallarının satışı hızlandırıldı; fakat bunlar açık arttırmaya konulduğu için gene ancak kendi sahipleri tarafından alınması mümkün oldu.

Çok geçmeden, küçük mülkiyet sahipleri sınıfının, sağlam, mutedil ve kesin geleneksel bir kuvveti temsil eden bir idare vetkisine dayanmadığı müddetçe, sokak hareketlerinden yardım sağlayan halk klüplerine karşı koyamayacağı anlaşıldı.

Kitle halinde askere alma usulüne müracaat eden cumhuriyet, 1793 yılı sonunda bir milyon insanı silâh altında bulunduruyordu ve bunları silâhlandırmağa yetecek kadar silâh depolarına sahipti. Böylelikle müttefik ordularının 300.000 askerine karşı, ezici bir çoğunluk elde etmiş demekti. Eski askerî anlayış ve pirensipleri bir yana bırakan taktiği —siviller tarafından tâyin ediliyordu— düşmanı sayıca üstünlük karşısında, bozguna uğratmak değil, yok etmek için ezmekten ibaret oldu. 1795 ekiminden itibaren kuzey eyaletleri istilâdan kurtuldu. Aralık 1793'de Tulon, genç bir Korsikalı yüzbaşı (Napoleon Bonaparte'ın) liyakat gösterdiği bir muhasaradan sonra İngiliz'lerden geri alındı.

Bundan sonra hücuma geçen cumhuriyet orduları Belçika sınırını aştı. Fakat, deniz hâkimiyeti de rakipsiz olarak İngiltere'nin eline geçmişti. Denizle kara arasında savaş başlıyordu. Çeşitli değişmelerle 1815'e kadar sürecek ve sonunda denizin zaferiyle neticelenecekti.

İstilâ tehdidinden kurtulan hükûmet, daha yumuşak metodlara döneceği yerde, tedhiş prensibi üzerine kurulmuş bulunan diktatoryayı meşrû bir rejim haline getirecekti.

BİNLERCE İDAM CEZASI

1793'ün son üç ayı içinde her gün ölüm cezaları verildi. Sadece Paris'te, 177 baş kesildi Lion'un geri alınması, 1667 idama sebep oldu. Tulon'da yüzlerce kişi kurşuna dizildi. Vendee'ye gelince, bu bölge, elde silâh dine baskı yapanlarla mücadeleye girişen «haydutlar»ı kitle halinde idam ettiren askerî komisyonlara teslim edildi. Sadece Angers Komisyonu 2000'den fazla insanı kurşuna dizdirdi. Nantes'da gruplar halinde 300 kadar insanı Loire nehrinde boğdular

Diktatorya yerleştiğinden beri Konvansiyon, iktidarın Paris ve taşradaki bütün organlarını Jakoben olmayan bütün elemanlardan «temizleme» işine girişmişti. Birkaç ay içinde bütün ülkede, idarenin kilit noktaları böylece Jakoben ve Kordelye'lilerin tek partisine teslim edildi.

«Vatanseverler» Partisi menfaatine kurulan diktatorya, başlıca organı Halk Selâmeti Komitesi olan hükümet tarafından uygulanıyordu. Fakat diktatorya tedhiş olmaksızın yaşayamazdı, bu iş de Genel Güvenlik Komitesine düşüyordu. Bütün yetkileri elinde toplamak için Halk Selâmeti Komitesi, genel Güvenlik Komitesi aleyhine başarılı bir mücadeleye girişen bir Genel Polis Bürosu kurdu

Fakat o zamandan itibaren tam yetkili hâle gelen Halk Selâmeti Komitesi kendi içinde bölündü. Üç eğilim ortaya çıktı. Danton'un desteklediği «müsamahakârlar» tedhişten gittikçe uzaklaşarak liberal fikirlere dönmek ve müttefiklerle devamlı barış sağlamak istiyorlardı. Kordelye kulüplerinden toplanmış Hebertist'ler aşırı derecede hıristiyan alehtarı ve tedhişçi olarak aristokratlar ile liberallere ölüm savaşı açınak, Paris'in proleter kitlelerine dayanarak ihtilâlî siyasi alandan sosyal alana aktarmak emelindeydiler. (*)

(*) Hebertist'ler: Bunlar Jakoben'ler içinde en solcu akımı temsil ediyorlardı. İhtilâlin bir çeşit komünist devrimi gerçekleştirilmesi taraftarıydılar. Bu akımın lideri Hebert, Paris'in en büyük gazetesinin sahibiydi. İhtilâl Komiteleri ile Güvenlik Komitesinde de taraftarları vardı. Bir ara Jakoben'ler arasında çoğunluğu elde ettiler. Mülkiyetin ve dinin kaldırılmasını istiyorlardı. Robespierre tarafından tasfiye edildiler. Şefleri giyontine gönderildi.

Birbirine zıt bu iki eğilim arasında Robespierre ile taraftarları hem liberalizm, hem halk karakteriyle bağları koparıp diktatoryayı meşrû rejim haline getirmek havesindeydiler.

ROBESPİERRE DİKTASI VE DANTON'UN İDAMI

Müsamahakârların desteğiyle, Robespierre Halk Selâmeti Komitesi içinde kökü dışarda ve kışkırtıcı olarak itham ettiği Hebertist'lere karşı mücadeleye girişti. Bunlar idam edildiler. Bundan sonra müsamahakârların aleyhine dönerek onları halk efkârına satılmış, rüşvet alıcı olarak tanıttı; böylece Danton ile arkadaşlarını, birçok adi suçlu ile birlikte giyotine gönderdi.

Artık Halk Selâmeti Komitesinin içinde Robespierre, Saint - Just ve Couthan üçlüsünün hâkimiyetindeki Jakoben'lerden başka kimse kalmamıştı.

Sokak topluluğuna dayanarak iktidarı ele geçirmiş bulunan Robespierre artık diktatoryayı eline aldığına göre, halkın müdahalesini istemiyordu. Orduya hâkim olunca evvelce ayaklanmalara âlet ettiği Paris bölgelerini dağıtmakta ve Kordelye klüplerini kapatmakta tereddüt etmedi. Halk aldatılmıştı.

Bundan sonra diktatorya, Robsepierre'in elinde basit bir âlet olan Jakoben Partisine ait olacaktı.

Halk Selâmeti Komitesi vasıtasıyle uygulanan bu diktatorya gerçekte Kordelye klüplerinin kapatılmasından sonra tesirini hükümete gittikçe daha çok duyuran tek parti haline gelmiş Jakoben Partisi şefi sıfatiyle Robespierre'in elindeydi. Halk Selâmeti Komitesi bütün kanunî yetkileri elinde toplayabilmek için Konvansiyon'un meydana çıkarmış olduğu diğer yirmi komiteyi birer icrâ vasıtası haline getirdi ve oniki bakanın yerine de tamamiyle Robespierre'e tâbi parti üyelerinin kurduğu icrâ komisyonlarını koydu. Polisin âmirini ve şüphelileri tevkif gibi müthiş bir yetkiye sahip gözlem komiteleri kuruldu.

Hemen hemen her tarafta bu komitelerin üyeleri korkunç ve iğrenç birer müstebit oldular.

Böylece, parti bütün Fransa'da bir üstün hükûmet yarattı; Saint - Just bu hükümetin her bölgede merkezî hükümet adına harekete yetkili, sınırsız iktidar sahibi bir tek majistra ile temsil

edilmesini istyordu (*). Tedhşin başlıca yaratıcısı, yürütücüsü, parti oldu. Mahallî tesirlerin müsamahaya yol açmasını önlemek için eyalet mahkemelerini kaldıran ve bir tek Paris İhtilâl Mahkemesini ayakta bırakan da gene parti oldu.

Robespierre'in partiye dayanarak kurduğu şahsî diktatorya, Fransa tarihinin en kanlı devrini açtı. 1794 yılının ocak ve temmuz ayları arasında Paris İhtilâl Mahkemesi, her gün giyotine yeni kurbanlar gönderdi.

Bu rejime karşı hiçbir muhalefet imkânı yoktu. Bağımsız basın tamamiyle susturulmuştu; ancak hükümetten yardım gören gazeteler ayakta kalmıştı. Bütün muhalifler, derhal tevkif olunuyor, üstünkörü muhakeme edildikten sonra halk düşmanı olarak idam ediliyordu.

Bu arada ahlâk düşüklüğü gittikçe yayılıyor, halk batakhanelere sürükleniyor ve namuslu, içki düşmanı ve ağırbaşlı Robespierre'in aldığı tedbirlerin bile önleyemediği bir sokak fuhşu şiddetle hüküm sürüyordu.

Robespierre'in mutlak iradesini kabul ettirmek için yapacağı bir iş kalıyordu, Halk Selâmeti Komitesinden kendi partisinin tesirli adamlarını uzaklaştırmak ve Konvansiyon'un otoritesine mutlak itaatini temin etmek.

Robespierre'in istediği diktatörlük tedhiş üzerine kurulmuştu. Fakat o bu kanlı diktatoryanın faziletli» olmasını da arzuluyordu. Keyfî hareketlerin ve ahlâksızlığın düşmanı olarak tedhişin sistematik olmasını arzu ediyor ve şahsî menfaatini değil, politik menfaati yılmadan kovalıyordu. Faziletin müdafaası endişesi kendi partisinde, Halk Selâmeti Komitesinin içinde, o vakte kadar en iyi arkadaşları olmuş ve iktidarı paylaşmış bulunduğu arkadaşlarını bile feda etmesine yol açmıştı. Nantes katliâmını idare eden Carrier'ye, Lyon katliâmına sebep olan Fouche'ye takılmış ve bellibaşlı Jakoben'ler arasından göz diktiği «rüşvet yiyicilere» karşı şiddetle hücuma geçmişti.

Aynı zamanda Konvansiyon'u da avucunun içine almağa çalışıyor ve ona, (Robespierre'in elinde bulunan) komitelere Konvansiyon'un evvelden müsaadesini almaksızın milletvekillerini suçlandırmak izni veren bir kararname çıkarttırıyordu (10 haziran 1794). Böylece milletvekillerinin Robespierre'e en küçük bir mu-

---

(*) Bu Hitler rejiminin benimsiyeceği «Führer» sistemi olacaktır.

halefeti İhtilâl Mahkemesinin idamdan başka bir şey olmayan müeyyidesiyle karşılaşacaktı.

ROBESPİERRE'İN DÜŞÜŞÜ

Konvansiyon diktatoryayı Fransa istilâ tehdidi altında iken kabul etmişti. Bundan sonra da tedhiş karşısında sinmişti. Fakat diktatörlüğün sağladığı askerî zafer, Konvansiyon'a kendini kurtarma imkânını vererek Robespierre'in aleyhine dönecekti.

10 haziran 1794 kararnamesinin tehdidi altında bulunan eski tedhişçi ve rüşvetçi arkadaşları da mutedillerle birlikte Robespierre'e karşı birleştiler.

Paris Komün'ünün desteğiyle Robespierre, muhalefeti susturmak için Halk Selâmeti Komitesi'ne iştiraki reddetti. Bunun üzerine Konvansiyonun bunu bahane ederek iktidarı tekrar ele geçirmesinden korkan Komite'deki rakipleri uzlaştırma teşebbüsünde bulundular. Robespierre reddetti. Onları yıkmak için de Konvansiyon'dan kendisine, istediği milletvekilini tevkif etme ve dolayısıyle giyotine yollama yetkisini tanıyan bir boş kâğıt verilmesini istedi. Bu, bir meydan okumaydı. Belki de düşmanlarına karşı teker teker mücadeleye girişseydi dehşet içinde kalmış milletvekillerinin teşkil ettiği karışık topluluk içinde yıkmak istediklerinin başlarını koparabilirdi. Fakat cüreti, Konvansiyonun bütün üyelerini tehdit ediyordu. Ona karşı cephe aldılar. Konvansiyon, ertesi gün (27 temmuz) talepleri karşısında bir kere daha boyun eğeceği yerde, Robespierre ile bellibaşlı yardımcılarının (Kardeşi küçük Robespierre, Saint — Just, Couthon ve Lebas), tevkifine karar verdi.

Robespierre taraftarı olan Paris komünü derhal ayaklanarak tevkif edilen milletvekillerini serbest bıraktı. Robespierre'in bizzat dağıttığı bölgeler Komün'ün davetine katılmadı. Muzaffer Fransa artık eylül katliâmlarına ve Konvansiyon'a karşı halk hücumlarına fırsat vermiş bulunan panikten kurtulmuştu. Acele toplanan birlikler Robespierre ile dostlarının sığındığı Belediye Sarayı'na girdi. Herşeyin bittiğini anlayan diktatör, intihara teşebbüs etti. Bir kurşunla çene kemiğini kırdı. Kanlar içinde sehpaya götürülerek kral Louis XVI. Kraliçe Marie - Antoinette, Jironden'ler ve Danton'un başlarının kesildiği aynı giyotinle idam edildi. Bunu takibeden günlerde en tanınmış taraftarlarından 105'i ihtilâl meydanında giyotin'den geçirildi.

Diktatörlük — İhtilâl şeflerinin başını yedikten sonra — Cumhuriyet orduları tarafından mağlûp edilen Devletler koalisyonunun çözüldüğü sırada ortadan kaldırılmıştı.

Robespierre'in düşüşü tedhişe son verdi. Tedhiş devri, 300.000' den fazla tevkife, sadece Paris'te 2627 kişinin giyotine gönderilmesine, taşrada ise 20.000 den fazla Fransızın ölümüne sebep olmuştu.

Robespierre'in idamından sonra, yeni bir devre başlıyordu. Konvansiyon Robespierre'cileri içinden attı, ihtilâl hareketlerinde büyük rol oynayan Paris Komünü'nü ortadan kaldırdı. İhtilâl Mahkemesinin yetkilerini azalttı. Bir süre sonra Jakoben Partisini dağıtarak, tedhiş sorumlularını giyotine yolladı. İhtilâli bitmiş sayarak onu yerleştirmek ve yeni bir anayasa meydana getirmek için çalışmalara başladı.

Fakat Jakoben'ler geriye dönüş saydıkları bu harekete karşı koydular. Kralcılar da şiddet hareketlerine başlamışlardı. 20 mayıs 1795'te Jakoben'ler son defa başkaldırdılar. Kanlı bir isyandı bu. Konvansiyon şiddetle bu hareketi bastırdı. Sonra Jakoben kulüpleriyle halk cemiyetlerini zor kullanarak kapattı. Bu Jakobenliğin sonu oldu.

DİREKTUAR DEVRİ VE «BABEUF OLAYI»

Konvansiyon, 22 ağustos 1795'te yeni bir anayasa kabul ediyor ve direktuar devresi başlıyordu. Bu anayasaya göre rejim iki meclisli cumhuriyetti. Beşyüzler Meclisi ile, 250 üyelik İhtiyarlar Meclisleri kuruluyordu. Hükümeti bu meclislerin seçtiği beş direktör yönetecek, her yıl içlerinden biri değişecekti. Kiliseye devlet otoritesinin kabul ettirilmesinden vazgeçilmiş, kilise devletten ayrılmıştı. Komünler direktörlerin tasvip ettiği kişiler tarafından yönetilecekti. Mülteciler hariç, genel af ilân edildi.

Fakat ekonomik sıkıntılar artmakta ve sosyal sıkıntıları arttırmaktaydı. Jakoben'ler ve aşırı sol ihtilâlciler, duruma karşı ihtilâlcilerin bir zaferi olarak görüyorlardı. Bunlardan Babeuf ile Buonarroti «Direktuar'ı devirmeyi, ekonomik bir devrim yapmayı, siyasî ihtilâli ekonomik ihtilâlle tamamlamayı» düşünmekteydiler. Buonarroti. Robespierre'in idamından bir süre sonra Panteon Klübünü kurmuştu. Klübün üye sayısı 1796'da 15 bin kişiyi geçmişti. Subaylar arasında da birçok üyesi vardı. Klüp yöneticileri halk ihtilâlini hazırlamak için gizli bir Merkez Komitesi kur-

muşlardı. İhtilâlden sonra komünist bir idare şekli meydana getirilecekti. Fakat bu gizli birleşmenin üyelerinden yüzbaşı Griesel bir ajandı. Plânları Direktuar'a bildirdi. İlk olarak genç general Bonaparte sahneye çıktı. Millî Savunma Bakanlığının emriyle Panteon klübünü dağıttı, liderlerini tevkif ettirdi.

Babeuf olayı sanıkları, bir ihtilâl korkusuyla Paris'ten uzakta, Vendome şehrinde yargılandılar. (29 Mayıs 1797'de) Babeuf ile yakın arkadaşı Darthe idama, Buonarroti ile bazı sanıklar müebbed hapse mahkûm oldular. Karardan sonra Babeuf ile Darthe, gizlemiş oldukları hançerlerle intihara teşebbüs ettiler, Fakat bu teşebbüs önlendi. İkisi de kanlar içinde salondan çıkarıldılar, ertesi gün giyotine gönderildiler. (Yüzbaşı Griesel, Babeuf'ün büyük oğlu tarafından öldürüldü. Buonarroti 10 yıl sonra tahliye edildi ve Babeuf Olayı adlı eseri yayınladı. Bu eser sonraki ihtilâlci hareketleri etkiledi).

BÖLÜM : 11

SOSYAL FİKİRLER

1792 ile 1795 arasındaki yılar üç bakımdan önemlidir: 1) İhtilâlci bir diktatoryanın işleyişini gördüler; 2) Geniş sosyal reformlardan yana bir muhalefetin gelişmesini görürler; 3) Babeuf olayını doğuracak olan tohumları yeşerttiler.

İHTİLÂLCİ DİKTATORYA

1793 Anayasasının yürürlüğe konmamış olduğunu yukarda söylemiştik. Bu anayasanın yürürlüğe girmesi, barışın imzalanmasına kadar geciktirildi. Anayasanın uygulanması yerine de bir diktatorya kuruldu. Bu davranışın nedenini, Buonarroti'nin «Babeuf olayı» adındaki kitabında buluyoruz.

Jakoben yöneticilerinin dostu bir demokrat sosyalist ve yüksek düşünceli, mânevi bakımdan soylu bir kimse olan Buonaroti bize, bu demokratik anayasayı hazırlayanların bir çoğunun politik reformların ne kadar önemli olursa olsunlar, ekonomik ve ahlâkî bir dönüşümden sonra gelmiyecek olursa halkı mutlu kılmaktan uzak kılacağı düşüncesinde olduklarını anlatır. Bu kimseler ayrıca, biçimsel demokrasiden ancak zenginlerin yararlanacağını düşünüyorlardı. «Her şey bugünkü durumunda kaldığı sürece en özgür politik reformdan bile yalnız, çalışmaya ihtiyaçı olmayanlar yararlanacaklardır. Halk topluluğu, yoksulluğun zoruyla dayanılmaz, ardı kesilmeyen çalışmalara, varlığı zenginlere bağlı olduğu için katlanmak zorunda kaldıkça zenginler, aldatıcı hükümetlerin halka zorla kabul ettirecekleri kararları kolaylıkla verdirebilecek durumda olacaklardır.»

Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki Robespierre ve taraftarları, Buonarroti'nin istediği gibi bir toplum yaratmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdi. Bununla birlikte, reformlar sayesinde alışkanlıklarda bir düzelme ve bencilliğin azalmasını getirebileceklerini umuyorlardı. Robespierre, «bencilliği ahlâkla, soyluluk şerefini hukukla, modanın zorbalığını aklın egemenliğiyle, kendini

beğenmeği ruh büyüklüğüyle değiştirmek istiyoruz», diyordu. Buna da söylevlerin, dinî va'zların ve polis yönetmeliklerinin yardımıyla varabileceğini umuyordu. Dolayısiyle de diktatorya, demokratik ilkelerin reddi demek değildi. Tam tersine, diktatoryanın amacı demokrasiye elverişli alanı hazırlamak ve insanların, onu herkesin yararına hizmet edebilecek duruma getirmelerini sağlamaktı. Robespierre, bu çeşit bir ahlâk durumunun sadece ideoloji propagandası yollarıyla yaratılamayacağını ise hesaba katmıyordu. Aklın yüce gücüne inanıyor, düşüncelerimizin ve hele halk yığınlarının düşüncelerinin toplumsal ortamın etkisinin sonucu olduğunu; sonuç olarak da diktatoryanın başlıca görevinin her şeyden önce geniş sosyal reformlara girişmek olduğunu bilmiyordu. Tarih de bu anlayışsızlığının ve onun küçük burjuva dar görüşlülüğünün öcünü aldı. Robespierre'in 1794 başından beri bütün davranışları bilinçsiz bir biçimde karşı-ihtilâlciydi. Ayrıca, bugüne kadar bütün demokratik ihtilâllerde, iktidardaki partinin daima, ihtilâlcileri kırıp geçirerek bu davranışıyla karşı ihtilâle yol açtığı da bilinen bir olaydır.

1793 ANAYASASI VE TOPLUMCU ELEŞTİRİCİ

Daha 1793'de, toplumcu reformlardan yana bütün ihtilâlcilere, bu çekişmenin yalnız bir zengin ve yoksullar; varlıklılar ve varlıklı olmayanlar çekişmesi olduğu açıkça görünüyordu. O devirde, İhtilâlin başındakilerle ilişiği olan Buonarroti bu konuda şöyle yazıyor: «Fransa'da cumhuriyetin ilânından beri geçenlerin hepsi, bana göre, bir yanda zenginlik ve imtiyazlardan yana olanlarla; öte yanda eşitlik dostları, çalışanların dostları arasında var olan uyuşmazlığın kendini göstermesinden başka birşey değildir.» Tabiî ki zenginlerin ve imtiyazlıların 1793 Anayasası konusundaki tutumları karşı bir tutumdu. Çünkü onlar, politik eşitliğin kesinlikle karşısındaydılar. Buna karşı eşitlikten yana olanlar arasında ise düşünceler birbirinden değişikti. Babeuf, Buonarroti ve arkadaşları tabiî ki demokratik anayasayı, mülkiyeti dokunulmaz ilân ettikten sonra yetersiz bulmaktaydılar ama bununla birlikte yine de politik demokrasinin, ekonomik eşitliğe varmak için iyi bir yol olduğunu düşünüyorlardı. «Demokrasiden sonra, diktatoryadan geçerek komünizme». Parolaları buydu. Robespierre'i, ve demokratik anayasayı işte bunun için tutuyorlardı. Ama onların bu görüşü, ilkin mülkiyet bağıntılarının tam bir dönüşü-

münü isteyen ve halkı, aralarında Robespierre ve Saint— Just'ün de bulunduğu demokratların hayallerine, aldatmacalarına ve kurnazlıklarına karşı halkı uyaran Jacques Roux ve Hébert'çiler tarafından paylaşılmıyordu. Bunlar anayasayı, halkın çıkarına karşı bularak saldırıyorlardı. Zira anayasa ne savaştan yararlananlara, ne vurgunculara ne de istifçilere dokunuyordu. Jacques Roux, «Bir sınıf, diğerini aç bırakabiliyorsa; zengin, kurduğu tekelle yoksulun ölümü ya da kalımı konusunda söz sahibi olabiliyorsa o zaman hürriyet, hayalden başka bir şey değildir» diyordu. «Karşı ihtilâl, yurttaşların dörtte üçünün, göz yaşları dökmeksizin parasını ödeyemedikleri besin ürünlerinin fiyatlarının sürekli olarak artmasına yol açıyorsa, cumhuriyet sadece bir hayaldir. Sans-culotte'ların (Fransız İhtilâli sırasında gösteriler yapan halka verilen ad.) İhtilâle ve anayasaya katılmaları, istifçilerin gördükleri işe son verilmedikçe başarılamıyacaktır. İçerde zenginlerin yoksullara karşı yürüttükleri savaş, yabancıların Fransa ile yaptıkları savaştan daha korkunçtur... Dört yıldan beri İhtilâl'den zenginlegen, burjuvalardır. Bizi ezmekte olan yeni ticaret asilleri, toprak sahibi asillerden beterdir. Çünkü fiyatlar, nerede duracakları görülmeksizin yükselip duruyor. İstifçilerin malları insanların hayatından daha mı kutsal?»

Jacques Roux'nun b usözlerinin, bir komünistin sözleri olduğu kuşkusuz söylenebilir. Ama Buonarroti'nin ve Babeuf'ün davranışı acaba daha doğru değil miydi? Bütün ihtilâlcilerin, halk yığınlarına bir yandan tam bir toplumsal dönüşümün gerekliliği anlatılarak, Robespierre'i tutmak için tek bir cephe kurmaları daha doğru olmaz mıydı? Jironden'lerle savaşmak için Robespierre'in halk yığınlarına ihtiyacı vardı. Eğer bütün bu ihtilâlciler. Robespierre'le savaşmak yerine onu tutmuş olsalardı o da onlara taviz vermek zorunda kalırdı.

LANGE VE DOLİVİER

Fransız İhtilâli'nin ilk yılları sırasında Lyon'da, yazılarını «L,Ange» adıyla imzalayan sosyalist bir yazar yaşıyordu. Michelet onu, düşünce adamı olmak bakımından Fourier'nin babası sayar. Bu esrarengiz «L'Ange»ın kim olduğu öğrenilene kadar yarım yüzyıl geçmesi gerekti. Onun gerçek kimliğini bulan, Jaurés'tir. Bu adam, Lange adında bir Almandı. Kehl'de doğmuş,

Munster'de yaşamış ve sonra da on altı yaşındayken Fransa'ya gitmişti. 1793'de Lyon belediyesinde memur olarak çalışıyordu. 1790 yılında, içinde daha sonra 1791 Anayasası olacak olan anayasa tasarısını çelişmeli saydığı için bir broşür yayınladı. Tasarıyı, insanın genel haklarını açıklamakla başladıktan sonra yurttaşları aktif yurttaşlar ve pasif yurttaşlar olarak ikiye ayırdığı için suçluyordu.

Bu anayasa varlıkları "aktif yurttaşlar", çalışmaları ve "pasif yurttaşlar" sayar. Oysa zenginlik yaratanlar ötekiler değil, berikilerdir. Zenginlerin mülkiyetinde bulunan ise, onların işçilerden kapıp götürdükleri artan kısımdan başka bir şey değildir. (Bugün buna artık-değer diyoruz). Lange, insanlığın büyük dostlarının ve kralın yardımını umuyordu. Sonra, kıtlıkla savaşmak ve ürünlerin istifçiliğine son vermek amaciyle tarımsal kooperatifler kurmakla uğraştı. Onun bu tasarısının, o sırada Lyon'da ticarethane memuru olan Fourier'nin üstünde derin bir etki yapmış olması muhtemeldir. Fourier, hiç bir yerde L'Ange'ın adını anmaz; ama birinci kitabı olan «Dört Hareketin ve Sosyal Alın Yazılarının Teorisi»nin (1808) önsözünde, çalışmasının temel düşüncesini bir tarım kooperatifi Plânından almış olduğunu kabul eder. Lange'nin başlıca düşünceleri şunlardır: Belli bir ülkede üretilmiş olan tahıl ürünlerinin toplam değeri, işçilerin toplam kazancından daha çok olamaz. Dolayısiyle, her işçi ücretiyle yaşıyabilmelidir. Durum böyle olmadığına göre kusur aracılardadır. Sertlikle hiç bir şey elde edilemez. Tek çare, ülkeyi tarım kooperatifleri ağıyla örmektir. 100 ailelik her grup bir kooperatif kuracaktır. Bu kooperatifler, karşılığını ödemeyi devletin üstüne aldığı ve devletin çıkaracağı hisse senetlerinin yardımıyla kurulurlar. Kooperatifçilik yoluyla yapılacak olan ortaklaşa üretimin ve tüketim kooperatiflerinin o kadar büyük kolaylıkları olacaktır ki buna zenginler de katılmak istiyeceklerdir.

Bir diğer reformcunun, bir toprak reformu öne süren papaz Dolivier'nin de adını analım. Eserinin eleştiri bölümünde öne sürülen düşünceler, Spence'inkilere benzer. Mirasın kaldırılmasını ve büyük yurtlukların köylüler arasında bölüştürülmesini doğru bulur. 1794 yılında çıkmış olan kitabının adı, «İlkel Adalet Üstüne Deneme» dir.

BÖLÜM : 12

NAPOLEON DEVRİ ve RESTORASYON

1. BURJUVAZİ VE NAPOLÉON

İhtilâlci Fransız hareketi, Babeuf ile Darthé'nin öldürülmeleri ve Buonarroti'nin hapsedilmesinden sonra, politika sahnesinden uzun bir zaman için silindi. Direktuar, muhalif her hareketi ezdi ve yolu, Napoléonun egemenliğine açtı. Napoléon, 1799'da Direktuarı devirdi ve 1804'de kendini imparator ilân etti. Fransızlar, zorbalık karşısında, eşitlikten yararlandılar; ama zorbalık yönetimi de onların hayal gücünü askerî şereflerle beslemeyi ve ceplerini bol kazançlarla doldurmayı bildi. Gerçekten, ihtilâl ve Napoléon savaşları yılları tacirler, spekülâsyoncular, tefeciler ve borsa adamları için verimli ve hareketli yıllar olmuştu. Kilisenin ve göçmenlerin mallarını satın almak; Fransız limanlarının İngiliz gemileri tarafından abluka altına alınmaları dolayısıyle ham madde tekelleri kurmak, bütün bunlar I. Napoléon devrini Fransız burjuvazisi için büyük bir refah devri yapmıştı.

Dış politika, bütün iç politika meselelerini ikinci plâna attı. Dışardaki müesseselerin başarılı sonuçlarının, ekonomik gelişmenin, askerî başarıların, denizlerde egemenliğin coğrafî şartları ciddiyetle incelenmeye başlandı. Fichte'nin «Kapalı Ticarî Devlet»'inde bile, bu durumun ortaya çıkmasından önceki bir tarihte yazılmış olmasına rağmen, İngiltere ile Fransa arasındaki karşıtlık konusunda, durumu her şeyden önce İngiltere'nin coğrafî durumu bakımından açıklayan pek ilgi çekici gözlemler bulunur. Charles Fourier'nin, Japonya'nın coğrafî durumunu incelerken bu ülkenin gelecekte, gerek denizcilik bakımından gerekse ekonomik bakımdan birinci derecede önemli bir rol oynıyacağı sonucuna varması ve Japonya'yı, Çin'le ilgili olaylarda Rusya'nın gelecekteki rakibi görmek yolundaki gözlemleri ise daha da ilgi çekicidir. Fourier, askerî harekâtın gelişmesi konusunda yalan haberler yaymanın devlet bonolarının değerlerini düşürmek ya da yükseltmek bakımından geçerli bir yol olduğu bütün bu devre boyun-

ca vurgunculuğun vahşî âlemlerini, iş adamlarının ve para sahiplerinin çevirdikleri borsa dalaveralarını anlatır.

Fransız burjuvazisi zenginleşti ve bir önceki devrenin devrimci savaşlarını en azından, Napoléon'un yıldızının politika semasında parlamaya devam ettiği süre boyunca, yani yaklaşık olarak 1811 yılına kadar unuttu.

2. CHARLES FOURİER

Charles Fourier, (1772 - 1837) bu son derece çalkantılı devrenin ürünüdür. Fourier, taşkın bir hayâl gücünü, sınırsız bir iyimserliği ve çılgınca bir kendini beğenmişliği keskin bir zekâyla, dikkati çekici gözlem yetenekleri ve büyük bir içtenlikle bağdaştıran bir kimseydi. Lyon'da ticarethane memuru olduğu sırada, yol açan ekonomik kriz sonucunda dikkati erken sosyal meselelere çekildi. L'Ange tarafından bu devirde yayınlanan ortaklık plânları ona, karışıklığın (kaos'un) dışına çıkaran yolu gösterdi.

Fourier düşüncelerini, 1808'de yayınlanan «Dört Hareketin Teorisi» adındaki kitabında ortaya koyar. Başlıca eseri budur. Bundan sonra yazmış olduklarının hepsi, bu birinci kitapta bulunan düşüncelerin yorumlanmasından ve açıklanmasından ibarettir. Öğretisinin genel ana çizgileri şunlardır: 1. İnsan tutkularının ve içgüdülerinin hepsi de iyidir ve onlara, gerekli hareket hürriyeti verilecek olsaydı insanoğlunu mutluluğa götürürlerdi. O halde yapılması gereken iş, onlara bu gerekli hareket hürriyetini verebilecek iyi sosyal kuruluşlar bulmaktır; 2. Ticaret, mânevi ve maddî bakımdan zararlıdır; çünkü insanın tabiî eğilimlerini bozar. Yıkılmaya doğru giden ve yerine işbirliği ile ortaklaşalığın bir ikiyüzlülüktür, çünkü her yerde kadının köleliğiyle sonuçlanır; bunun için de yerine özgür birleşme konmalıdır; 4. Uygarlık, insanlık tarihinin bugünkü safhası, kendinde her türlü kötülüğü toplamıştır. Ama bununla birlikte insanlığı, insanın içgüdülerinin gerekli hareket özgürlüğünü bulacağı ve zenginliği, sevinci, barışı yaratacak olan işbirliği ve ahenk safhasına yükseltmek için gerekli güçleri ortaya çıkarır.

Fourier, kendini çağdaşlarına, tabiatın ve tanrısal yaradılışın sırrına nihayet erişmiş bir kimse olarak tanıttı. Christophe Colomb, Copernic ve Newton'un maddî dünyanın tanınması için yapmış olduklarını, o organik ve sosyal dünyanın gelişme yasaları

için yapmıştı. İşte bundan dolayı da «buluşunu», «insan soyunun ortaya çıkışından beri» bütün bilimsel çalışmalardan daha önemli sayıyordu.

«Politikacılara ve ahlâkçılara, son saatin çaldığını; sonsuz kitap dehlizlerinin hiçliğe düşeceğini; Planton'ların Sénèque'lerin, Rousseu'ların, Voltaire'lerin ve gerek eski, gerekse yeni belirsizliğin sivrilmiş bütün yıldızlarının hep birlikte unutulmuşluk ırmağına gideceğini bildirmek için uzun, yas elbiseleri giymek mi gereklidir?» O halde filozofların bütün çabası neye yaradı? «Düşüncelerin mekanizmasını bilmeyen, ne Locke'u ne de Condillac'ı hiç okumamış olan ben, sizin 2.500 yıllık bilimsel çabalardan sonra ancak dördüncü dalını keşfetmiş olduğunuz evrensel hareketin tüm sistemini icat etmek için yeterince düşünce çabası gösterinedim mi?. Bugünün ve geleceğin kuşakları sonsuz mutluluklarının insiyatifini bir tek bana borçlu olacaklardır.. Kader tanrısının kitabını elinde tutan kimse olarak, politik ve ahlâkî karanlıkları dağıtmaya geliyorum ve belirsiz bilimlerin yataklarının üstüne Evrensel Aheagin Teorisini dikiyorum.»

Bilindiği gibi Fourier, bu yeni hakikatlara, 1793de L'Ange (Lange) tarafından işlenmiş olan tarımsal ortaklık tasarısı üstünde düşünerek varmış bulunuyordu. İnsan mukadderatının matematik sırrını keşfetmiş olduğunu sandı. İnsanlığın kurtuluşu, ortalıktan geçmeye bağlıydı. Ve bu geçiş de yakından gerçekleşecekti. «Her kürede ancak bir kere görülebilecek olan bir seyrin tanıkları olacağız: geçiş, tutarsızlıktan sosyal uyuşmaya doğru gitmektedir. Bu durum, hareketin Evrende gerçekleşebilecek olan en parlak sonucudur. Bu bekleyiş günümüzdeki kuşağın bütün umutsuzluklarını avutmalıdır. Bu başkalaşma boyunca geçecek her yıl, yüzyıl değerini taşıyacaktır.»

Fourier'nin tabiat anlayışı, XVII ve XVIII. yüz yılların anlayışıdır. Ona göre bütün olaylar, mekanik yasalarına uyan hareketlerdir. Bu hareketlerin sayısının dört olduğunu söyler: sosyal, hayvanî, organik ve maddî. hareketin kanunu Newton tarafından keşfedilmiştir. Evrensel Çekim Kanunu adını taşır. Şimdi mesele sosyal hareketin kanununu keşfetmektir. Sosyal hayatta, içgüdüler ve tutkular hareketin kanununu gözden kaçırır. İçgüdüler bazı amaçlara doğru yönelirler. Bu amaçlar, «sosyal mukadderat» tır. İçgüdülerimiz gerekli hareket gücünü kazanacak olurlarsa onlara uymamız gerekir; zira, Fourier'nin dediği gibi derin gayemizi ve en soylu isteklerimizin tümüyle karşılanışını, onların tutkulu çe-

kiciliğinde bulacağız. İşte bunun için, ahlâkçıların ve filozofların, içgüdülerimizi ve tutkularımızı önlemek gerektiği yolundaki sözleri son derecede zararlıdır. Ayrıca bu sözler hiçbir şeye yaramadı. Hepsi etkisiz kaldı ve ortaya yığınlarla, olsa olsa ateşe atılmaktan başka şeye yaramayan bir sürü kitap çıkarmaktan başka sonucu olmadı. Buna karşılık, ahlâkçıların yerine iktisatçılar geldi ve ticareti canlandırdılar, böylelikle de hırsızlığı, aldatıcılığı, spekülasyonu teşvik ettiler; toplumun tam olarak ahlâksızlaşmasına yol açtılar ve sayısız yıkımlara sebep oludular.

İnsanî tutkuların yöneldikleri üç mihrak noktası ya da çekici merkez vardır: 1) Benlikle ilgili tutkuların merkezi (beş duygu), 2) Entellektüel tutkuların merkezi (dostluk, saygı, aşk, aile duygusu), 3) Arınmış, ince duygular (ilerleme, başkalarını aşma duygusu, değişiklik sevgisi, güçlerin bir noktada toplanması).

Demek ki, birinci bölümde beş; ikincisinde dört ve üçüncü bölümde de üç içgüdü vardır ki, hepsinin toplamı on iki eder. Bunlar, ruhu o başlıca mihraklara ya da çekici merkezlere doğru iten üç iğne gibidirler. En önemlisi üçüncü bölümdür; çünkü bu sonucu bölüm genel ve sosyal birliğe doğru uzanır. Yalnız bu bölümdeki içgüdülerin tek tek kimselere değil de toplulukların içinde çıkmaları ve orada tam bir hareket özgürlüğünden yararlanmaları gereklidir.

Bu on iki içgüdünün bir araya gelişleri, sayıları 800 dolaylarında olan birbirinden değişik karakterlerin doğuşuna yol açar. Öyle ki 800 kişilik bir toplulukta, her türlü eksizlikliğin filizlerini bulmak mümkündür. Ve bu kimselere, çocukluktan beri, akli bir eğitim verilecek olursa aralarında bulunanlardan bir çoğundan en büyük istidatlar yetiştirilebilir: Homeros, Sezar, Newton v..b.. gibi kimseler. Sözgelimi Fransa'nın 36 milyon kişi kadar olan nüfusu 800'e bölünecek olursa Fransa'da, bir Homeros, bir Demosthéne, bir Moliere'in seviyesine yükselebilecek 45.000 kişi olduğu bulunacaktır. Tabiî bu içgüdülerin ve istidatların birlik ve ortaklaşalık temeli üstüne kurulu bir yaşama biçimi içinde özgür olarak gelişmeleri gerekir.

Ve bu yeni kuruluş düzeni ilerlemektedir. Sonuna doğru gitiği açıkça görülen bu uygarlık safhasının ardından ortaklaşalık safhası gelmektedir. İnsanlık şimdiye kadar şu safhalardan geçmiştir: 1) Uygarlık öncesi balık, av ve meyvaların yeterinden bol bulunduğu Yeryüzü Cenneti Eden Bahçelerindeki cennet devri. İnsanlar bu devirde küçük topluluklar olarak yaşıyorlardı ve her

şey ortaktı. Bireycilik ve tek kadınla evlilik bilinmiyordu; 2) Vahşilik devri: İnsan soyunun çoğalması ve bilinçli, aklî birleşmelerin yokluğu, her çeşit çekişme ve çatışmalara yol açan bir besin ürünleri kıtlığı doğurdu; 3) ataerkil safha ki bu safhada en güçlüler ve en kabalar aile reisi katına yükseldiler; kadını esirleştirdiler ve özel mülkiyeti getirdiler; 4) barbarlık devri, yani Orta Çağ ki bu devirde feodalizm gelişti ve feodalizmin yalnız bir tek özelliği vardı, o da bazı kadınları onurlandırmış olmasıdır. Ayrıca olan ticaret ve endüstri de feodalizmin altında gelişti; 5) uygarlık devri. Budüzedne insanların her biri karşısındakini düşman saydı ve birbirlerine öyle davrandılar. Tam bir teşkilât yokluğu devresidir bu. Ticarî anlayış, yüksek her duyguyu yok eder. İnsanlık, vatan adalet, dayanışma anlayışı ortadan kalkar. Tahıl ürünleri spekülasyonu, borsa oyunları, düzencilik, ikiyüzlülük, zenginlerin zenginleştirilmeleri, yoksulların daha da yoksullaştırılmaları, varlıksızların küçümsenmesi, rekabet, ekonomik anarşi, aile anlayışının yok olması; babanın oğula, işçinin müteşebbise karşı savaşı; emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, hükümette zenginlerin egemenliği, yoksulların baş kaldırmaları ve ihtilâlleri; uygarlığın belirleyici nitelikleri işte bunlardır. Bu durumdan acı çeken de daha çok kadındır. Evlilik, bu amaca çocukluktan beri hazırlanan bir genç kızın satın alınmasından başka bir şey değildir. Ama cinsel içgüdü, kendini önlenmeye bırakmaz. «Dürüst» kadınların, âşıkları; erkeklerin ise metresleri vardır. Sefahat ve fuhuş, tek eşli evlilik iki yüzlülüğünün kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Bununla birlikte, uygarlığın yalnız kötü sonuçları olduğunu söylemek de doğru değildir. Uygarlık, bilim ve tekniği geliştirmiş; emeğin ürün verme gücünü yükselten araçlar yaratmış ve zengin müteşebbislere, tarım ve endüstri alanına daha aklî işletme çeşitleri sokmak imkânı yaratmıştır. Yeni bir ticari ve sınaî feodalizm hazırlanıyor. Az sayıda bir zengin topluluğu ülkenin ekonomik güçlerini yönetmeleri altına alacaklardır. Devlet, içinde belli bir teşkilât bulunacak olan ve işçilerin hayatlarını sürdürmelerinin sağlanacağı geniş tarımsal iş kurumları yaratacaktır. Dolayısıyla uygarlığın ardından altıncı bir safha gelecektir. Fourier buna «garantisme» (garanticilik) adını vermektedir. Bu safha bireycilikle, Fourier'nin «sociantisme» dediği ve insanları tam âhenk ve mutluluğa götürecek olan ve bireycilikle sosyalizmin arasında, insanlığın geçireceği yedinci ve son safhadır. İnsanlar «phalanstère» lerde, yani kooperatif ortaklığı biçiminde yönetilen büyük

yapılarda oturacak ve iş ortaklığı temeli üstüne kurulu, 1600 ile 1800 kişi arası değişen topluluklar olarak çalışacaklardır (yani iki kere 800 ve en iyi karakter karışımını elde etmek için de biraz daha çok). İncelmiş, arınmış üç tutku, yani ilerleme, başkalarını aşma duygusu, değişiklik sevgisi ve güçlerin bir noktada toplanması buralarda her türlü hareket özgürlüğüne sahip olacaktır.

Üretim araçlarının sosyalizasyonu konusunda ise Fourier bir tek kelime söylemez ve sözünün edilmesini istemez. «Phalanstère» ler özgür birer kapitalist, işçi ve yönetmen ortaklıkları olacak, emeğin ürünü de şu biçimde üleştirilecektir: İşçiler için 5/12; kapitalistler için 4/12; ve yönetmenler için 3/12.

Özgür birleşme; masrafı topluluk tarafından ödenerek çocukların eğitimi; günde beş öğün yemek; istenildiği kadar ve istenildiği zaman opera ve tiyatro, bütün bunları «phalanstère» mümkün kılacak; bu durumun sonucu olarak da insanlar daha iyi ve daha bilgili, daha akıllı olacaklar; ortalama yaşları 144 yılı bulacak; boyları ise 7 ayak (33 santimetre uzunluğundaki eski bir fransız ölçü birimi) yüksekliğine varacaktır.

Fourier'nin belirli bir politik tutumu yoktu. İhtilâl'den ve Yahudilerden nefret ediyordu; Napoléon'a hayrandı ve tasarılarını uygulaması için kendisine gerekli kaynakları sağlamayı kabul edecek zengin bir yardımsever bulmak amacıyla sürekli bir arayış içindeydi. Kitapları, birkaç parçasının dışında bugün artık okunur durumda değildir. Fourier'ciliğin en iyi açıklaması Victor Considerant tarafından, bu yazarın «La Destinée Sociale» (Sosyal Alın Yazısı) adındaki kitabında yapılmıştır. Kitap, Fourier'nin öldüğü yıl olan 1837'de yayınlanmış, «Fransa'nın efendisi ve en büyük sahibi» kral Louis - Philippe'e ithaf edilmiştir

Her aydının okuması gereken büyük eser :

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN TARİHİ

Yazan : Max Beer

Cumhuriyet hükümetlerinin örnek bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt bu eser için şöyle demişti :

"Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi bizi nisbeten yeni bir cereyanın esaslarına, başlangıç sebeplerine götürecek ve bize bugünkü komünizm halindeki tekâmül merhalesini gösterecektir. Bundan başka doğru veya eğri üç bin senedir insanlığın mukadderatında söz söyleyen bir mesleğin ne olduğunu, ne istediğini en kısa ve aydınlık bir yoldan anlatacaktır."

"Kısmen olsun, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, yeni Türk Devlet Prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil eder."

"Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi'nin tercümesiyle millî kütüphanemiz, kıymetli yüksek bir eser kazanmış oluyor."

Max Beer'in 5 kitaplık büyük eseri iki cilt halinde ve tam olarak çevrilerek yayınlanmıştır. Birinci ciltte ilk üç kitap yer almaktadır. 352 sayfa, fiyatı 10 liradır. İkinci cilt dördüncü ve beşinci kitapları kapsamaktadır. 240 sayfa, fiyatı 7,5 liradır.

— BÜTÜN KİTAPÇILARDA BULUNUR —

Genel Dağıtım: Kemal Karatekin,
Ankara Caddesi 44, İstanbul

Fiyatı 5 Lira